

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

УДК 271.4-722.52(477.84): 94 (091) "1940/2006"

ДИПЛОМНА РОБОТА

за другим (магістерським) рівнем вищої освіти

на тему **«Єпископ УГКЦ Михайл Сабрига: історичний портрет
(1940–2006 рр.)»**

Виконав: студент 2 курсу, групи Соіз-2м
спеціальності 014 Середня освіта (Історія)
Жук Андрій Васильович

Керівник: кандидат історичних наук,
доцент Єгрешій Олег Ігорович

Рецензент: _____

Івано-Франківськ – 2022 р.

АНОТАЦІЯ

Авторами пропонується аналіз та історичний огляд особи єпископа Української греко-католицької церкви Михайла Сабриги у різних сферах його діяльності, чинники та умови формування особистості. Основна увага зосереджена на сюжетах, пов'язаних з біографією єпископа та пастирською діяльністю загалом. Запропоновано конкретну та методологічну систематизацію інформації щодо впорядкування знань та відомостей про відомого українського церковно-громадського діяча. Окремі положення дослідження можуть бути використані в навчальному процесі для поглиблення теоретико-методологічної бази програм навчальних дисциплін з історії. Матеріали роботи будуть корисними при уточненні цілей історичних наук, їх нормативному закріпленні, у практиці читання лекцій та кращого пізнання маловідомих історичних постатей.

Результати проведеного наукового дослідження свідчать про високу якість виконання у галузі історичних наук, у яких простежується відповідність нових наукових положень впровадженню результатів наукових досліджень за двома ознаками – формою матеріального втілення і робочою функцією упорядкованих результатів. Представлені в роботі наукові результати носять конкретний теоретичний і практичний характер.

Ключові слова: Михайло Сабрига, УГКЦ, підпілля, виховання, історична постать, єпископ.

ЗМІСТ

ЗМІСТ	3
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ	10
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ ТА ДУШПАСТИРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ МИХАЙЛА САБРИГИ В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОЇ ЕПОХИ (1940-1986)	21
2.1 Становлення світогляду в дитячі роки та роль батьків у формуванні особистості (1940–1957 рр.)	21
2.2. Духовна формація в Чині Редemptористів та богословська освіта в умовах підпілля УГКЦ (1967–1974 рр.).....	32
2.3 Обставини пресвітерських свячень та душпастирська служба Михайла Сабриги.....	40
РОЗДІЛ 3. ЄПИСКОПСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ МИХАЙЛА САБРИГИ В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ ГАЛИЧИНИ (1986–2006)	50
РОЗДІЛ 4. ПРИНЦИПИ, МЕТОДИ ТА ФОРМИ ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ	67
ВИСНОВКИ	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	87
ДОДАТКИ	99

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ККСЦ – Кодекс канонів Східних Церков
УГКЦ – Українська греко-католицька церква
ЗЗСО – заклад загальної середньої освіти
Кан. – канон, каноні
Канн. – канони, канонах
СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік
ЗУНР – Західноукраїнська Народна Республіка
ІГ – Ініціативна група по возз'єднанню Греко-Католицької Церкви з Православною Церквою
КГБ (рос.) – Комитет государственной безопасности
КДБ – Комітет державної безпеки
КК – Кримінальний кодекс
Комсомол (рос.) – Коммунистический союз молодежи
КПРС – Комуністична партія Радянського Союзу
МДБ – Міністерство державної безпеки (1946–1954 рр.)
НДР – Німецька Демократична Республіка
НКВС – Народний комісаріат внутрішніх справ (1934–1946 рр.)
НКДБ – Народний комісаріат державної безпеки
НУШ – Нова українська школа
О., о. – отець (священик)
ОУН – Організація українських націоналістів
ПНР – Польська Народна Республіка
П., п. – пан, пані
РКЦ – Римо-Католицька Церква
РМ – Рада Міністрів
РПЦ – Російська Православна Церква
РСР – Рада у справах релігій
РСРК – Рада у справах релігійних культів

РСРПЦ – Рада у справах Російської Православної Церкви

РСФСР – Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка

СБ – Служба безпеки ОУН

С., с. – сестра (черниця)

УГКЦ – Українська Греко-Католицька Церква

УНКДБ – Управління Народного комісаріату державної безпеки

УПА – Українська Повстанська Армія

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

ЦК – Центральний комітет

ЧСВВ – Чин Святого Василя Великого (василіани)

ЧНІ – Чин Найсвятішого Ізбавителя (Редемптористи)

ВСТУП

Актуальність проблеми. Процеси демократичного розвитку української держави дозволяють проводити незаангажовані науково-дослідні пошуки в межах різних галузей та спеціальностей. Разом із тим, ще багато потрібно покласти зусиль для оцінки персоналістичної думки України другої половини ХХ ст., адже українська нація багата на знакових державних, культурних та релігійних діячів.

Розкривати діяльність єпископа Української греко-католицької Церкви – Михайла Сабриги, на нашу думку, водночас і легко і складно. Легко, бо нині залишилося чимало живих свідків його подвижницької діяльності (а їхні свідчення цілком логічно складають основу польових досліджень). Складність, на наше переконання, в тому, що поки бракує архівних джерел із теми, крім того завжди непросто бути повністю об'єктивним при описі життєдіяльності сучасника.

Актуальність теми також у тому, що Михайло Сабрига проводив активну громадську роботу у час легалізації та становлення адміністративно-парафіяльних структур УГКЦ на Тернопільщині у першій половині 1990-х рр. Крім того, владика проявив себе як талановитий проповідник, автор значної кількості проповідницької літератури про яку нині мало що відомо. Ці твори містять патріотичні та повчальні мотиви, мають, на нашу думку, виразне навчально-методичне значення для широкого кола читачів.

Сміємо твердити, що темі притаманна також і наукова актуальність, оскільки громадська і проповідницька діяльність єпископа Михайла Сабриги нині не розкрита, а окремі напрацювання вітчизняних авторів мають публіцистичний характер або в кращому випадку науково-публіцистичний. Наукової продукції нині немає у громадському просторі України.

Наше дослідження іде в контексті популярних в Україні історичних напрямів – біографістики, просопографії, надає можливість об'єктивно

відтворити портрет маловідомого релігійного діяча. Окремий сегмент питання – можливості адаптації теми до програм загальноосвітніх шкіл і ліцеїв.

Зв'язок з науковими програмами. Тема є складовою науково-дослідної роботи кафедри історії України і методики викладання історії «Історія Галичини нового і новітнього часу, історичне краєзнавство, методика викладання історії» (Реєстраційний номер 0122U000223).

Об'єктом дослідження є історична постать Сабриги Михайла Йосиповича як священнослужителя Української греко-католицької Церкви.

Предметом дослідження виступає громадська та релігійна діяльність Михайла Сабриги у «катакомбний» час існування УГКЦ та у перші роки легального існування греко-католицьких структур.

Мета дослідження полягає у здійсненні комплексного аналізу громадської та релігійної діяльності (зокрема і у царині проповідництва) Михайла Сабриги (1940–2006 рр.) та відтворення історичної «амплітуди» розвитку та становлення його особистості.

Виходячи з означеної мети, автором поставлені такі **завдання**:

- 1.З'ясувати обставини формування світогляду релігійного діяча та розкрити основні аспекти громадської діяльності Михайла Сабриги;
- 2.Проаналізувати підпільну душпастирську діяльність священнослужителя в катакомбній УГКЦ (1974–1989 рр.);
- 3.Окреслити архіерейське служіння Михайла Сабриги;
- 4.Визначити можливості адаптації теми дипломної до шкільної програми.

Географічні межі означаються, передусім, Львівською та Тернопільською областями УРСР, що були ареною життєдіяльності Михайла Сабриги.

Хронологічні межі охоплюють роки життя і діяльності священнослужителя: нижня межа сягає 1914 р. (народження М.Сабриги), а верхня - 2006 р. і мотивується смертю владики.

Методологічну основу складають принципи і методи наукового пізнання. При розкритті даної теми використовувалися методи: історизму, узагальнення, логічний, просопографічний і системно-структурний. А також принципи наукового пізнання та об'єктивізму.

Наукова новизна. У роботі поміщено окремі опубліковані документи і матеріали, зокрема, інтерв'ю з владикою Михайлом Сабригою, що були зібрані працівниками Інституту історії Церкви УКУ у м. Львові; включені свідчення про владика, які зосередила журналістка Н. Шподарунок. *Вперше* поміщено інтерв'ю з особами, які близько комунікували зі священнослужителем.

Практичне значення дипломної роботи полягає у тому, що матеріали дипломної роботи можна використовувати при підготовці до лекційних і семінарських занять з дисципліни «Історія релігії і Церкви в Україні» в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника, спеціальному курсі «Актуальні питання історії християнства в Україні» в Івано-Франківській Академії Івана Золотоустого, а також звітів, виступів, написанні наступних наукових публікацій із даної теми, тез конференцій, а також, на наш погляд, у паломницькій сфері.

Апробація результатів дослідження. Частина положень праці була апробована у ході роботи міжнародної студентської конференції «Молодіжна наукова ліга» у 2020 р. (студент виступив на конференції з доповіддю на тему «Владика Михайло Сабрига (1940–2006): спроба історичного портрету»); міжнародної науково-практичної конференції «Особистість в історії, літературі та методиці навчання» у 2021 р. (студент виступив на конференції з доповіддю на тему «Патріотично-повчальні мотиви в гоміліях єпископа Михайла Сабриги»)¹; круглого столу «Берестейська церковна унія та екуменічні процеси в християнстві», присвяченого 425-й річниці підписання Берестейської церковної унії, який відбувався 11 листопада 2021 р. (тема доповіді: «Релігійна діяльність єпископа Української греко-католицької церкви Михайла Сабриги в

---

¹ П Міжнародна науково-практична конференція «Особистість в історії, літературі та методиці навчання». URL: <https://sites.google.com/ifoippo.org.ua/conference-personality/ua> (дата звернення: 14.04.2022).

контексті Берестейського поєднання»)²; звітної наукової конференції викладачів, докторантів, аспірантів та студентів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника» за 2021 рік, яка відбулася 7 квітня 2022 р.³.

Деякі положення конкурсної роботи знайшли відображення: у публікації тез на тему «Патріотично-повчальні мотиви в гоміліях єпископа української греко-католицької церкви Михаїла Сабриги», що були надруковані у науково-методичному віснику «Джерела» № 4 (98) за 2021 р. [53]; у публікації статті «Владика Михайло Сабрига (1940–2006): спроба історичного портрету» в збірнику матеріалів міжнародної студентської наукової конференції «Перспективні галузі наукових досліджень: динаміка та тренди» за 2020 р.; у публікації наукової статті «Патріотично-повчальні мотиви в гоміліях єпископа УГКЦ Михаїла Сабриги», яка була опублікована у фаховому науково-педагогічному журналі «Освітні обрії» (Категорія Б) № 2 (53) за 2021 р. [54].

Структуру дослідження складають вступ, 4 розділи, висновки, список використаних джерел (103 позиції) і додатки.

---

² Круглий стіл «Берестейська церковна унія та єкуменічні процеси в християнстві» присвячений 425-й річниці підписання Берестейської церковної унії: анонс. URL: <http://ifaiz.edu.ua/novyny/900-anons-kruhlyy-stil.html> (дата звернення: 13.04.2022); Круглий стіл «Берестейська церковна унія та єкуменічні процеси в християнстві». URL: <http://ifaiz.edu.ua/novyny/901-kruhlyi-stil-beresteiska-tserkovna-unii-ta-ekumenichni-protsesy-v-khrystyanstvi.html> (дата звернення: 13.04.2022).

³ Звітна наукова конференція студентів підсекції історії України і методики викладання історії. URL: <https://cutt.ly/fFU9xqi> (дата звернення: 13.04.2022).

РОЗДІЛ 1

ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Зважаючи на факт вузькості джерельної бази для розкриття досліджуваної проблематики, зокрема відсутності конкретних наукових пошуків присвячених життю та діяльності єпископа Михайла Сабриги у нашій роботі будемо користуватися джерелами, які умовно можна поділити на декілька груп.

До першої належать неопубліковані архівні матеріали, серед яких: Декрет Мирослава Івана Кардинала Любачівського – Глави і Отця Помісної Української Греко-Католицької Церкви, затверджена Святішим Отцем Папою Римським Іваном-Павлом II «Про створення Тернопільської єпархії УГКЦ» [1]; Декрет єпископа-помічника кардинала Мирослава Івана Любачівського Глави Української Греко-Католицької Церкви, владика Любомира Гузара «Про скасування Зборівської єпархії Української Греко-Католицької Церкви» [2], Декрет єпископа М. Сабриги «Про дияконське та пресвітерське рукоположення ієрея Василя Дідуха (2003 р.) [4, Див. Додатки Ж, З]». Варто сюди також додати фотокопії пастирської діяльності Кир Михайла та ряд публіцистичних нарисів про особу єпископа М. Сабриги, які в основному відображенні в якості електронних джерел. Усі ці матеріали є неопублікованими і зберігаються в Архіві Тернопільсько-Зборівської архієпархії УГКЦ у першому фонді. Вони, на наш погляд, представляють неабияку цінність, бо є маловідомими для широкого кола дослідників.

На окремому становищі польові дослідження, що презентовані особистим інтерв'ю владика Михайла, яке завдяки співробітникам збереглося в Інституті історії Церкви Українського католицького університету [12]; інтерв'ю Вільяма Ріша з Богданом Якимовичем; уривок інтерв'ю з п. Іваном Гелем [11]. Слід також виокремити інтерв'ю з очевидцями та сучасниками владика: черницею Модестою (Бучинською) [Див. Додаток І], яка супроводжувала єпископа під час місійних та канонічних візитацій [6], паном Романом Скрипнюком,

особистим водієм та товаришем архієрея [8, Див. Додаток Й], пані Ганною Драбик, жителькою с. Мишковичі Тернопільського району [7, Див. Додаток І], ієреєм Василем Дідухом, адміністратором парафії Покрови Пресвятої Богородиці села Мишковичі Тернопільської області, який отримав свячення з рук владики Михаїла Сабриги [5, 52] та ін. Особливо слід акцентувати на останніх першоджерелах – вони нами уведені до громадського і наукового вжитку вперше. Разом із тим, автор цих рядків розуміє, що польові дослідження – особливий матеріал який доцільно різносторонньо перевіряти і зіставляти дані з інформативним наповненням інших першоджерел. Попри свій виразний суб'єктивізм, польові матеріали віддають новизною суджень, у цих матеріалах нерідко містяться речі, які як правило не зустрічаються у інших джерелах.

Відзначимо також важливі спогади рідної сестри священнослужителя, а також розповіді ієромонаха Михайла Шевчишина [84] та його сучасників про життєдіяльність владики. Вартує згадати також про письмові доробки присвячені владиці, які належать перу журналістки Надії Шподарунок [84, 95]. Вона, до слова, в часи єпископату Кир Михайла працювала у прес-службі Тернопільсько-Зборівської єпархії.

Окреме місце серед першоджерел посідають проповіді та повчання, виголошені свого часу Михайлом Сабригою під час Божественних Літургій, послання священнослужителя, присвячені подіям державного життя та урочистостям з різних нагод. Ці його твори були об'єднані в друковану збірку під назвою «Зерна віри» (вийшла друком 2013 р.) [9]. Опрацювання та дослідження літературної спадщини єпископа дозволить внести суттєві прояснення в характеристиці історичного портрету релігійного діяча. Задля глибшого дослідження світогляду та характерних рис М. Сабриги будемо користуватися проповідями та повчаннями на наступні теми: «Різдво Христове» [9, с. 11]; «Собор Пресвятої Богородиці» [9, с. 17]; «Первомученик Стефан» [9, с. 23]; «Обрізання Господнє і Новий рік» [9, с. 28]; «Слово на Новий рік Божий» [9, с. 32]; «Богоявлення Господнє» [9, с. 36] та багатьох інших. Більшість проповідей і повчань М. Сабриги мають звісно релігійно-

церковну природу і приурочені різним подіям церковного календаря чи біблійним сюжетам. Щоправда трапляються повчання і звернення до мирян на суспільно-політичну тематику: «До річниці псевдо собору» [9, с. 420]; «33-й не дає нам жити з чистим сумлінням» [9, с. 423]; «До українського та польського народів» [9, с. 427] та ін. Можемо особливо виокремити наступні послання: «Священнича гідність» [9, с. 433]; «Священниче покликання» [9, с. 436]; «Про монаше покликання» [9, с. 442].

Вважаємо, що змістовне наповнення вище наведених послань можна використовувати при підготовці методичних матеріалів з педагогіки, конспектів уроків з історії України, лекцій з історії Церкви. Це рідкісні речі, які поки ще не опубліковані в Україні. Уважаємо, що послання мають бути оприлюднені і бути доступними широкому загалові.

До другої групи відносимо монографії, наукові статті, розвідки, дисертації та автореферати, тези та матеріали конференцій де в широкому контексті відображено процес легалізації та становлення УГКЦ у другій половині ХХ – поч. ХХІ століть. Можемо виокремити, окрема, «Нарис історії Української Церкви» В. Ленцика [63] в якій автор шляхом територіального дослідження існування церковних структур частково висвітлює окремі фрагменти наукового пошуку. Варто згадати книгу «Історія УГКЦ за 90 хвилин» Бабинського А. [24], де дослідник чітко та послідовно передає події виходу з підпілля та участь окремих персоналій в цьому перебігу. Вартує також виділити дисертацію на здобуття ступеня кандидата історичних наук Будза К. «Українська греко-католицька церква у Галичині (1946–1968 рр.): стратегії виживання та опору у підпіллі» [32], в якій авторка наголошує на всебічному дослідженні стратегій виживання та опору підпільних українських греко-католиків у радянський період. Історик Стоцький Я. у статті «Ренесанс УГКЦ в Тернопільській і Хмельницькій областях наприкінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст.» частково окреслив участь Михаїла Сабриги в процесі легалізації УГКЦ [87]. У дослідженні «Стан катакомбної Української греко-католицької церкви і спроби легального відродження греко-католицьких громад під час хрущовської

«відлиги»» Я. Стоцький описує дійсне становище вірних УГКЦ та подає основні віхи періоду церковного відродження [88].

Слід згадати також богослова Драпака І. [44] який докладно аналізував створення окремої Тернопільської єпархії, а також англomовну статтю Наталії Шліхти ««Українець» як «неправославний»: як греко-католиків «возз'єднали» з Російською Православною церквою 1940–1960-ті рр.» [98]. Драпак І. вділив у своїй розробці також місце і новітній історії Тернопільської єпархії, зокрема і діяльності єпископа М. Сабриги.

Праці істориків Головина Б., Ханаса М. [37], Андрющенко Е. [23], Бойка Р. [29], Боднара Г. [28], Делятинського Р. [39, 57], Плохія С. [97] та інших дослідників в своїх загальних наукових розвідках з історії України та Церкви увагу акцентували переважно на загальнонаціональному аспекті діяльності провідників УГКЦ.

Проблематика ролі та внеску церковних діячів у відродження УГКЦ також була об'єктом наукових досліджень учасників Регіональної студентської наукової конференції, присвяченої 30-літтю легалізації Української греко-католицької церкви «Українська Греко-Католицька Церква у другій половині ХХ століття в Україні: підпілля, легалізація, становлення»⁴, яка відбулася 20 листопада 2019 р. в Івано-Франківській академії Івана Золотоустого. Попри припустиму заангажованість і тенденційність подання матеріалу, їх науковий доробок розкриває роль та основні напрями зовнішньої та внутрішньої політики в церковних відносинах окремих ієрархів в кінці ХХ – початку ХХІ ст. що становить період відновлення незалежності України та легалізацію Церкви [42]. Ми згадали про цю конференцію оскільки автор цих рядків у ході її проведення по суті вперше у вітчизняній історіографії намагався науково охарактеризувати рубіжні ділянки діяльності Михайла Сабриги.

Можемо твердити, що формування світогляду майбутнього єпископа М. Сабриги відбувалося в тяжкий післявоєнний час коли радянські війська у

---

⁴ Відбулася регіональна студентська наукова конференція. URL: <http://ifaiz.edu.ua/novyny/530-vidbulasia-rehionalna-studentska-naukova-konferentsiia.html> (дата звернення: 21.11.2022).

протистоянні з нацистами утверджувалися на території Західної України. Зайнявши ці землі, радянська влада почала насильно впроваджувати свою політику на цій території. Ці події, висвітлені в роботі «Розкіш і злидні повоєнного Львова, або реалії житлово-побутового повсякдення в омріяному місці» авторства Боднара Г. [28]. Вони займають левову частку в аналізі історичних джерел, що віддзеркалюють підготовку радянського режиму до ліквідації УГКЦ, який потрібний для того щоб показати безглуздість обвинувачень, які були висунуті владі УГКЦ а також те, наскільки велика роль належала нашій церкві для збереження українського суспільства з його вірою та традиціями. Вище наведені факти, на наш погляд, були предметом досліджень також і дослідника Бойка Р. у статтях «Особливості становлення греко-католицького підпілля у другій половині 1940-х – першій половині 1950-х рр.» [30] та «Особливості греко-католицького підпілля в Україні напередодні легалізації УГКЦ» [29]. Можемо також згадати відомого діаспорного історика Б. Боцюрківа та його працю «Українська греко-католицька церква в катакомбах (1946–1989)» [31], а також вченого Пащенка В. з його монографією «Греко-Католики в Україні від 40-х років ХХ ст. до наших днів» [68] та ін.

Значну роль вітчизняні та сучасні дослідники приділяють розгляду діяльності в той час слуги Божого митрополита Андрея Шептицького та єпископів УГКЦ, який з останніх сил боролися щоб церква була легалізована, зареєстрована і офіційно мала ті права, які влада надала РПЦ. Але УГКЦ не погодилася виконувати накази влади і тому була піддана масовому знищенню: мали місце ув'язнення духовенства, ліквідація і руйнування храмів, монастирів і інших релігійних установ. Також розглянуто підготування документів для ліквідації УГКЦ, а пізніше це рішення обумовлювало підготовку до Львівського псевдособору 1946 р., який був тільки формальністю для керівників Радянського союзу. Весь католицький світ не визнав рішення собору, а завдяки Божому провидінню Греко-Католицька Церква продовжувала діяти, хоч і в «катакомбних» умовах. Але в цей час вірні Богу душпастирі прикладали всіх зусиль для розвитку Церкви і «засівали зерно віри» для народу,

яке після «воскресіння» церкви (маємо на увазі вихід Церкви із підпілля, 1989 р.) зійшло і дало свої плоди для християнського світу. Про це в своїй статті «Боротьба Української Греко-Католицької Церкви за легалізацію в другій половині 80-х рр. ХХ ст. як фактор демократизації суспільно-політичного життя України» пише, зокрема, історик Церкви Процик І. [75].

Відомий прикарпатський історик Василь Марчук у монографії «Українська Греко-Католицька Церква: історичний нарис» [65] та київський дослідник Володимир Сергійчук у фундаментальному дослідженні «Нескорена Церква» [80] запропонували докладні матеріали про перебіг життя в підпіллі, яке характеризувалося значними переслідуваннями зі сторони владних структур, а також засвідчували остаточну ліквідацію УГКЦ. Зрозуміло, що всю ієрархію було ув'язнено ще до початку собору, бо на ньому були присутні тільки зрадники своєї віри. Але в Церкві були і вірні душпастирі, які незважаючи на всілякі перестороги уряду продовжувати служити Богові та людям. Сміємо ствердити, що в таких «неадекватних» для церковного життя умовах колосальна жертвовність духовенства, чернецтва та мирян дозволила не просто зберегти підпільні церковні структури, але надати проблемі українських греко-католиків міжнародного резонансу. Особливої уваги в цьому процесі заслуговує якраз особа єпископа М. Сабриги, який до кінця залишався «невідомим» голосом нескореної Церкви. Ще одною проблемою, описаною авторами, для радянської влади було повернення духовенства УГКЦ із в'язниці, яке було засуджено за «зраду батьківщини» та, як описує Андрющенко Е. у статті «Релігійний чинник в ідеології та діяльності всеукраїнської організації «Тризуб» імені Степана Бандери» [23] за підтримку військових сил ОУН і УПА, які вели визвольну війну за звільнення західних земель України. Духовенство яке поверталось продовжувало своє служіння, але вже у підпільній Церкві. Тому в час хрущовської «відлиги» радянська влада відчувала свою слабкість в боротьбі проти підпільної УГКЦ. Далі події почали розвиватися в напрямку встановлення Церкви, в боротьбі за легалізацію якої боролися не тільки місцева ієрархія, а також ієрархія УГКЦ, яка була в діаспорі. Ці події розпочалися

святкуванням Тисячоліття Хрещення Русі-України і привели до того, що радянська влада, попри всі ухиляння, змушена була визнати, що проблему українських греко-католиків потрібно було так вирішувати. Вже було зрозуміло, що повороту назад годі очікувати.

Але в становленні Церкви відбулися ще деякі болісні однак все ж героїчні події, такі, як голодування отців в Москві, на Арбаті, 1988 р. Найголовніше, що мета цієї акції так була досягнута. Показово, що акція привернула увагу не тільки еліти Радянського Союзу, а й зарубіжну громадськість, зокрема і римсько-католицькі церковно-релігійні кола (Ватикану, Польщі тощо). Вважаємо за потрібність зазначити, що опонентом відродженої УГКЦ вже на той час була не лише радянська влада, а й УПЦ МП. Але після зустрічі Михайла Горбачова з Папою Іваном-Павлом II і їх плани зазнали фіаско. Ми так багато уваги вділили розмірковуванням вітчизняних істориків Церкви позаяк вважаємо цих істориків чи не найзнаковішими дослідниками цього періоду.

Думається, що завдяки духовенству, в тому числі кир М. Сабрізі та вірним УГКЦ «розправила крила» після півстолітнього поневіряння. А розробкою найважливіших для УГКЦ теоретичних засад розвитку займалися Синоди та Собори єпископів, які доволі оперативно реагували на всі нагальні церковні потреби. Із виходом Церкви з підпілля було налагоджено здобуття богословської освіти, а також чимало постанов про місце і роль мирян у відновленні Церкви, також маючи на меті цим підкреслити всю значущість відновлення зв'язку з Апостольською столицею в історії Церкви. Саме тому третю групу історіографії представляють документи Церкви, серед яких Канони Партикулярного права [13] та Кодекс Канонів Східних Церков [14] а також Постанови та рішення Священного Синоду єпископів УГКЦ [16, 17, 18]. Можна в цьому контексті також назвати Благовісник Верховного Архієпископа УГКЦ; Артикули Берестейської унії; Святе Письмо Старого і Нового Завітів; Шематизм Тернопільсько-Зборівської архієпархії УГКЦ в яких прописано та

аргументовано правила організації церковних структур, опубліковано синодальні постанови та висвітлено життя Церкви загалом [66, 19, 79].

Оскільки українська діаспорна історіографія в основному акцентує увагу на канонічному обґрунтування створення Патріархату Української греко-католицької церкви, а не на дослідженні підпільного устрою «катакомбної» церкви, то автори зупинилися на більш детальному розгляді сучасної української та, частково, зарубіжної історіографії по даній проблематиці. Відношення Апостольської столиці до УГКЦ в часи єпископського служіння Михаїла Сабриги та, зокрема, трактування нею питання українського греко-католицького підпілля з кінця сорокових років минулого століття і до сьогоднішнього дня, викликає особливу зацікавленість релігієзнавців та богословів. Серед питань, які були і є предметом вивчення і критики дослідників, праці Козлова В. [62], Киричук О. [61] названого нами вище Я. Стоцького [86, 87, 88] та ін. Залишається також питання поміркованої позиції папської адміністрації та РПЦ щодо виходу УГКЦ з підпілля, визнання єпископських свячень та встановлення патріархату УГКЦ. Так, деякі дослідники греко-католицького спрямування нерідко намагаються пояснити помірковану позицію Апостольської столиці її огляданням на позицію московських церковних і світських політиків. Натомість, автори фундаментального дослідження «Історія релігії в Україні», на наше переконання, зважаючи на скоріше політичні причини, вважають, що слід враховувати «неафішований розрахунок Ватикану на перспективу розповсюдження свого впливу на православні, в тому числі і російські терени [59].

Також в пошуках канонічних та історичних обґрунтувань існування «катакомбної» церкви, виходу її вірних на чолі з єпископами та священиками, серед яких і М. Сабрига з підпілля, ідеї Патріархату деякі дослідники почали оперувати історичними фактами, зокрема періоду Київської Русі. Цими авторами також вказується, що рішення II Ватиканського Собору щодо Східних католицьких церков спрямовані в річище загальнохристиянського єкуменізму.

Щодо РПЦ, у переговорах з представниками якої безпосередньо брав участь М. Сабрига, то існує твердження про те, що Православна Церква, проти всіх домовленостей, вимагала від Ватикану зректися Унії та уніатів. Один із таких докладних описів знищення УГКЦ подав у своїй праці о. Іван Гриньох. Його повідомлення про перебіг подій у Галичині є вірогідним, проте власні міркування про передумови того, що сталося, та про участь у цьому процесі Московського патріархату викликають певне заперечення. Наприклад, Святий Отець твердить, що «очевидним є те, що офіційна пропаганда Московського патріархату відіграла суттєву роль під час ліквідації УГКЦ» [70]. При цьому автор радше за все має на увазі антикатолицькі висловлювання в журналі Московської Патріархії, але насамперед пастирський лист, який нібито видав Патріарх Алексій. Уважний перегляд «Журналу Московської Патріархії» показує, що перше покликання неправильне і пастирське послання у ньому таки не друкувалося. Названий в іншому місті збірник документів вийшов не у 1946 р. як подає о. Гриньох, а ще у 1943 р. (ідеться про згадану вже публікацію, у якій зібрано відозви РПЦ про захист Батьківщини та підтримку партизанів). Ці відозви виявилися не тільки задовго до обрання Алексія, але й ще перед виборами патріарха Сергія. Важливо те, що дослідник намагався довести, що Алексій у публічних промовах і письмових документах також визнавав «благодатність» неправосильних Церков, Святих Тайн і, що найголовніше, їх ієрархів, в числі яких ймовірно був і єпископ Михайло Сабрига [61, 70].

Необхідно, на наш погляд також відмітити що в 1990-х рр. в церковних та наукових колах активізувалося обговорення місця УГКЦ між християнським Сходом та християнським Заходом. Проблема ідентичності цієї Церкви аналізується, зокрема, в працях істориків І. Паславського, П. Яроцького, М. Гайковського «Папа Римський Іван Павло II і Україна» [36] та Дж. Вейгела «Іван-Павло II – свідок надії» [34], а також у «Слові Святішого Отця Івана-Павла II до України» [82].

Багато публікацій присвячено проблемі діяльності Ради в справах РПЦ, яка мала чималий вплив на діяльність УГКЦ та служіння її

священнослужителів в другій половині минулого століття. Зокрема, дослідники В. Баран, а також А. Меркатун вважають, що за «хрущовської відлиги» в керівництві Ради в справах РПЦ при Раді Міністрів СРСР фактично було дві тенденції, які умовно можна окреслити як обережно-ліберальну та традиційно-ортодоксальну. Прихильники т. з. «м'якого» курсу обстоювали необхідність суто ідейної боротьби своєрідними релігійними пережитками, виступали проти продовження «політичної війни» з релігією, всілякому обмеженні діяльності духовенства [59]. Проте, як зазначає В. Гулай, в умовах відносної нормалізації відносин держави та основної релігійної організації Руської Православної Церкви, ставлення до інших конфесій залишалось негативним, зокрема вкрай негідним до представників УГКЦ. Це ж була так звана політика «подвійних стандартів» [61]

Щодо питання, власне, хронології та кількості етапів діяльності УГКЦ і досі сперечаються релігієзнавці та дослідники історії Церкви. Наприклад, зазначений нами вище Б. Боцюрків виокремлює їх три [31], І. Андрухів та Я. Стоцький [86, 87, 88] два і т.д. А щодо релігійної політики в загальному вигляді, відзначаємо колективну працю упорядників П. М. Бондарчука, В. М. Даниленка, В. О. Крупиної, О. Н. Кубальського [77].

На завершення з сучасної історіографії проблеми відзначимо наукові праці істориків та краєзнавців Головина Б., Ханаса М. [37], івано-франківських дослідників Білоуса О. [25, 56], Делятинського Р. [39, 57], Єгрешія О. [47, 48], єпископа Софрона Мудрого [49], каноніста Каськіва О. [60], закарпатця Майороші М. [64], Процака Б. [74], Савки Б. [78] дрогобицького автора Стецика Ю. [85], професора кафедри української історії в Гарвардському університеті Плохія С. [97] та ін. Ці автори хоч і побіжно, але згадують у своїх напрацюваннях особу владики М. Сабриги, особливо в аспекті відродження української держави та легалізації Української греко-католицької Церкви.

Можемо наприкінці розділу констатувати, що наразі історіографія життя і діяльності владики Михайла Сабриги розкрита дуже побіжно. По суті не існує жодної не те що наукової чи науково-публіцистичної праці присвяченої особі

М. Сабриги, ба навіть публіцистичного твору. Наявні хіба що окремі публіцистичні статті поміщені в газетах 1990-х чи 2000-х рр. Але вони не можуть вповні відтворити портрета цього релігійного діяча. Таким чином, виникла певна лакуна, упущення щодо окреслення життя і діяльності Михайла Сабриги, яку ми у роботі і пробуватимемо заповнити.

РОЗДІЛ 2

ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ ТА ДУШПАСТИРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
МИХАЙЛА САБРИГИ В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОЇ ЕПОХИ (1940-1986)2.1 Становлення світогляду в дитячі роки та роль батьків у формуванні
особистості (1940–1957 рр.)

За час австрійського панування Українська греко-католицька Церква набула такого сильного українського національного характеру, що у війні між українцями і поляками греко-католики Галичини вважалися «націоналістичною нацією». Складно було (і є!) уявити національне відродження XIX століття а також український національний рух першої половини XX ст. без греко-католицького священника. По суті, усі відомі військово-політичні діячі ЗУНР мали тією чи іншою мірою священниче чи «дотичне до священничого» походження. Поширюючи політику «латинізації» на східні території, польська влада прагнула якраз послабити УГКЦ.

Як приклад - у 1924 р. після візиту до українських католиків в Північну Америку та Західну Європу, главі УГКЦ А. Шептицькому спочатку було відмовлено у повторному в'їзді до Львова, а дозволили йому повернутися лише після значної затримки. Польські римо-католицькі священники на чолі зі своїми латинськими єпископами розпочали місіонерську роботу серед греко-католиків та поширювали адміністративні обмеження і на Українську греко-католицьку Церкву. Ці обмеження як правило були різними, але часто перешкоджали священнику відправляти Божественну Літургію, особливо серед тих священників, які були одружені та мали сім'ї, очевидно через те, що серед польських священнослужителів не було одружених. Уважаємо, що польські власті не знищили УГКЦ у міжвоєнний період лише через те, що її очолював Андрей Шептицький, який вірогідно мав найбільший авторитет серед усіх галицьких українців на той час.

Під час радянзації краю, восени 1939 р., більшовики призупинили роботу греко-католицької духовної академії у Львові, згодом і єпархіальних семінарій у Перемишлі, Львові та Станіславі. Невдовзі було припинено видання християнських газет, заборонено функціонування релігійних установ. Священикам часом не дозволялося допомагати людям сповідатися в гріхах і причащатися в лікарнях, вони більше не могли провадити богослужіння в школах, а також розміщувати хрест Ісуса Христа в класах навчальних закладів. Землю, що належала церкві чи монастирям, конфісковували, ченців і монахинь виселяли з монастирів, а їхні господарства ліквідовували. Громади віруючих і духовенства повинні були сплачувати радянським органам влади значний податок (10-15 тис. карбованців на рік).

Наприкінці 1940 р. почали арештовувати все більше священиків Української греко-католицької Церкви. У листопаді 1941 р. митрополит Андрей Шептицький надіслав до Ватикану рапорт про знищення греко-католицької церкви більшовиками. У звіті він зазначив, що впродовж 1939–1941 рр. на території Західної України «засуджено або закатовано 32 священики, а 33 священики вивезено до Сибіру». На 1267 парафій залишилося лише 807 священиків [24]. Ці дані та факти, на наш погляд, свідчили про твердий намір знищити УГКЦ. На наше переконання, греко-католицька церква не була повністю ліквідована лише через активну підпільну діяльність таємних єпископів, монаших чинів та, скріплених твердою вірою, священиків, серед яких чільне місце посідає і Михайло Сабрига. Він був одним із тих, хто залишався невідомим аж до повної легалізації УГКЦ в 1989–1990 рр.

На початку нашого дослідження зупинимося на походженні та тих факторах, що обумовили стрімкий розвиток громадянської позиції Михайла Сабриги.

Народився майбутній владика 22 листопада 1940 р. у с. Бортків Золочівського району Львівської області [63, с. 562]. Мабуть, молода мати Михайла, Стефанія Сабрига навіть не задумувалася, що привела на світ слугу

Божого, що його життя буде сповнене великою любов'ю до Творця, що до останнього свого подиху він буде вірний своїй пастві [84, 89].

Очевидці стверджують, що за життя владика Михаїл не був багатослівним і не любив розповідати про своє минуле. Проте серед матеріалів Інституту історії Церкви у Львові вдалося розшукати інтерв'ю, в якому він розповідає про своє життя з подробицями скрутного становища. Батьки Михайла – Стефанія та Йосиф Сабриги належали до селянської верстви населення. Батько спочатку працював бухгалтером у сільській крамниці, а потім, з початком воєнних лихоліть Другої світової війни, був вивезений до Німеччини, бо не погодився у час нацистської окупації працювати секретарем сільської ради. Йому було поставлено ультиматум – або він буде працювати у сільраді, або його вивезуть до Німеччини. Він вибрав друге, адже свідомо розумів, що обравши цю посаду буде вимушений під час окупації видавати людей, а цього робити він не бажав, бо хотів мати чисту совість. Мати, Стефанія, довгий час займалася вихованням дітей, адже у сім'ї, окрім сина Михайла, було ще дві доньки. Згодом, з утворенням колгоспу Стефанія Сабрига пішла працювати на ферму [12].

Будучи ще дитиною, майбутній єпископ бачив приклад працьовитості, чесності, любові та патріотизму в обличчі своїх батьків, які всупереч воєнному режимові та складній тогочасній суспільно-політичній ситуації залишалися вірними Заповідям Божим і з таким же духом виховували дітей. Саме ці особистісні риси (любов, духовність, патріотичність, вихованість, простота, повага) згодом вповні проявляться у громадській та релігійній діяльності Михайла Сабриги, значною мірою спонукають його стати священником, бути гуманною та добросовісною людиною.

У липні 1944 р. (Михайлові Сабризі було 4 роки) радянські війська відновили контроль над Західною Україною. Невдовзі поновили свою роботу радянські державні та партійні органи влади, підприємства, установи та організації. Зі східних регіонів України у Галичину переїжджали не лише радянські урядовці, працівники партійного апарату та служби безпеки, а й

педагоги, медичні працівники, інженери. Словом, через недовіру до місцевих кадрів, у Галичині почав формуватися новий елітний «соціум», який мусив контролювати повсякденне життя українського населення краю. Після розстрілу єврейського населення (проживало переважно у містах) та примусового виїзду (по суті депортації) з Галичини поляків упродовж 1945–1946 рр., східноукраїнські мігранти поряд з корінними жителями – вихідцями із західноукраїнських сіл творили нове післявоєнне суспільство як Галичини так і Львівщини [28]. Ці історичні події без перебільшення позначилися на формуванні (постановці) світогляду та своєрідної ієрархії цінностей не лише Михайла Сабриги, а й багатьох простих галицьких українців його покоління.

Михайло в ці тривожні часи дуже палко переживав нестачу батька вдома. «Пам'ятаю, – чуємо зі слів самого єпископа, – як одного сонячного дня, мама бігла через кладку на інший берег річки. Там ішов чоловік з валізою. То був мій батько, що повертався з німецького полону. З цієї каторги батько повернувся хворим на туберкульоз. Пригадую, як мати привіталася з ним. Потім він підійшов до нас, взяв мене на руки і заніс додому. Зібралися односельці. Розповідали хто де був і що пережив. Після того батько ще деякий час працював у селі бухгалтером, але у нього виявили рак, і він швидко втрачав силу. Лежачи на ліжку, якось сказав: «Михасю, у тебе батька не було». Через декілька днів він помер» [12].

На наше переконання, великою дитячою увагою і любов'ю Михайла Сабриги користувалася його бабуся. Вона була, як згадував преосвященний, дуже побожною, постійно молилася разом і вчила уповати на Божу поміч. Саме бабуся, після смерті тата Йосифа, стала його своєрідним ангелом-хоронителем. Михайло ріс дуже допитливим хлопцем, який хотів вже змалечку все розуміти і пізнати. Та, через один випадок такої дитячої цікавості радянською кулею була поранена бабуся. Один історичний епізод розповідає як Михайло, стоячи в бур'янах, дивився як німецькі скоростріли стріляють по радянських літаках. Рідні спочатку не помітили його відсутності, згодом кинулися на пошуки.

Бабця взяла його на руки і побігла додому. Біля хвіртки осколок, що вдарився об дерево, відбився і вп'явся у її руку [21].

Таких інцидентів в період війни налічувалося сотні, адже ніхто із місцевих жителів не був застрахований від поранення чи смерті. Війна вносила свої жахливі корективи в життя простих людей не жаліючи ані дітей ані похилих віком громадян.

Ще змалку майбутній єпископ зрозумів і відчув силу молитви, яка в особливий спосіб шанувалася у колі його сім'ї. Владика згадував один моторошний випадок: «Одного разу трапилася подія, що утвердила у мені віру на все життя. У нашому селі були повстанці, на яких зненацька напали більшовики. У двір з німим криком про порятунок забіг один з них, заховавшись у бур'янах. Згодом прийшло кілька карателів з вимогою видати партизана. Ми постали перед дилемою: мовчати і коли його знайдуть бути негайно розстріляними, як вороги народу, видати і тоді все життя носити печать зрадників. Тоді мудра бабуся сказала нам молитися. Більшовики перекинули усе у хаті та на подвір'ї. У той час старший групи сидів на пеньку, за яким у бур'янах лежав повстанець. Згодом йому доповіли, що нікого немає. Життя героя було врятоване. І саме тоді я збагнув, що у Бога немає нічого неможливого, коли просиш чистим серцем у молитві» [12]. Задовго, через понад пів століття молитва праведника знову буде показувати у житті Михайла Сабриги свою силу через збереження таємничості в часі переслідувань та впливі на скоріший розвиток УГКЦ.

Однак, на той час Михайло Сабрига в силу свого віку ще не до кінця розумів всієї суті цих історичних подій та явищ. Згодом дитячі погляди змінить доросла ментальність юнака, який залишився без батька і мусив поставити перед собою нову мету та досягнути методу її досягнення. Аналізуючи всі фактори які вплинули на реалізацію суспільного потенціалу Михайла Сабриги, варто зазначити, що на першому місці розташувався «фактор» молитви та освіти. Сестра майбутнього владика Михайла, Галина Сабрига (історичні дані свідчать, що у Михайла Сабриги було дві сестри. Старша – Марія, яка закінчила

десятирічну школу і, з невідомих причин, померла та молодша сестра, Галина, по-чоловікові – Краснополська, яка живе у Брюховичах та має власну сім'ю. Вона пішла професійною дорогою батька і також працює бухгалтером [12], пригадує як брат змалку мав ухил до усамітнення, любив роздумувати, рефлексувати, багато читав, малював, хоча, звичайно, духовної літератури на той час було обмаль [21, 89]. Тому читав книжки, які розповідали про чесних, мужніх людей, що відстоювали правду. У бабусі була Біблія у перекладі Пантелеймона Куліша. Саме її часто брав до рук Михайло та виписував цитати. Сестра владики, з усмішкою, згадує: «Мама щотижня давала нам гроші на морозиво. Однак брат, запримітивши перед тим якусь книжку, просив мене дати у «борг», а наступного разу віддавав». Ймовірно, що за ці кошти Михайло купляв книги, а собі багато в чому відмовляв. Стосовно покликання, то очевидно, воно повністю походило згори, від Бога. Часто його рідні заставляли у садку в тіні лопухів, де він читав, малював або просто сидів [21].

Любов до книги, молитви та слова він зберіг до кінця свого земного шляху, залишивши у спадок велику кількість своїх проповідей та повчань, які у 2013 р. були видані друкованою збіркою під назвою «Зерна віри. Науки та послання» за редакцією упорядниці – журналістки Надії Шподарунок [9].

Тяжкі роки воєнного лихоліття добре закарбувалися у дитячій пам'яті Михайла Сабриги. Він часто згадував історичні різні епізоди того часу, адже у пам'яті раз по раз оживали картини окупації його рідного села Бортків на Львівщині [12]. Усі вище наведені фактори вклали неоцінену «лепту» в становлення особистості майбутнього пастиря Церкви, громадського діяча та ревнителя віри. Через саморефлексії, він доходив висновку, що життєві страждання (як особистісні так і народні) мають якесь незбагненне глибоке значення якщо проводити «кореляції» зі стражданнями Христа. Адже шлях Ісуса Христа також не був сповнений світлою дорогою, засновник світової релігії мусив пройти «через терня до зірок», через земні страждання досягнути Вічності аби заснувати свою Церкву, яка сприяє спасінню тих осіб, які увірували.

Можна судити, що, власне, релігійна діяльність Михайла Сабриги, хоч і приховано, але розпочалася з моменту здобуття ним початкової освіти у Бортківській семирічній школі, 1953 р. Під час навчання в школі Михайлові особливо подобалися пригодницькі книги, у яких були справедливі, мужні і відважні герої. Почасти відсутність у сільській бібліотеці таких книжок примушувала юнака ходити у навколишні села у пошуках бажаних текстів. До слова, варто зазначити, що одяга та взуття майбутнього єпископа зовсім не цікавили. Мабуть, цим він дуже відрізнявся від однолітків.

В ранньому віці в Михайла з'явився хист до малювання. У зошитах, переписуючи тексти з книг, він любив додавати свої ілюстрації [12]. Любов до мольберта та пензля згодом дасть відголос у серцях шанувальників. Адже майже через 70 років від появи перших малюнків на форзацах його книг та через 15 років після смерті єпископа офіційний онлайн-ресурс УГКЦ опублікує інформацію, що в Артгалереї Тернопільської обласної організації Національної спілки художників України проходить виставка художніх робіт блаженної пам'яті владики Михайла Сабриги. В експозиції були представлені малюнки єпископа початку 60-х років минулого століття. Знавці мистецтва відзначають, що в ілюстраціях на вже поживклому від часу папері відображено професійні роботи. Виявляється багато мистецьких намальованих творів він отримував від свого знаменитого односельця – художника і кінорежисера студії імені Олександра Довженка Григорія Кохана. Юнак сміливо міг стати відомим митцем, але Господь виявив свою волю іншим чином: «Нині маємо особливу нагоду згадати надзвичайно унікальну людину. 1963 р., коли лютував безбожний атеїзм, юнак на ім'я Михайло свідомо вибрав дорогу служіння Богові та народові. Власне на цій звивистій дорозі служіння, нуртувала іскра художнього таланту, оповита великою таємницею. І ми маємо Бути вдячними Творцеві, що подарував нам напрочуд талановиту та щирю людину» – наголошує нині єпископ-помічник Тернопільсько-Зборівський, владики Теодор Мартинюк [90].

Безперечно, що в такому розвитку подій було Боже Провидіння. Щедро та плідно наділений талантом художника та маючи від природи щирю душу і поетичну натуру, владика Михайло Сабрига все своє життя поклав на вівтар служіння Богу та ближнім. Мабуть іншого розвитку для його духовного потенціалу годі і було очікувати.

Вже тоді він приховував релігійну літературу, атрибутику та давні сакраменталії перед владою, а також малював невеликі картини на біблійні сюжети. Згодом майбутнього єпископа будуть знати не тільки як пастиря церкви, але і, як вже було згадано нами вище, художника, бо саме в ранньому віці в Михайла Сабриги з'явився хист до малювання. У зошитах, переписуючи тексти з книг, він, також, любив додавати (зазвичай на полях) свої ілюстрації. Виходили своєрідні «релігійні мініатюри на маргінесах».

Між тим, активна життєва позиція проявилася вже у старших класах (середина 1950-х рр.). Саме в цей період Михайло полюбив історію. У той час гостро відчувалася нестача духовного слова, незважаючи на «хрущовську відлигу» більшовицький терор проти УГКЦ ширився, продовжувалися арешти. Атеїстична пропаганда унеможлиблювала придбання релігійної літератури. Віруючі інколи мусили навіть палити таку літературу, щоб уникнути заслання на Сибір. Натомість Михайло Сабрига в ту пору намагався читати історичні та художні твори, проявляючи неабияку стійкість [12]. А прийнята 7 липня 1954 р. постанова ЦК КПРС «Про великі недоліки в науково-атеїстичній пропаганді і заходи її поліпшення» тільки погіршила становище релігійної літератури в суспільному обігу. Зокрема, в документі підкреслювалося, що «ЦК КПРС відмічає, що багато партійних організацій незадовільно здійснюють керівництво науково-атеїстичною пропагандою серед населення, в результаті чого ця важлива ділянка ідеологічної роботи занедбана. В той же час Церква і різні релігійні секти значно пожвавили свою діяльність, зміцнили свої кадри і гнучко пристосовуючись до сучасних умов, посилено поширюють релігійну ідеологію...» [77].

Від тоді з новою силою більшовицька пропаганда «оберігала усіх від впливу Церкви». Вже тоді почали свою активну фазу діяльності так звані лектори-просвітителі. Наприклад у великі християнські свята спеціально заангажовані особи намагалися організувати учням шкіл поїздки до Львова, або в театр чи у кіно. І весь час говорили, що Бога нема, використовуючи філософію Ніцше та, що цивілізація виникла згідно з теорією Дарвіна. Але попри такі намагання сила Божа супроводжувала усіх хто у Нього вірив. Діти з батьками молилися вдома, разом з родичами, ховалися та потайки читали Біблію щоб Божа благодать з юності до старості просвічувала кожного і щоб ніхто не пішов дорогою беззаконня [12].

Доречно наголосити, що вища радянська влада опосередковано визнавала свої поразки в просвітницькій боротьбі проти релігії. Адже в наведеній постанові критикувалася недостатня діяльність в сфері науково-атеїстичної пропаганди ЦК компартій союзних республік, крайкомів і обкомів КПРС, Міністерства культури СРСР, Всесоюзного товариства для поширення політичних і наукових знань. Також постанова наголошувала на недостатності популярної атеїстичної літератури, тому, що її зміст начебто немає «бойового, наступального характеру». Вона зобов'язувала партійні та державні органи розгорнути активну науково-атеїстичну пропаганду. Цей документ різко контрастував з попередньою повоєнною політикою в релігійній сфері. Після публікації постанови місцеві органи влади взялися рішуче втілювати її в життя. При цьому часто замість проведення «ідейної боротьби з релігією» в низці газет у виступах лекторів та доповідачів допускалися образливі випадки проти духовенства та віруючих. Мали місце непоодинокі випадки, коли на сторінках преси і в усних виступах пропагандистів деякі служителі релігійних культів і віруючі зображувалися людьми, що не заслуговують політичної довіри [77]. У результаті як уже нами відзначено вище чимало релігійно-церковної продукції було спалено. М. Сабрига навіть з боєм згодом згадував як спалили три томи Народного Катехизму Франца Шпіраго, «Молитовники християнської родини» а деякі інші побожні книжки закопували у землю.

Отож, сміємо визнати, що нагально відчувалася потреба Божого слова, а його в той час, як ніколи, не було.

Серед усіх формуючих сегментів юнака варто особливо наголосити на рисі самотності. Майбутній владика з раннього дитинства дуже любив усамітнення. Ми акцентуємо на цьому, бо як уважає більшість богословів це одна з найхарактерніших рис монаха. Мабуть, саме ця риса сформувала у нього таємничість, яка не дала бути викритим у часі підпілля Церкви. У той час, коли хлопці збиралися компаніями, шукали різні заняття, розваги, то він часто хотів бути наодинці. Такий життєвий стан спонукав юнака до глибоких роздумів, які пізніше будуть окреслювати знакові вчинки для відродження цілої Церкви: «Пригадую, як помирала моя однокласниця. Ми якраз прийшли зі школи і стали свідками її смертної агонії. Її смерть дуже вплинула на мене. І я уже тоді подумав: чого варте людське життя? Розмірковував як слід розпоряджатися ним, бо бачив, що чимало людей живуть всупереч тому, чого навчав священник у церкві. У селі було багато пияків і тих, що погано себе вели, чинили так, ніби ніколи не мали вмирати. Їхнє земне призначення для них самих було незрозумілим. Результат таких роздумів мені дуже пригодився, а схильність до роздумів, спілкування з Богом для мене є дорогоцінними до сьогодні. Я люблю ті розважання, роздуми, бо вони дають мені багато енергії, сили душі для перемоги та всього того, чим наповнюється людське серце» [12] – довідуємося зі спогадів єпископа.

Дуже часто відповіді на питання вартісного виміру життя юнак шукав в рядках національної класики, яку він дуже любив. В особливий спосіб майбутньому ієрарху імпував Шевченків «Кобзар» [12]. Чи не можна прирівняти дитинство Михайла з юнацькими роками Тараса Шевченка? Вважаємо, що цілком доцільно. Як один так і другий дитячими очима бачили біль та скруту, були сиротами, любили книжку та шукали науки, прагнучи усамітнення ховалися в бур'янах, обоє дружили з фарбою та пензлем та мріяли стати відомими митцями. Та за Господньою волею нині одного шанує цілий світ як Великого Кобзаря, а другого – частина українського суспільства шанує

як ревнивого слугу Божого. Михайла Сабригу часто бачили як він Шевченковими словами молився куди тільки ходив. Повторював його поеми і вірші, у яких часто згадувалося Бога, людську душу та справедливість. Згодом ця патріотична любов до творів поета буде становити одну із провідних ліній у проповідях єпископа нескореної Церкви.

Згідно даних історика В. Ленцика, середню школу Михайло Сабрига закінчив у селі Великі Вільшанці, у 1957 р. [63, с. 562]. Утім, завершити середню освіту вартувало дуже тяжких моральних зусиль, адже отримати атестат могли лише ті, хто вступав до комсомолу. Тож, задля отримання документу про здобуття середньої освіти Михайло Сабрига мусив формально вступити до партії [12]. Невдовзі, після завершення навчання у школі Михайла було призвано до лав радянської армії (злам 1950-х – 1960-х рр.), а після закінчення служби він повернувся до рідного села [37, с. 212].

На початку 1960-х рр. Михайло Сабрига мав стійкі плани вступити на художньо-графічний факультет Львівського або будь-якого іншого ВУЗу Західної України. Але для вступу до вищого навчального закладу був необхідний паспорт громадянина УРСР (як відомо, жителі сільської місцевості не могли у ту історичну пору мати паспорти). Щоби, врешті, отримати паспорт, Михайло поїхав до Одеси, на будівництво дороги Полтава-Кишинів, де пропрацював шість місяців. Згодом він переїхав до Львова та знову розмірковує про вступ до художнього інституту. Але навчання коштувало дорого і Михайло вирішив таки не вступати до ВУЗу такого напрямку. Один рік Михайло Сабрига працював будівельником, після того працював на завод мотопедів, згодом – на ще один львівський завод «Кінескоп» [12]. Проте дослідники підтверджують, що Михайло Сабрига за рекомендацією Г. Кохана таки намагався вступити у мистецький виш, однак не зміг виконати на відповідний рівень творчу роботу – не вдалося зліпити голову одного з давніх філософів [90]. В такій ситуації вкотре впевнюємося в силі Божого Провидіння, яке часто не допускає в житті особистості бажаних результатів, а готує стати на сторожі розвитку Христової Церкви та присвятити час служінню ближнім.

Бачимо, що в житті майбутнього єпископа було чимало варіантів працевлаштування для виявлення своєї активної життєвої позиції. Невдовзі все ж гору взяло богословське спрямування діяча.

Вагому роль у формуванні світогляду Михайла Сабриги відіграло знайомство зі священником-редемптористом Євстахієм Смалем. Після того знайомства юнак шукав нагоди зустрітися із монахом. Одного разу Михайлу навіть не вдалося зустрітися з священником. Він прийшов до костелу, у якому отець сповідав та став до нього у чергу, але через те, що квапився на роботу, перший раз у нього так і не висповідався. Потім підходив до нього вдруге і було це вдало, бо Михайло посповідався і заприятелював з ним. Через деякий час, побачивши в юнакові великий духовний потенціал о. Євстахій Смалю познайомив Михайла з підпільним єпископом Василем Величковським [10].

Це знайомство стало визначальним «у проекції життєвого шляху» Михайла Сабриги. Спілкування з цим відомим релігійним діячем на духовну проблематику, християнські сюжети вирішально позначилися на світоглядних установках майбутнього єпископа.

2.2. Духовна формація в Чині Редемптористів та богословська освіта в умовах підпілля УГКЦ (1967–1974 рр.)

Від моменту знайомства з підпільним єпископом УГКЦ преосвященним Васи́лем Величковським розпочався монаший поступ Михайла Сабриги. Невдовзі Михайло Сабрига склав монаші обіти, присягнувши служити Богу та ближнім. При вступі до монастиря у Михайла ще не було ані богословських знань, ані загальнохристиянських, але за словами Васи́ля Величковського при таких природніх здібностях, його чекало велике майбутнє. Незважаючи на репресії та переслідування, у Львові, на вулиці Лісній діяв підпільний монастир, в який і вступив Михайло Сабрига [21]. Наставником для молодого юнака, за призначенням преосвященного Васи́ля Величковського, став ієромонах Михайло Шевчишин (1931–2021 рр. життя). «Наприкінці 1966 року,

– згадує отець Шевчишин, – коли я мешкав у монастирі на вулиці Лісній у Львові, який був у той важкий час діючим монастирем, одного вечора приходить юнак. Я його запитав: як тебе звати? Він відповів: «Михась. Я хочу бути у вашому монастирі. Мене сюди направив владика Величковський». Наступного дня я пішов до владики і він мені сказав, що саме цей хлопець має бути зі мною монастирі. Що знає його уже півроку. Він дуже скромний, тихий, мовчазний, тож вірить, що у майбутньому він стане добрим священиком. Михайло був зі мною до квітня, а у квітні 1967 року до нас прийшов о. Є. Пелех та брат Йосафат, який уже мав стаж монашого життя, і так ми усі проживали у спільноті. Молитви, розважання, Служби Божі і, крім того, йшли до праці, адже мушили працювати. Брат Михаїл був дуже здібний, мав велику бібліотеку» [84].

Звісно, що релігійна діяльність брата Михайла (Сабриги) у радянський час була для нього вкрай небезпечною, адже життя ченців постійно було сповнене переслідувань. Будь-якої миті кадебісти могли увірватися з обшуком, а знайшовши хоч найменше підтвердження діяльності, на таких осіб чекав арешт [21].

Уже від початку новіціату радянські спецслужби взяли за молодого юнака Михайла, який хотів стати священиком. Владика Михаїл так згадував про цей нелегкий період свого життя: «Вони взяли за мене ще на заводі. Одного разу мене викликали у кабінет директора, де я побачив кількох людей, які сиділи і, очевидно, очікували мене. Директор запитав, як мені працюється. Потім почав мене розпитувати про те, як я ставлюся до марксизму-ленінізму. Я відповів, що, як віруючий християнин, не вважаю марксизм-ленінізм за вчення і тому сповідаю Христову віру, Католицьку Церкву» [12].

Щодо формації в монастирі, то сам владика згодом розповідав: «Будинок новіціату був страшенно запущений. Отже, треба було робити його капітальний ремонт. Ми не тільки жили у цьому домі, але й мушили працювати на державній роботі. Я працював на заводі «Кінескоп». Невдовзі після мого приходу до монастиря туди прибув отець Євген Пелех, який почав нас вчити. Спершу ми знайомилися з монашими правилами, вчили історію Церкви, догматику,

моральне богослов'я, інші предмети, які вивчають священники. Специфіка навчання полягала у тому, що ми майже не могли писати конспектів, тому що у той час відбувалися шалені обшуки практично у всіх духовних оселях, які були під контролем КДБ. Про наш будинок кадебісти ще не знали, але невдовзі довідалися, зокрема про перебування у нас отця Євгена Пелеха» [12].

У зв'язку з цим, можемо стверджувати, що життя ченців постійно було сповнено небезпек, бо будь-якої миті кадебісти могли увірватися з обшуком, а знайшовши хоч найменше підтвердження діяльності, на усіх чекав арешт. Попри обережність, органи безпеки, винаходили найменший привід аби забрати до дільниці когось на допит чи зробити в монастирі обшук. Та Всевишній оберігав своїх вірних слуг, а в часі допитів, за посередництвом Святого Духа, вони давали второпні відповіді. Однак, майбутній владика, за словами його співбрата, вирізнявся мужністю і правдомовністю. Одного разу у нього знайшли портрет Митрополита Андрея Шептицького. Кадебіст з люттю говорив про Слугу Божого різні нісенітниці, насміхався. Тоді брат Михайло без страху сказав: «Прийде час і Слугу Божого Андрея будуть шанувати у цілому світі, а вашого Сталіна викинуть на смітник історії» [12].

«Коли ж про нас достатньо дізналися і серйозно зацікавилися наші «покровителі», – зазначає отець Михайло Шевчишин, – то почали відповідно «впливати» на нас. Коли брата Михайла (Сабригу) запитали чому він сюди прийшов, а міг же при своїх здібностях стати видатною людиною, він відповідав: «Нічого, мені вистачає і того, ким я є тепер». Вони були здивовані, як можна було при таких обставинах вести духовне життя. Ці наші «покровителі» – кадебісти, керівники організацій, партійні функціонери нас дуже «любили». Докучали, принижували, однак, з любові до Бога ми все це терпеливо переносили» [84].

Вважаємо цікавою для роздумів тему повсякденного життя монастиря у часи підпілля де формувався майбутній єпископ. Аналізуючи дослідження Інституту історії церкви дізнаємося, що всі монахи обителі на вулиці Лісній прокидалися о п'ятій ранку. Згідно розпорядку дня усі робили півгодинне

розважання, брали якусь тему з правди віри чи про останні речі – смерть, суд, Боже небо, пекло і роздумували над ними. Один з монахів читав уголос уривок тексту, а решту застановлялися над правдами святої віри. О шостій годині розпочиналася Служба Божа в монашій каплиці. Її слідувала п'ятнадцяти хвилинна Молитва-благодарення і Молитви Часослова. Після полуночниць, утренніх часів монахи йшли на сніданок. Після трапези розпочиналася фізична праця на державній роботі до пізнього вечора. Після вечері кожний ще мав у відповідні години якусь роботу в монастирі. Були також заплановані години для інтелектуального розвитку в які отець Євген викладав різні богословські науки. Такий розпорядок охоплював кожен день тижня. Безперечно братам не можна було нічого записувати, щоби кадебісти не довідалися, що вони готуються стати священиками. Якщо би знайшли будь які конспекти чи нотатки то це було б дуже сильним аргументом, аби вони могли усіх монахів та отця-викладача в кращому випадку розігнати, або ж у гіршому навіть ув'язнити. Тому кожен мусів бути завжди на сторожі, щільно закривати вікна. Бувало навіть так, що на вхідних дверях монастиря та хвіртці з'являлося слово «монахи» написане крейдою. Кожен мусів раненько виходити з дому на роботу. Часто монахи, йдучи до праці, бачили чоловіка, який стояв біля хвіртки і супроводжував їх до трамваю, а з нього, навіть, до самого місця роботи» [12]. Отже, такі дані свідчать про те, що за ченцями ретельно стежили та повідомляли інформацію в управління КДБ.

1 березня 1970 р. владика Володимир Стернюк уділив брату Михайлу піддияконат у каплиці на вулиці Рясній у Львові [10, 12, 89]. 12 травня 1971 р. він склав обіти (про це мовилося вище) на шість місяців [12, 89], а 8 листопада 1971 р. Михайло Сабрига склав вічні монаші обіти [37, с.212; 10, 12, 50, 53, 54, 89]. Паралельно із цими радісними подіями в житті молодий монах формувався в душі співучасті в стражданні його братів. Зокрема монаха дуже бентежив той факт, що у січні 1969 року КДБ заарештував дуже добре знайомого йому єпископа Василя Величковського та двох католицьких священиків і засудив їх

до трьох років позбавлення волі за порушення антирелігійного законодавства [24, с. 104; 88].

Діяльність, яка могла призвести до арешту єпископів, священників та монахів включала проведення релігійних богослужінь, навчання дітей католицької віри, хрестити, відправляти весілля чи похорони, вислуховування сповідей чи виконання обрядів, переписування релігійних матеріалів, володіння молитовниками, іконами, церковними календарями, релігійними книгами або іншими предметами релігійного вжитку.

Між тим, брат Михайло вже був під пильним наглядом працівників радянських спецслужб, які взялися слідкувати за діяльністю молодого юнака, котрий хотів стати священником. Тверда безкомпромісна позиція монаха проти спецслужб часто відбивалася негативом на його діяльності.

Владика згадував зустріч зі співробітником КДБ: «Після попереднього випадку, на мене наговорювали людям, щоб ізолювати від колективу. Тому, я був змушений звільнитися... Я влаштувався на авторемонтний завод. Одного разу мене викликали у відділ кадрів. Я підійшов під двері відділу кадрів і побачив молодого чоловіка, орієнтовно моїх літ, який рукою перекрив вхід до відділу кадрів. Назвавши моє прізвище, сказав, що це він викликав мене і хоче поговорити. ... А коли вийшли за прохідну, він вийняв із кишені піджака посвідчення співробітника КДБ – капітан Шаповалов. Нам є відомо, – вів далі Шаповалов, що Ви хочете бути священником... Це може перешкодити твоїй кар'єрі». «Тоді у нас зав'язався діалог, якого я став ініціатором: «На яку службу, по вашому я працюю на ЦРУ чи Скотланд Ярд?». «А чому Ви так думаєте, Михайле Йосифовичу? Ми ж боремося з валютчиками і всякими негідниками», — відповів він. «Може, я до них належу?», — запитав я. «Ви, напевно, не належите, але я маю з Вами говорити про серйозну справу», — відповів капітан Шаповалов, — «нам є відомо, що Ви хочете бути священником». «Якщо це є в Божих планах, то Ви зарадити цьому не зможете. Навіть при Вашій співпраці з Київським чи Московським КДБ. Божа думка сильніша, ніж людська злоба», — ствердив я. «Ми можемо перешкодити твоїй кар'єрі», —

запевняючи вигукнув він. «Але ж повірте, що я не боюся», – дав йому відповідь на його погрози. «Ми вас випишемо зі Львова, – продовжив кагебіст. «Я живу за 50 кілометрів від Львова і буду доїжджати автобусом на працю, яку буду вважати за потрібну» – спростував я. «Ми тебе вб'ємо, знищимо», – присуваючись ближче, дивлячись мені прямо у вічі, він сказав. «Це ваша робота: вбивати, нищити, шкодити. А наша – служити Богові. Як вважаєте за потрібне». «Працюй з нами», – раптом заговорив капітан. «Ні. Я з вами не маю про що говорити. Я не хочу, належати до церкви, якою керує КДБ» [12].

Протягом тривалого часу він ще переслідував і шантажував молодого монаха. «Брав трамвайний квиток і віз вулицею Дзержинського. Дорогою, між іншим, в різних розмовах з особливою люттю говорив проти Бога. Особливо нападав на Митрополита Андрея Шептицького, мовби той служив німцям [9, с. 447-456; 12].

Єпископ продовжував: «Митрополит Андрей не міг служити німцям, ви це прекрасно знаєте. Він три рази писав до Гітлера з приводу нищення жидів, аби той припинив геноцид проти них та інших народів, як він це робив у Львові і на Галичині. Тут, де ви тепер, під час німецької окупації було гестапо. Митрополит Андрей вже був на возику, спаралізований і гестапо йому відповіло через священиків, яких він посилав. І хоч Андрей Шептицький три рази писав Гітлерові, проте жоден з листів не був опублікований у вашій пресі. Ви про це чудово знаєте, але зневажаєте Митрополита» – розповідав Михайло Сабрига» [12]. Михайло Сабрига згадував, що протягом тривалого часу цей кагебіст також переслідував і шантажував іншого молодого монаха [10]. Численні цькування Михайла Сабриги на роботі через його релігійні переконання також підтверджує історикня Катерина Миколаївна Будз [32].

Крім того, він періодично потерпав від обшуків. Перший обшук відбувся у 1972 р., а другий – у 1987 р. [18, с.83–87]. Михайло Сабрига згадував: «Зранку близько сьомої години задзеленчав дзвінок. Увійшли представили КДБ з ордером на обшук. Грошей не знайшли. Забрали більше тридцяти духовних книжок». Невдовзі було сфабрикували справу, що нібито Михайло Сабрига

продавав «церковную утварь», тобто церковні речі під костелом святого Антонія, у Львові [12]. Однак, ні релігійної літератури, ні церковних речей монахи не продавали, бо самі нічого з вище переліченого не мали. Коли Михайло прийшов забрати свої речі представник КДБ повідомив, що начальник розпорядився не віддавати монаху жодних речей. І на тім закінчилася уся справедливість за радянськими законами. Підтвердилися слова преосвященного Володимира Стернюка, висвяченого владикою В.Величковським у липні 1964 р. на єпископа-коад'ютора [88, с. 6], який сказав ченцю Михайлу не іти і не шукати свого, бо і так нічого не отримає. Владика говорив зі свого досвіду, бо у нього також забрали багато чого, але нічого ніколи не повертали [12].

Від того часу любов до книги а головню до богословської літератури, «переслідувала» Михайла Сабригу до кінця життя. Задовго після смерті єпископа будуть згадувати про його трепетність та шанобливість до літератури. Відомий український краєзнавець та антиквар стародруків, засновник Краєзнавчої бібліотеки, що у селі Скнилові (Львівська область) Анатолій Недільський вказує, що бібліотека майбутнього владика ще з дитячих літ була більшою за кількістю книг від сільської. Книгами були обставлені чотири стіни батьківської хати та усі охочі могли прочитати будь-яку з них. Вступивши до монастиря отців-редемптористів, Михайло продовжував збирати їх. І навіть, як нами згадувалося вище, знайшов роботу близьку до душі – влаштувався продавцем у книгарню «Молодість», що була у центрі Львова. У 1980-х роках у неофіційній столиці Галичини існувало так зване братство книголюбів, до якого вони обоє були причетні. Згодом їхні життєві шляхи розійшлися, бо Михайло Сабрига став підпільним священиком і згодом був висвячений на єпископа, а Анатолій Недільський розпочав краєзнавчу розвідувальну діяльність рідного краю. «Коли я вперше зайшов до його кімнати у підпільному греко-католицькому монастирі у Львові, на вулиці Лісній, то побачив всі чотири стіни, вщерть заповнені книгами, скромне ліжко, стіл, а на ньому хрест з розп'яттям та череп, як символ вічності. І це все, що потрібно було цій великій людині. Вже потім, коли Україна стала незалежною, інтер'єр помешкання

владики у Тернополі залишався таким же» – пригадує краєзнавець Анатолій Недільський [35].

Щодо формування своєї релігійної позиції, майбутній єпископ згадував важливі настанови отця духівника: «...Коли б навіть хтось з вас не мав покликання у монастирі, але, скажімо, ви подібні були до того чоловіка, якого хтось взяв із зараженого місця, зачумленого їдким димом, шкідливим для організму і привіз на те місце, де цього немає, то ви нічого не втратите. Так само і ви, якщо б навіть не мали покликання, Бог вас не покликав, але ви совісно виконуєте те, що зобов'язуєтеся, то Господь дасть вам це покликання» [12].

Видається, що для молодого Михайла Сабриги, то був вирішальний аргумент, що переконав його, іти духовною стежкою і реалізовувати себе як священнослужитель і богослов.

Насамкінець можемо виокремити декілька факторів, які вплинули на формування світогляду майбутнього єпископа. Перший фактор – родинний. Змалку Михайло Сабрига бачив і можна сказати, що «відчував на собі» прикладні чесноти своїх батьків, що, своєю чергою, сформувало у ньому такі риси як: працьовитість, чесність, любов до рідної землі тощо. Родинне середовище М. Сабриги всупереч складній тогочасній суспільно-політичній обстановці залишалося вірними Заповідям Божим і з таким же духом виховували дітей. Невдовзі ці особистісні прикмети (любов, духовність, патріотичність, вихованість, простота, повага) вповні проявляться у громадській та релігійній діяльності Михайла Сабриги, значною мірою спонукають його обрати священницьку стежину, стати духовною особою.

Другий фактор умовно назвемо «священичим». Вирішальну роль у обранні священницького шляху відіграли відомі релігійні особи підпільної УГКЦ – Василь Величковський і Євстахій Смаль. Це той випадок коли роль особи у формуванні світогляду має вирішальне значення.

2.3 Обставини пресвітерських свячень та душпастирська служба Михайла Сабриги

Через неповних три роки після складання вічних обітів, 24 лютого 1974 р., Михайло Сабрига, як чернець-редемпторист був рукоположений на священика [10, 12, 50, с. 83-84; 54, с. 14-15]. Проаналізувавши слова владики, сміємо ствердити, що у підготовці до прийняття сану його багато чого турбувало під тиском внутрішньої боротьби. Адже з одного боку, так би мовити, було світло, яке говорило, що він робить цей вибір на благо Церкви та користь народу, а з іншого страх перед відповідальністю. Бо що таке монашество в богословській інтерпретації? Це не просто бути християнином, який йде на зустріч світлу, яке сходить зранку, адже він знає, що ніхто не зможе завадити сонцю, яким є Христос, зійти на небо [93, с. 21], а монашество – це щось набагато більше. Згідно Кан. 410 ККСЦ: «Монашество – це сталий спосіб життя у спільності, у якомусь інституті, затвердженому Церквою, завдяки якому вірні під дією Святого Духа, наслідуючи докладніше Христа, Учителя і Приклад Святості, посвячуються згідно з приписами статутів з нового і особливого титулу для дотримання прилюдних обітів послуху, чистоти та вбогості під законним Настоятелем, відмовляючись від способу мирського життя і цілком присвячуються осягненню досконалої любові на службу Царства Божого для побудови Церкви і спасіння світу, будучи немов знаками, які провіщають небесну славу» [14, Кан. 140, с. 128].

Отже, це остаточне зречення усього і нагальна потреба йти за Христом. Для юнака це означало зректися батька, якого вже не було серед живих; матері, яка потребує допомоги і опіки; сестри; зректися усіх приятелів; уподобань, які досі мав, щоби виконувати те, чого досі відкрито не робив – посвятитися Богу, тай ще під небезпекою смерті [12]. Важливо те, що такий вибір був не на якийсь час, а на вічність, до останнього подиху. Адже коли особа складає вічні обіти, це ніби означає «крапку над усіма сумнівами» – тут вже, так би сказати, усе має бути вирішено.

У житті Михайла Сабриги було досить часу, щоб зрозуміти, чи може він себе зреалізувати на духовному поприщі чи ні. Не до одного кандидата у монашество у такий період сум'яття приходили спокуси. Тобто, навіщо така тяжка праця і нараження себе на небезпеку? Адже кадебісти всіх богоспосвячених осіб переслідували і ніхто не знав, що вони надалі запланували і можуть зробити. На думку пересічного громадянина СРСР, краще залишитися «звичайним чоловіком», світським, працювати в тій чи іншій інфраструктурі, відвідуючи театри чи кіно. Будучи ж монахом кожен має свої обов'язки та розпорядження на кожен хвилину часу зранку до вечора. Вибираючи цей шлях людина посвячується для прослави Бога та служби народу. Звісно вартує усвідомлювати у який час жив і працював Михайло Сабрига, адже в умовах пощодення СРСР монаше життя м'яко кажучи не віталось, а з монахів нерідко сміятися, глузували тощо. Майбутній владика згадував, що з отцем Шевчишиним він часто розмірковував: «Чи це для мене? Чи випадково я сюди потрапив?» [12].

Наведемо такий уривок з Євангелія від Івана, у якому Ісус Христос про правдивість покликання стверджував: «Не ви Мене вибрали, а Я вас вибрав і призначив, щоб ви йшли і плід принесли, та щоб тривав ваш плід, а й щоб усе, про що б ви тільки попросили і Отця в моє ім'я, дав вам» [79, Ів. 15:16, с. 132]. Роздумуючи над цими словами, Михайло Сабрига нерідко міркував чи знайомство з священиками під час роботи на заводі за сприянням матері приятеля не було збігом обставин? Чи він має дійсно покликання до священства? Чи буде він по-справжньому щасливий, коли візьме на себе такий відповідальний обов'язок? [12, 26, 33, 50, с. 83; 84]. Ці вияви саморефлексій, на наш погляд, яскраво свідчать про правильність життєвого вибору М.Сабриги адже фіксують духовні шукання, пошуки свого місця в житті тощо.

Майбутній єпископ не менше переживав чи зможе він досягнути богословську науку яка надзвичайно потрібна священикові-монахові без можливості ведення конспектів та не володіючи відповідними книжками. Словом відбувалася виразна духовна боротьба М.Сабриги: «Може, краще дбати

про свою власну душу, ніж про багато душ»? Євангеліє від Марка дає відповідь і на це запитання: «Бо хто хоче спасти свою душу, той її погубить; а хто погубить свою душу мене ради та Євангеліє, той її спасе. Бо яка користь людині здобути світ увесь, а занепасти свою душу? Що бо людина може дати взамін за власну душу?» [79, Мр. 8:35-37, с. 56].

В один період духовної боротьби сумніви були настільки великими, що «взяли верх над думками Михайла», і він, навіть було подумав віддати часослов отцю Шевчишину і піти додому. Тим більше, зі слів владики, вдома не знали, де він знаходиться, бо сам Михайло проводив дуже втаємничений спосіб життя. Мама Стефанія гостро переживала відсутність сина, а він, своєю чергою, нічого не міг сказати, бо боявся, «щоби не розсекретилась таємниця» [10, 12]. Адже відвертий цинізм та жорстокість властей зводилися до того, що нерідко могли допитувати рідних, тримати їх у страху. Промовисто, що мати дізналася, про його священнодіяння, лише після виходу УГКЦ з підпілля, у 1990-у році, коли приїжджав відомий релігійний діяч Мирослав Марусин. Тоді її син, вже як єпископ відправив з владиками богослужіння [12].

Отже, у монастирі молодий чернець пережив велику внутрішню боротьбу, але ніколи не робив поспішних висновків. Брат Михайло не применшував своєї побожності. Мав бажання до молитви, чи не мав, бувало, що докоряли різні сумніви – він ніколи не опускав часослова, вервиці, молився по декілька разів на день. Ці риси, на наш погляд, дуже позитивно характеризують особу М.Сабриги, засвідчують, що він не помилився з життєвим покликанням і вибором.

Святителем був, до слова, згаданий нами вище архієпископ Володимир Стернюк [37, с. 212]. Цікаво, що Михайло Сабрига був висвячений на диякона і священника під час однієї Літургії, що трапляється доволі рідко, а з канонічної точки зору та літургійної традиції є не правильним і такі випадки в Церкві є радше як виняток, аніж як закономірність. Але тодішні обставини вимагали частих виключень із правил і дана хіротонія була найкращим прикладом цього. [10, Додаток Б]. Ми можемо пояснити такий стан речей умовами тоталітарного

радянського пощодення, де людина яка не цуралася бути греко-католицьким священиком мусила готуватися до поневірян.

Свячення владика згадує як такі, що запам'яталися йому на все життя: «Ми прийшли у відповідну годину, переодяглися. Почали Службу Божу. Якраз у пору Літургії хтось задзвонив, у кімнаті було чути найменший шелест, скрипів кожний кусок паркету, а дзвінок не зупинявся протягом 15 хвилин. Тоді нам приходили різні думки. Ми не боялись, що нас арештує КГБ, але було шкода, що арештують нашого святителя владику Стернюка, який був дуже ізольований. Йому було важко вириватись кудись, бо за ним стежили. Ми пошепки відправляли Службу Божу, уділяли Святі Тайни і чули як на площадці говорили на російській мові: «Он есть. Он почту брал» [12, 89]. Цю розлогу цитату ми вмістили через її промовистість. Адже такі уривки дуже виразно характеризують будні повсякдення катакомбної Церкви, проливають світло на виклики, які поставали перед священиком підпільної Церкви.

Також треба мати на увазі, що йдеться про брежнєвський період – посилення репресій проти Української греко-католицької Церкви та інакодумства назагал. Ці випадки видаються дуже переконливими, бо зазвичай побутує думка, що репресивна політика проти УГКЦ провадилася лише у сталінський період – у перші післявоєнні роки та на початку 1950-х рр. Бачимо, що випадки репресій проти підпільних греко-католицьких священиків траплялися і в 1960-х рр.

Після таємного висвячення розпочалася «катакомбна» пастирська діяльність отця Михайла. Священик невдовзі почав правити Служби Божі, сповідав, причащав, обслуговував людей у їхніх духовних потребах. До слова, будучи підпільним священиком, він провадив душпастирську діяльність не лише у Львівській, а й у Тернопільській та Івано-Франківській областях [50, с.83–87]. Але постійний тиск кадебістів, стеження за кожним його кроком призвели до того, що отець Михайло звільнився із авторемонтного заводу, де він тривалий час працював. Довгий час Михайло Сабрига не міг влаштуватися на роботу, й лише через декілька років пішов працювати у львівську книгарню

№ 1 [12, 50, с.83–87], де на той час була гостра потреба у книгоношах. Ця книгарня розташувалася (і розташовується нині!) на площі Міцкевича у Львові)). Священик згадував: «Я не знав, що таке книгонош. Думав, що це той, хто носить книжки. Виявилось, що книгоноші це ті, хто продає літературу в кіосках. Але, не знаючи цього, прийшов до директора. А він на мене дивиться і каже: «Є тут такий несерйозний хлопчина, який день приходить, а три його нема. Ми хочемо його звільнити. Приходь у четвер ми цю справу з тобою вирішимо. Я оформився на роботу, але незабаром і там мене знайшло КДБ. Одного разу представник служби держбезпеки зайшов у книгарню і попросив директора надати на кілька годин кабінет. Почалася розмова про те, що у суспільстві проходять великі зміни і, не виключено, що Католицька Церква буде визнана й зареєстрована. А потім запитав: «Процес мав би бути спрямований і що треба зробити?» Я йому сказав, передусім, треба визнати, що ви протизаконно чинили усі ворожі акції Католицькій Церкві; щоб повернули храми, монастирі, бібліотеки, духовне добро, яке ви награвували. Ми з ним говорили про церковні справи приблизно годину. І це була моя остання зустріч з представником КДБ. Більше я їх, на щастя, не бачив» [12]. Знову ж розлогість цитат уміщена через їх промовистість. Такі уривки дуже випукло передають напругу повсякденного життя, побутових умов отців катакомбної УГКЦ, які волею обставин опинилися віч-на-віч із радянськими спецслужбами «брежнєвської» доби.

Отець Михайло працював в книгарні тривалий час. Згадуваний нами вище ієромонах Михайло Шевчишин у своїх спогадах відтворив дуже цікаву подію пов'язану із роботою отця Сабриги в кіоску: «Пригадую такий епізод: директор магазину на час своєї відпустки, на велике здивування усіх, замість себе призначив Михайла – простого робітника, оскільки знав його як чесну, сумлінну, порядну людину і був упевнений, що він справиться. Незважаючи на те, що там були продавці зі спеціальною освітою. Він дуже любив книги, багато читав. Бувало, що продавці відлучалися на короткий час, і просили Михайла постояти за прилавком, потім дивувалися, що за якихось дві-три години він

вотрував більше, ніж вони протягом цілого дня. Причиною було те, що Михайло знав як зацікавити людей, розповісти про ту чи іншу книгу...» – доповнює отець Шевчишин [84]. Ця обставина, на наш погляд, демонструє вміння отця М. Сабриги працювати з людьми, що є одним із головних завдань священнослужителя. І якраз майбутні його священничі будні і служіння потвердили нашу тезу.

Будучи підпільним священником забороненої Церкви, отець провадив душпастирську діяльність, як уже відзначалося нами вище, у Львівській, Тернопільській та Івано-Франківській областях. Його душпастирське служіння проходило в умовах постійних небезпек та переслідувань. Невдовзі Михайла Сабригу було направлено до Тернополя, де підпільно існувало братство Матері Божої Неустанної Помочі. Як правило в кожну останню неділю місяця, отець Михайло відвідував братство, яке збиралося конспіративно у різних будинках цього міста. Там правили Службу Божу, виголошували духовні науки тощо [10, 12, 50, с. 84-86].

Згодом отець Михайло Сабрига отримав направлення на Золочівщину, де провадив духовну опіку сестер-василіянок. На Тернопіллі він продовжував відправляти у приватних будинках, де збиралися люди на таємні Служби Божі. Давав шлюби, хрестив, хоронив, відправляв і чим міг підтримував вірних [10, 12].

Попри важкі катакомбні умови отець Михайло зустрічався з отцями-василіянами та зі студитами, які жили у Львові. Священники того часу мали своїх сповідників, досить вишколених отців, які були добрими авторитетними провідниками. Це отці Степан Решетило, Павло Дмуховський, Євстахій Смаль, Володимир Юськів, Іван Пелех та ін. Провідником отця Михайла тривалий час був, вже згадуваний нами вище, отець Є. Смаль. М. Сабрига так характеризував о. Смалья: «Його не треба було шукати у приватних будинках Львова чи в інших місцях. Він завжди спеціально приходив, аби сповідати українців у римо-католицькій катедрі. Правда, каральні органи не давали йому спокою: викликали у КДБ, погрожували, забороняли приходити до костелу,

переслідували. Саме від нього я отримав своєрідний поштовх на духовну дорогу життя і у Згромадження Отців Редемптористів. Коли ми отримали свячення, то вже сповідалися один в одного» [12, 89].

Іноді до отця Михайла приходили сповідатися «на ходу», бо додому було небезпечно заходити. Так він йшов між людьми, з центру Львова, де працював у книжковій крамниці № 1 перед пам'ятником Адама Міцкевича. Хто хотів до сповіді – чекав, а потім дорогою «на ходу» вулицями Львова сповідався і отримував розгрішення [10, 12]. Нерідко отець Сабрига їхав до Золочева у певні потаємні місця чи до лікарні, де сповідав і причащав людей. Усі церковні дії (які називаються требами) уділялися лише у певний час і в певній послідовності. Скажімо, у Тернополі треба було дати шлюб. Отця Михайла повідомляли, куди потрібно прийти. Там уже чекали люди, які відвозили священика на місце події. Цікаво, що всі богослужіння за наполяганням отця Михайла у час підпілля завжди відправлялися співано. Як показують численні дослідження вітчизняних науковців це практикувалося рідко, бо отці прагнули прискорювати священнодіяння через загрози арештів.

Спілкуючись із вірянами, отець Михайло Сабрига максимально намагався давали духовні науки – вчити смиренності, скромності, духовного читання, віри і терпеливості; а також заохочували, щоб вони регулярно вправлялися у тій чи іншій чесноті. Отець Михайло та інші священики прищеплювали людям потребу молитви і вони також ставали віруючими. І деякі з вірян так перейнялися тією наукою, що навіть згодом «шкодували за підпіллям» [12].

Варто пам'ятати, що після усунення Микити Хрущова, 1964 р., відбулася по суті реставрація сталінізму: порушувалися громадянські права і свободи людини, до певної міри було відновлено «престиж» Йосифа Сталіна, а найголовніше те, що продовжували здійснюватися незаконні репресії проти інакомислення, до яких зараховували й «духовну» інтелігенцію. Таке було «пересічне» повсякдення підпільного греко-католицького священика впродовж 1970-х – 1980-х рр.

Отець Михайло Сабрига поступово формував у собі шляхетні риси перманентної молитви, плекання правди та проповідництва. Він жив засадами Святого Письма, дотримувався високої моралі, водночас був скромний, невибагливий у побуті, доброзичливий і гуманний. Бути священниками підпільної Церкви у той час було надзвичайно важко та принизливо. Окрім того, що вони мусіли переховуватися виконуючи свою службу то їм ще і перешкоджали знайти роботу, адже кожного ретельно перевіряли радянські спецслужби. А виявивши докази священства у кандидата на роботу останнього могли заарештувати. Про високий духовний статус серед народу не могло іти і мови. Хіба що зрадити УГКЦ та перейшовши до Руської православної церкви, можна було отримати і приход (парафію), і чорну «Волгу», і відповідну зарплату. Але священнослужителі підпільної Греко-Католицької Церкви гордилися тим, що вони католицькі священники, бо не зрадили свої цінності, присяги хоча і поневірялися різноробочими [32, с. 105].

Справедливо буде вказати і на той факт, що навіть на 1980-і рр. були непоодинокими випадки переходу греко-католицьких священників до лав РПЦ. Їх у вузьких колах називали «возз'єднаними». Але з цього приводу в далекому майбутньому Михайл Сабрига заявив, що самі «возз'єднані» священнослужителі не були тими які лише відчують їх суттєві відмінності від православного духовенства, а були все ж таки іншими (підпільниками) і влада в Москві чітко визнавала цю «іншість» [98, с. 93].

Різні підрахунки свідчать, що у повоєнний час до РПЦ приєдналося від 30 % до 78 % греко-католицького духовенства Галичини. Якщо перша цифра вочевидь применшена, то друга ймовірно перебільшена. Встановити точне число «возз'єднаних» і «невозз'єднаних» священників можна лише на основі ретельного вивчення біографії кожного священника колишньої Галицької митрополії. Не вважаємо вдаватися до таких деталей, адже сам єпископ Сабрига не вважає «возз'єднаних» повноцінно зрадниками. Однак з певністю можна сказати, що під впливом державного примусу та загрози репресій «возз'єдналася» більшість парафіяльного духовенства, що знаходилося у той

час на території радянської Галичини. Хоча більшість «возз'єднаних» – це одружені парафіяльні священники, значення наявності родини при ухваленні рішення щодо зміни церковної юрисдикції не варто абсолютизувати [32, с. 82]. Вірогідно М.Сабрига мав на увазі те, що чимало греко-католицьких отців, які перейшли на православ'я в душі залишалися греко-католиками.

Протягом усього часу переслідувань радянською владою «підпільно діючої» Української греко-католицької Церкви, остання демонструвала стійкість, а влада, проявляючи неабияку впертість, виявляла свою неспроможність подолати так звані «залишки греко-католицизму». Викорінюючи релігійність мешканців західних областей УРСР, закриваючи та перетворюючи на господарські будівлі храми УГКЦ, насаджуючи атеїзм, система була впевнена у незворотності цього процесу [29, с.13–23]. Але реалії кінця 1980-х – початку 1990-х рр. показали хибність таких розмірковувань.

Розвиток подій періоду «горбачовської» перебудови вимагав рішучих дій від провідників Церкви, яких на той час було дуже мало. Багато владик та священників було заслано в Сибір, заарештовано, а окремих навіть позбавлено життя. Відтак, була велика потреба у нових провідниках та єпископах. У зв'язку із цим 12 жовтня 1986 р. отець Михайло Сабрига був висвячений на єпископа-помічника Львівського підпільної Української греко-католицької Церкви [63, с. 548].

«Пам'ятаю, був дуже гарний день, – згадував про власну хіротонію владика – я йшов до брата митрополита Стернюка на вулицю Маяковського у Львові, де ми мали зустрітися з ним на свяченні. Преосвященного Володимира ще не було, але через двадцять хвилин чи півгодини він прийшов стривожений і каже, що петляв різними вулицями, оглядався, чи кого немає, бо за ним дуже стежили. Потім владика дістав зі сховку старий Требник і розпочав свячення. При цьому був присутній його брат отець Остап. При свяченні єпископа зазвичай мали бути присутніми три єпископи, але у надзвичайних умовах про це не могло бути й мови. Після свячень ми знову переживали як вийти з дому. Спершу вийшов він, потім я пішов і весь час напружено оглядався, чи бува хто

за мною не йде. Бо коли висвятили єпископа Курчабу, то наступного дня його викликали у КДБ і співробітник цього відомства відразу сказав: «Вітаю Вас, Ексцеленціє» [12, 89].

Серед позитивних наслідків проголошеного М. Горбачовим курсу «перебудови» виділяється звільнення протягом 1986–1987 рр. майже всіх політичних та релігійних в'язнів, котрі, вийшовши на волю, створили кістяк відновленого руху за громадянські, національні та, що важливо, релігійні права в Україні [31, с. 158]. Сміємо ствердити, що радянська влада не очікувала такого повороту подій. Як зазначає прикарпатський історик Василь Марчук, тільки у 1987 р. вже було звільнено 300 українських політв'язнів із 350-ти. При цьому майже одразу після звільнення основні представники Ініціативного комітету за звільнення в'язнів сумління та провідники Української Гельсінської групи активно підтримали легалізацію УГКЦ. Це були Л. Лук'яненко, І. Гель, М., Горинь, С. Хмара та інші [65, С. 261]. Такий розвиток подій, здавалося б, мав «деконспірувати» Михайла Сабригу, але він не виявив такого бажання. Адже маючи гіркий досвід душпастирювання в підпіллі та знаючи підступну методику державної політики вважав необдуманим засвідчувати свій вихід із підпілля «на особистому рівні», який би не приніс бажаних результатів.

Таким чином, із прийняттям єпископського сану владика відчував більшу відповідальність, бо вже мав обов'язок висвячувати отців, слідкувати за їхнім зростанням у духовності та науці, а відтак провадити підпільну Українську греко-католицьку Церкву до визволення та легалізації. Тим самим, новоспечений єпископ отримав можливість впливати своєю поставою на вияви аморальності та безбожності з боку радянської влади. З іншого боку, що показово, владика підпільної Церкви продовжував працювати на державній роботі, залишався непомітним і «таємним» духовним провідником спрагло до пастирської опіки українського народу. Суворе повсякдення 1960–1980 рр. тільки загартувало отця Михайла Сабригу, який еволюціонував як священнослужитель і людина. Нам видається, що єпископський сан був логічним поступом кар'єри цього священнослужителя.

РОЗДІЛ 3

ЄПИСКОПСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ МИХАЙЛА САБРИГИ В СУСПІЛЬНОМУ ЖИТТІ ГАЛИЧИНИ (1986–2006)

Прийняття єпископського сану Михайлом Сабригою відбулося у час помітних суспільно-політичних змін. Прихід до влади Михайла Горбачова істотно позначився на релігійному житті радянської людини. Нові постулати на кшталт «плюралізму», «гласності» чи «демократії» неминуче видозмінювали культурологічну і релігійно-церковну палітру радянської України другої половини 1980-х рр. З'явилися шанси для легалізації УГКЦ яка, як відомо, з 1946 р. знаходилася на нелегальному становищі. Помітні зміни в СРСР однозначно відображувалися на біографіях пастви, яка виходила з підпілля. Але варто тут мати на увазі, що різкі зміни відбудуться лише починаючи з 1989 р., а цьому передувала титанічна боротьба за відродження структур Української греко-католицької Церкви, 1986–1988 рр.

На початок 1990 р. процес легалізації УГКЦ лише вступав у стадію практичних рішень щодо дискусійних питань – повернення греко-католикам колишнього майна та проведення політичної реабілітації Церкви, які неодноразово викликали серйозний спротив представників Московського патріархату. За таких умов, на наше переконання, лише активна позиція Папи Івана Павла II могла забезпечити цивілізоване прийняття рішень. Оскільки Папа не міг особисто взяти участь в таких переговорах, то діяв через єпископів УГКЦ в Україні з якими почав зустрічатися в Римі, серед яких активну участь брав владика Михайло.

Попри підтримку Папи з прийняттям єпископського сану Кир Сабрига відчував більшу відповідальність, бо вже мав обов'язок висвячувати отців, слідкувати за їхнім зростанням у духовності та науці. Він переживав за це і відчував відповідальність, щоб ті, хто хоче стати Христовими священиками, провідниками нашого народу, його апостолами, були належно вишколені і готові прийняти різні труднощі пастирського життя. Владика згадував: «Ми

ішли на свячення, як на смерть. Пригадую перше свячення отців, яке відбувалось у приватному будинку. Я подивився на свою кімнату і подумав, чи повернуся сюди, чи там мені ребра поламають. Коли б кадебісти нас спіймали, навіть не при свяченні, а тільки б знайшли наші речі, то вони б нас просто знищили. Вони ж звітували Москві, що з Уніатською Церквою покінчено, а тут появляються нові владика. Звідки? Хто святив? Може, вони б знущалися з нас, а тоді позбавили б життя» [12].

Робота з відповідним історичним фактажем засвідчує, що у підпіллі (з 1986 до 1990 рр.) єпископ Михайло Сабрига висвятив вісім священників, що назагал не є високим показником [12, 50, с. 86-87]. Проте ця ситуація, на наше переконання, обумовлена браком покликань та страхом перед тодішньою владою, яка різними способами старалася мінімізувати «репродукцію» священства.

З виходом Церкви з підпілля владика Михаїл працював єпископом-помічником Львівської архієпархії [21]. Чимало подій відбулося за цей період, які чітко знаменують визначальну роль Михайла Сабриги у відродженні УГКЦ. Подією історичної ваги слід вважати скликаний архієпископом Володимиром Стернюком перший Синод єпископів УГКЦ 23 січня 1990 р. у Львові в Преображенському храмі. На соборі були присутні шість єпископів та 150 священників [65, с. 266; 96]. Сміємо ствердити, що участь в цьому зборі брав і владика Сабрига, але допускаємо, що його сан ще залишався у таємниці. Даний собор, який був першим на батьківщині після офіційної легалізації Церкви, прийняв низку постанов, зокрема про оголошення неканонічними та недійсними постанови Львівського псевдособору 1946 р., про високу оцінку «постійної турботи Вселенської Церкви, що допомогло при поверненні легального статусу катакомбній Церкві та її політичної реабілітації», про можливість «повернення УГКЦ тих прав і майнового статусу, якими вона користувалася до 1939 р.», «про порушення судової справи за реабілітацію та легалізацію УГКЦ як інституції, та і її окремих ієрархів», про необхідність «довершення справи Українського патріархату в складі Вселенської Церкви, а

також прискорення процесу беатифікації Слуги Божого Митрополита Андрея» [80, с. 462-463]. Таким чином, собор який відбувся 23 січня 1990 р. і в якому ймовірно брав участь Михайло Сабрига став наступним важливим етапом в практичному набутті Греко-Католицькою Церквою легального статусу в Україні. Однак вирішувати окремі питання давалося дуже важко, як наприклад, повертати відібране майно в лоно УГКЦ, що почасти супроводжувалося суперечками та міжособицями між вірними [52, с. 456-457]. А є й такі, що не вирішенні і досі, серед них проголошення патріархального устрою Церкви та довготривалий беатифікаційний процес Андрея Шептицького.

Загалом владика намагався бути непомітним до кінця повної легалізації Української греко-католицької Церкви. Ось як про єпископа Михайла згадував відомий історик Богдан Якимович: «...Він мене познайомив із Михайлом Сабригою. Цей дуже цікавий чоловік, працював звичайним робітником у книгарні «Молодість», навпроти пам'ятника Міцкевичу. І, мабуть, тільки Василь Михайлович із нашого кола знав, хто такий насправді Сабрига. Ні Степан Ковалишин, ні Володимир Писько, ні я, не знали, хіба догадувалися, що, можливо, Михайло Сабрига – підпільний священик Української греко-католицької церкви. А насправді Сабрига був єпископом катакомбної церкви. І про це ми дізналися десь лише 1988 р., коли Церква вийшла з підпілля. Стасина (очевидно вірянин УГКЦ – А.Ж.) дуже добре знав і главу підпільної Греко-Католицької Церкви – митрополита Володимира Стернюка. Це прізвище він називав, але нас із ним не знайомив. Звичайно, я добре розумію, що на це були вагомі причини, бо будь-які контакти з людьми, за якими стежило КДБ (а КДБ за Стернюком дуже стежило), були для нас небажаними. Якщо про Сабригу він взагалі нічого не говорив (мабуть, владика Михаїл був особливо засекречений, про якого і всесильне КДБ могло й не знати), то про контакти зі Стернюком розказував у приватних бесідах, але, звичайно, не на вулиці і не під книгарнею, а в себе вдома, в дискретних розмовах» [11, с. 851–876].

Наприкінці 1980-х рр. єпископ Михайло Сабрига обережно інтегрувався до руху за легалізацію УГКЦ. Він взяв участь у поході духовенства і вірян до

Собору св. Юра. Перший раз – як «цивільна» особа, а наступні рази – вже одягнений у ризи єпископа. Саме він вів цей похід, бо крім владики Михайла Сабриги, жодного єпископа тоді не було. Владика пригадував: «Отці старшого покоління, їхали позаду на автомобілях. А мені преосвященний Володимир (*Стернюк – А.Ж.*) сказав: «Ти ще молодий і поведеш колону». Я вів вірних через усе місто після відправи у церкві Преображення. Це була неабияка радість і великий тріумф нашої Церкви» [12]. На нашу думку, даний похід став одним із визначальних факторів декларування УГКЦ як достойної для свободного існування релігійної організації. Адже на той час, згідно з поданням кандидата історичних наук Майороші Марії Андріївни, її приблизне число вірних налічувало до 2 млн. осіб. Беззаперечним аргументом є той факт, що УГКЦ мала одного діючого Верховного архієпископа (Володимир Стернюк), п'ять єпископів, серед яких і владика Михаїл Сабрига (а також Софрон Дмитерко, Павло Василик, Филимон Курчаба, Юліан Вороновський), 456 священників (з них 258 повернулися з православ'я), 33 монахів-студитів, 56 – редемптористів і 62 василіяни. УГКЦ налічувала 1062 парафії та релігійні громади, 100 офіційно зареєстрованих храмів, хоча фактично налічувалось 803. До відновленої Духовної семінарії Святого Духа було прийнято 185 студентів [64, с. 216]. З виходом Української греко-католицької Церкви з підпілля (листопад 1989 р.) владика Михайло продовжував працювати єпископом-помічником Львівської архієпархії [21].

Про один із таких походів вулицями Львова 17 вересня 1989 р. висловлювався і дисидент та член Комітету захисту УГКЦ Іван Гель: «Тут було англійське телебачення і великий прямий репортаж 17 вересня 1989 року. То дуже цікаво... Зараз всюди пишуть автоматично про 100 тисяч учасників. Це я оголосив по радіо „Свобода“ і по „Голосі Америки“, що ми зберемось тут і проведемо 100-тисячну маніфестацію-Богослужіння. І КДБ дуже налякалося цього.

До мене приїжджав Дурдинець, він був тоді першим заступником міністра внутрішніх справ, і прокурор Ізосимов, прокурор області, і кадебіст

Малик, начальник управління. Страшенно тиснули, щоб я відкликав цю маніфестацію. Я сказав, що ні. Потім вони на мене відкрили ще третю кримінальну справу, хотіли мене посадити за це. Але вони вже тоді були безсилі, нікого не садили. То коли Романов мене викликав, такий був тут з питань Церкви, займався, полковник, то він казав: «Що Ви применшуєте свою небезпеку, Ви кажете 100 тисяч, там не 100 тисяч, ми вміємо рахувати. Там було 250-260 тисяч прямих учасників і 50-60 тисяч зівак на тротуарах стояли». Тобто не 100 тисяч, а якщо і тих рахувати, як мінімум 250 тисяч, а то і 320-ть. Трьохсоттисячна маніфестація... Так, що це не я казав, це кадебісти мене звинувачували у тому. Після цього вже ніхто не боявся. Ця маніфестація вплинула на розвал системи. Протягом жовтня з компартії на Львівщині вийшло 31 тисяч комуністів. То мені Богдан Котик казав, який вже співпрацював зі мною. І система розвалювалася. Ніхто нікого не боявся вже і нікого не саджали...

Десь біля 50 камер 17 вересня на цілий світ транслювали. І паралельно ми не дивилися у Львові і в Галичині, бо то не показували, а цілий світ вів прямий репортаж. Бачили, що це було... І я дякував людям, що вони так численно прийшли... І то було щось колосальне, то хотілося жити тоді» [20].

Історичні перипетії України тодішнього часу зацікавили і Апостольський Престол. Впродовж 25 і 26 червня 1990 р. в Римі відбувався Надзвичайний Синод Української греко-католицької Церкви. Вселенський Архієрей, Папа Іван-Павло II, уперше запросив владик уже легальної УГКЦ в Україні відвідати його у Ватикані. Серед духовних осіб був і єпископ-помічник Львівський Михайло Сабрига [18, с. 6–10]. Синод був скликаний для того, щоб обрати трьох кандидатів на коад'ютора для Верховного Архієпископа, а Римський Архієрей мав вибрати із цих трьох одного, проте Синодальні Отці, в тому числі і Кир Михайло, на дану пропозицію дали наступну відповідь: «Оскільки владика з України не ознайомлені достатньо із владиками з діаспори, тому потрібно дати більше часу щодо цього важливого питання, щоб застановитися і роздумати над найдостойнішим кандидатом для цього уряду»

[69, с. 206]. Крім цього важливого питання владика Сабрига брав участь в розгляді наступних питань, а саме:

1. УГКЦ вчора, сьогодні та канонічне становище єпископського синоду. УГКЦ в Україні та діаспорі.

2. Синодальні Отці просять признати Римського Архієрея архієрейські хиротонії та їхнє призначення, тобто залишити їх на тих катедрах, де вони актуально перебувають [60, с. 206].

Очевидці припускають, що владика Михайло брав участь також у переговорах з представниками Російської Православної Церкви. 11 березня 1990 р. у Преображенському храмі відбулася архієрейська Служба Божа з нагоди передачі храму Українській греко-католицькій Церкві, яку відправили митрополит Володимир Стернюк, архієпископ Мирослав Марусин, митрополит Степан Сулик, єпископи Филімон Курчаба, Софрон Дмитерко, Юліян Вороновський та Михайло Сабрига [15, с. 5]. Після цього вже 6 квітня 1990 р. Львівська міська рада прийняла рішення про те, що катедра св. Юра належатиме Греко-католицькій Церкві. А вже 19 серпня 1990 р. в святині відбулася перша Архієрейська Служба Божа, після 44-річної окупації РПЦ, на чолі з митрополитом Володимиром Стернюком, владиками Софроном Дмитерком, Филімоном Курчабою, Василем Вороновським та Михайлом Сабригою, що вже на той час перебував у Тернополі [63, с. 555]. Хоча офіційне повідомлення про результати роботи комісії заявляли про досягнення «суттєвої згоди» щодо положення Греко-Католицької Церкви в Україні. Однак ці рішення не задовольняли українських католиків [34, с. 318]. Безумовно то була визначна подія.

Переговори почалися 8 березня 1990 р., коли до Львова прибули секретар Конгрегації Східних Церков у Ватикані архієпископ Мирослав Марусин і митрополит Філадельфійський Степан Сулик. 10 березня того року біля готелю «Дністер», де проходили переговори, громада УАПЦ провела пікетування, протестуючи проти того, що представників УАПЦ не включили до складу комісії.

11 березня 1990 р. в Преображенському храмі відбулася архієрейська Служба Божа, яку відправили митрополит УГКЦ Володимир Стернюк, архієпископ Мирослав Марусин, митрополит Степан Сулик, єпископи УГКЦ Филимон Курчаба, Софрон Дмитерко, Юліян Вороновський і серед них Михайло Сабрига, священники УГКЦ о. Чухній, о. Смуг та ін. На Службі Божій також були присутні від РПЦ митрополит Липецький і Воронежський Мефодій, архієпископ Хмельницький і Кам'янець-Подільський Феодосій, а також представники львівської греко-католицької громади: голова Комітету УГКЦ Іван Гель, голова комісії у справах релігії крайової організації Руху Іван Гречко та ін [15, с. 5]. Мирослав Марусин закликав вірних, а їх біля стін собору було близько 30 тисяч чоловік, довіряти Святому Престолу і Комісії. Однак у середовищі активних мирян поширилися критичні настрої щодо її роботи. Пізніше представники Ватикану мали зустріч із десятьма єпископами УГКЦ, в число яких входив і Михайло Сабрига, на якій вже тоді владика зазначили, що Комісія уникає вирішення суттєвих питань та суперечить тій дійсності в якій зараз знаходиться УГКЦ [24, с. 122].

А відомий історик Михайло Гайковський навіть вважав, що вже 13 березня 1990-го р., Комісія припинила свою роботу, коли архієпископ Володимир Стернюк як представник у УГКЦ покинув зал засідань. Звичайно, сам Володимир Стернюк пізніше пояснив Папі, що змушений був чинити такий офіційний протест для оборони «високого морального авторитету Святішого Отця і Української Католицької Церкви на рідних землях в очах вірних» [36, с. 78].

Єпископське служіння у ті часи, на наш погляд, було схожим на служіння апостолів Христових, що голосили Євангеліє серед поганського світу. Однак покладена місія і віра у шляхетність та торжество правди надихали долати кілометри шляху, аби рятувати душі своєї пастви, хрестити, вінчати, хоронити, виголошувати слово Боже [21].

Зауважимо також, що чотири роки владика Михайло був єпископом-помічником Львівським. Його діяльність як єпарха Тернопільського почалася у

тому ж 1990 р., але дещо пізніше. Саме тоді, у березні, було засновано нову єпархію Української Греко-католицької Церкви [12].

До слова, ще не будучи тернопільським єпископом, у 1991 р. владика Михайло Сабрига під керівництвом кардинала Мирослава-Івана Любачівського спільно з владикою Гринчишиним благословив відновлення храму Христового Воскресіння у Збаражі [45, с. 6]. І всі ці процеси нерідко відбувалися за непростих умов міжконфесійних суперечок. Люди приходили до єпископа з надією отримати правду і він з великою сердечністю усіх вислуховував, радив, допомагав, підтримував духовно і безнастанно молився. 21 квітня 1991 р. Михайло Сабрига взяв участь в Архієрейській Літургії на Співочому полі міста Тернополя з нагоди приїзду до міста кардинала Мирослава-Івана Любачівського [9, с. 463].

Перша половина 1990-х рр. в житті щойно легалізованої УГКЦ знаменувалася визначними позитивними змінами в контексті соборності та синодальності. Із ініціативи Папи Івана Павла II у Ватикані впродовж 3-10 лютого 1991 р. відбувся останній Надзвичайний Синод єпископів УГКЦ поза межами батьківщини, що символізував закінчення перехідного «катакомбного» етапу в історії Церкви [60, с. 207]. Серед представників Ватикану на Синоді були присутні: заступник державного секретаря Анжело Содано та секретар Конгрегації для Східних Церков М. Марусин [18, с. 11-14]. Зібрання мало обрати коад'ютора для Верховного Архієпископа, проте, як зазначає прикарпатський каноніст О. Каськів, синодальні отці так і не вибрали трьох кандидатів на коад'ютора для Верховного Архієпископа [60, с. 207]. Конкретну причину виокремити до сих пір досить складно.

Згодом, після Синоду, 31 березня 1991 р. в Україну прибув Глава УГКЦ кардинал Іван Мирослав Любачівський та одразу почав відвідувати вірних легалізованої Церкви в регіонах [24, с. 127; 36, с. 94-97]. А слова Папи Івана Павла II «Апостольська столиця ніколи не переставала виявляти свого живого зацікавлення Католицькою Церквою візантійського обряду, знищеною протягом останнього півстоліття. Останнім часом виникла можливість

відновити єпархії латинського обряду в Україні і за це наша вдячність Богові є ще більша» [82, с. 115] немов окреслювали новий шлях служіння для єпископа М. Сабриги у новій, згодом проголошеній єпархії.

Між тим, постання державної незалежності України передбачало нові перспективи і горизонти розвитку для Української греко-католицької Церкви. У травні 1992 р. у Львові відбувся синод єпископів УГКЦ, який вирішив територіально розмежувати колишні великі єпархії – Львівську, Станиславівську й частину Перемишльської на чотири церковно-адміністративні одиниці [63, с. 560]. Цими новими єпархіями стали: Тернопільська, Зборівська, Коломийсько-Чернівецька та Самбірсько-Дрогобицька. За поданням Верховного архієпископа Української греко-католицької Церкви Мирослава Івана кардинала Любачівського 12 липня 1993 р. Апостольський Престол затвердив єпархів на ці єпархії. Власне, єпархом Тернопільським і став Михайло Сабрига. Згідно Декрету, Тернопільська єпархія створена зважаючи на нові обставини, які творилися на історичних землях Київської і Галицької Митрополії і тому, що «душпастирська второпність підказувала konieczність створення нових єпархій на території розлогої Галицької Митрополії». Дана єпархія входила в склад Галицької Митрополії і була похідною Львівської Архієпархії від якої і зародилася. Додамо, що престольним містом єпархії та єпископським осідком владики М.Сабриги прогнозовано став Тернопіль із катедральним собором Непорочного Зачаття Пречистої Діви Марії. Понині цей храм слушно вважається головним для греко-католиків Тернопілля.

Такі рішення та постанови згодом підтримав і поблагословив Святіший Отець Іван-Павло II Папа Римський, що і було проголошено усьому світові. Мирослав Іван Кардинал Любачівський в спільності з єпископами доніс це народові, світській владі та всім людям доброї волі до відома і «проголосили цю постанову на вічні часи» [1].

Станом на 20 квітня 1993 р. Тернопільська єпархія складалася з 16 деканатів, які очолювали, відповідно: Тернопільський – о. Павло Василь

Репела, Бучацький – о. Йосип Мороз, Борщівський – о. Іван Сеньків, Гусятинський – о. Тимофій Бурштинський, Заліщицький – о. Никодим Гуралюк ЧСВВ, Товстенський – о. Йосип Сніжко, Збаразький – о. Григорій Єдинорович, Монастириський – о. Петро Савіцький, Коропецький – о. Дмитро Подоба, Підволочиський – о. Михайло Буртник, Терехівський – о. Іван Сивак, Чортківський – о. Тарас Сеньків, Великобірківський – о. Володимир Зарічний, Гримайлівський – о. Іван Козій, Мельнице-Подільський – о. Володимир Михайлюк і деканат міста Тернополя – о. Андрій Іван Говера [44, с. 98–104].

Обійнявши посаду правлячого архієрея Тернопільської єпархії, владика одразу почав працю над формуванням єпархіальних структур відповідно до чинного Канонічного права. Між тим, інтронізація владики Михайла відбулася лише 17 жовтня 1993 р. під час Божественної Літургії з нагоди проголошення Тернопільської єпархії Української греко-католицької церкви [9, с. 464]. На церемонії введення на трон Тернопільської єпархії був присутній, зокрема, Папський нунцій в Україні Антоніо Франко та інші греко-католицькі єпископи [19, с. 10]. Попри нові обов'язки керівника новоутвореної єпархії, опрацьовуючи рішення та постанови Священного Синоду єпископів Української греко-католицької Церкви, який відбувався з 16 по 31 травня 1992 р., довідуємося, що на час призначення очільником Тернопільської єпархії Михайло Сабрига спільно з Василем Лостеном, Михайлом Кучмяком та Филімоном Курчабою також обіймає посаду заступника одного із членів Постійного синоду УГКЦ [17].

Варто, на наш погляд, також зазначити, що для продуктивного духовно-морального розвитку єпархії та забезпечення Церкви священнослужителями єпископ зобов'язаний організувати також формацію священників [14, Кан. 328, с. 107]. Для цього він може або заснувати семінарію у своїй єпархії, або ж рекомендувати своїх кандидатів в семінарії інших єпархій УГКЦ. Другий варіант не надто приваблював Кир Михаїла, адже у його пам'яті ще залишилися спогади власного навчання в підпільній семінарії [50, с. 84]. Вірогідно саме те

відчуття бажання вчитися та розвиватися підштовхувало його всякою ціною відкрити власну семінарію. Виходячи з цього, в 1993 р. в Тернопільській єпархії було офіційно створено Тернопільську Вищу Духовну Семінарію імені патріарха Йосифа Сліпого, а її ректором призначено о. Василя Семенюка [44, с. 101-102]. Зі свідчень теперішнього адміністратора Парафії Покрови Пресвятої Богородиці у с. Мишковичі Тернопільської області, а тодішнього семінариста вище згадуваної нами семінарії о. Василя Дідуха дізнаємося, що владика, попри свою зайнятість, дуже часто бував в стінах семінарії, проводив духовні бесіди з питомцями, сповідав, давав реколекції, а згодом, попередньо добре випробувавши кандидатів, висвячував нових пресвітерів для Церкви і народу [5, Див. Додаток Є].

Не занедбував владика Михайл і вихід Тернопільської єпархії на громадську арену суспільного розвитку. Він добре усвідомлював, що в часі відродження «катакомбної» Церкви як ніколи потрібно щоб про неї всюди вели мову. Для забезпечення всебічного розвитку новоствореної єпархії за благословенням та сприянням єпископа, при курії створювалися допоміжні інституції, які як правило називали комісіями. Згідно аналітичної публікації Н. Шподарунок, станом на жовтень 1995 р. в Тернопільській єпархії існували такі комісії та підкомісії, які очолювали, відповідно: «Місце УГКЦ у Вселенській Церкві» (Петро Кузів); «Літургічна» (о. Йосафат Говера); «Завдання монашого життя в церкві» – (сестра Василія-Софія Уршуляк); «Сучасного священства» (о. Василь Семенюк); «Покликання і місії мирян у сучасному світі» (Ігор Герета). До останньої комісії входили наступні підкомісії: «Родина в житті Церкви», яку очолив Йосип Гриценко; «Катехизації і місії» (о. Павло Василь Репела); «Екуменічна» (о. Іван Ференц); «Фінансових справ» (Василь Музика) [95, 44, с. 101].

Для благодійної діяльності у сфері науки, культури та релігії було створено «Культурно-мистецький благодійний фонд імені патріарха Йосифа Сліпого», який невдовзі очолив сам єпископ Михайл Сабрига. Для проповідування Євангелія через засоби масової інформації було створено

службу інформації, до якої згодом увійшли: редакція газети «Божий Сіяч» та радіо «Світанок» [95, 44, с. 101].

Із часу проголошення окремої Тернопільської єпархії громадсько-релігійна діяльність відтак поширювалася на територію Тернопільської області, а також поза її межі, адже будучи тернопільським єпархом Михайло Сабрига проводив місіонерську діяльність також на Кримському півострові, відвідуючи греко-католицьку парафію в місті Севастополь [50, с. 83–87]. Копичинецький історик Б. Савка згадує, що під час місій в церкві св. Миколая, що проходили з 9 по 15 травня 1994 р. у заключній Службі Божій крім священників-місіонерів зі Львова, брав участь і владика Михайло Сабрига [78, с. 232]. Свій значний пастирський слід залишив владика Михайло і в розбудові монастирської церкви Успіння Пресвятої Богородиці отців Редемптористів у Тернополі. Він освятив, зокрема, наріжний камінь цієї Церкви [92, Див. Додатки В, Г].

14 січня 1997 р. єпископ Тернопільський освятив ще одну церкву. Храм нині розташований на сучасній вулиці Новий Світ у Тернополі, а датою заснування парафії вважається 1996 р. Цікаво, що святиня була перебудована із колишнього кінотеатру «Мир», збудованого ще в радянський час [38]. Владика розумів, що за тих історичних обставин потрібно було будувати храми по всій єпархії, зокрема і на теренах Хмельниччини. Показово, що будівничим допомагали фінансово і матеріально не тільки парафіяни і священники конкретних парафій, але і щедрі місцеві меценати і зарубіжні благодійні інституції, зокрема, німецькі організації «Церква у потребі» і «Реновабіс» (надали близько 20 відсотків від вартості храмів). Власне своєрідним промотором будівництва храмів був на той час, якраз, владика Тернопільської єпархії Михайло Сабрига [87, с. 121–132].

Маловідомим фактом є те, що владика Михайло прихильно ставився до ВО «Тризуб». Більше того, єпископ навіть був громадським захисником на суді «тризубівців» Євгена Філя та Василя Деревляного у Львові. Єпископ стояв на їх захисті поряд із Андрієм Соколовим – членом Львівської УКРП, Юрієм

Сиротюком, Миколою Стецьком, Славою Стецько, Михайлом Ратушним та ін. [70]. Контакти ГО «Триzub» з Українською греко-католицькою Церквою були дуже тісними із самого початку існування організації. Найбільш помітним її проявом була щорічна охорона «Триzubом» прощ вірян у с. Зарваниця на Тернопільщині. Цю традицію було розпочато у 1995 р. саме єпископом Михайлом Сабригою [23, с. 11–19].

Слід також додати, що єпископ М. Сабрига був також співзасновником благодійного міжнародного фонду «Карітас» (1994 р.), засновником і видавцем газети «Божий сіяч» (1995 р.) [10, 50, с. 86-87]. Як ініціатор відродження Української греко-католицької Церкви владика освячував новозбудовані і відновлені храми та богослужбові споруди на Тернопільщині. Він благословив відбудову Марійського духовного центру в Зарваниці [10].

Зокрема, впродовж 18–21 травня 1995 р. владика Михайло взяв участь у Всенародній прощі до Зарваниці з нагоди відновлення Акту посвяти українського народу під Покров Пресвятої Богородиці. У 1997 р. він освятив наріжний камінь собору Зарваницької Матері Божої; а через три роки (у 2000 р.) вже освятив престол у цьому соборі [9, с. 471].

Владика Михайло Сабрига неодноразово висвячував і нових єпископів. Так, 17 лютого 2002 р., спільно з тодішнім Главою Української греко-католицької Церкви Любомиром Гузарем, єпископ безпосередньо взяв участь у єпископській хіротонії владика Ігоря Возняка [21, 50, с. 86-87], а у 2004 р. був співсвятителем владика Василя Семенюка [9, с. 466].

Як відзначено нами вище, згідно Грамоти проголошення Тернопільської єпархії від 1993 р. на території Тернопільської області існувало вже дві окремі єпархії: Тернопільська і Зборівська. Зборівська єпархія заснована 12 липня 1993 р. і очолив її єпископ-ординарій Михайло Колтун. Вона охоплювала 10 деканатів і займала Зборівський, Козівський, Бережанський, Підгаєцький райони Тернопілля і Бродівський, Радехівський, Сокальський райони Львівської області, а також юрисдикція єпископа Зборівського поширювалась на Волинь [2, 44, с. 102].

Така територіальна розлогість та приналежність до двох обласних центрів створювали ряд труднощів в адмініструванні цією єпархією. Натомість у Тернопільській єпархії хоч і не було регіональної розмежованості, проте віддаленість її південних частин від єпископського осідку була досить великою, що створювало певні труднощі. Подібні обставини існували і на півдні Львівської архієпархії. Задля вирішення питання територіальної розмежованості на Синоді єпископів УГКЦ, який проходив у Бучачі 19 – 21 липня 2000 р., було прийнято рішення реорганізувати Тернопільську і Зборівську єпархії в одну Тернопільсько-Зборівську та створити «з нуля» нову Бучацьку єпархію з катедральними соборами в Тернополі і Чорткові відповідно. Єпископом-ординарієм Тернопільсько-Зборівським прогнозовано залишився владика Михаїл Сабрига, а новостворену Бучацьку єпархію очолив владика Іриней Білик [16]. Це був перший етап реорганізації Тернопільської єпархії [44, с. 102], а щодо цілої Церкви, то з листопада 2000 р. юрисдикції Верховного Архієпископа та Синоду Єпископів підлягає вся Україна [91].

Тож, роботи для єпископа М. Сабриги збільшилося вдвічі, адже ще станом на 1996 р. в тодішній окремій Зборівській єпархії вже налічувалося 380 парафій, в якій проживало 374 279 вірних УГКЦ, працювало 230 катехитів і 162 священнослужителі. У духовних закладах, навчалася 95 питомців. Видавничий відділ випускав двомісячний журнал «Джерело Життя» тощо [89].

Будучи вже єпархом Тернопільсько-Зборівським, владика Михайло неодноразово особисто, без делегування такого права отцям-деканам чи парохам, освячував новозбудовані храми та каплиці. Однією із таких споруд є греко-католицький храм збудований впродовж 1997–2003 рр. у селі Мишковичі Тернопільської області [52, С. 455-457; 44, с. 101]. Варто зауважити, що владика Михаїл не тільки 14 жовтня 2003 р. у свято Покрови Пресвятої Богородиці освятив храм для використання вірними, але і фінансово допомагав при його будівництві [52, С. 456-457; Див. Додаток Д]. Владика Михаїл, зокрема, освячував храми і каплиці по цілій території довіреної йому єпархії. Повноцінно Михаїл Сабрига виконував уряд Тернопільсько-Зборівського

єпарха аж до своєї смерті, а 31 червня 2006 р. адміністратором єпархії було призначено єпископа-помічника Василя Семенюка, якого 17 жовтня 2006 р. інтронізували на єпископа-ординарія цієї єпархії [44, с. 101].

Зазначимо, що єпископська релігійна діяльність Михайла Сабриги в особливий спосіб сповнена численними виголошеними проповідями та повчаннями, які несуть в собі характерний зміст особистого прикладу духовно-морального авторитету не тільки свого часу, а й зі своєрідною «проекцією» на майбутні покоління. Варто зазначити, що за життя єпископ не надрукував жодної книжки, але ця відсутність заповнена великою кількістю рукописів та збережених очевидцями гомілій і наук на різні теми. Всі проповіді єпископа вдалося зібрати в одну книгу під назвою «Зерна віри. Науки та послання» за редакцією Надії Шподарунок. Книга вийшла друком 2013 р. у тернопільському видавництві «Джура» [54, с. 14-15; 9].

Загалом збережена гомілетична спадщина Михайла Сабриги складає 105 проповідей богословського змісту, метою яких є дати відповіді на багато питань духовно-морального спрямування. Кожне повчання містить у собі мотиви патріотичного духу та навчальної методики у формі батьківсько-пасторського виховання.

У диспозиції читача є понад десять проповідей присвячених розкриттю змісту великих дванадесятих свят церковного року [13]. У них єпископ докладно інтерпретував сутність кожного свята в тій мірі, щоб вірянин зміг віднайти свою присутність у містерії подій Христового життя, чи місії Богородиці або ж буття Пресвятої Тройці. На основі кожного свята єпископ подавав певні повчальні рекомендації щодо їх святкування та висвітлював загально-людські моральні пріоритети, такі як віра, любов, вірність, терплячість та наука, які докладно спрямовані на виховання духовного суспільства [9, с.16; 54, с. 14-15].

Ґрунтовні повчальні настанови, на прикладі власного життєвого шляху, владики подавав в посланнях до молоді, до родин та до людей з особливими потребами. Ці верстви населення єпископ вважав найбільш цінними та

потребуючими уваги. Саме вони творять суспільство повноцінним та довершеним. Всупереч противникам родинних цінностей, єпископ стверджував, що без подружжя людина була б поглинута природою та хаосом і земля знову стала би безлюдною пустелею [9, с. 405; 53, с. 20].

У контексті апостольського служіння єпископ порушував проблематику існування зла, страждання, хвороб, епідемій та катастроф у світі, проєктуючи їх до життя людей які терплять різного роду труднощі та невдачі. Щоб зрозуміти таких людей потрібно осягнути чесноти віри, любові та милосердя до оточуючих. Єпископ повчав кожного не бути байдужим до викликів, які терплять особи з обмеженими можливостями життя та існування: «Сучасний релігійний та моральний занепад робить її байдужою до надприродніх цінностей життя. Вона часто не чує голосу свого сумління...» [9, с. 414; 54, с. 14-15; 53, с. 20-21].

На наше переконання, єпископ мав повну рацію в цій думці, адже байдужість руйнує будь які почуття любові та милосердя. Єпископ висловлював свою підтримку всім хто терпить, навчаючи кожного шанувати їхню жертву та всяко підтримувати кожного.

Окремий напрям повчань Михайла Сабриги займають послання які наповнені патріотичними мотивами та відображають тверду позицію духовного діяча, який вболіває за розвиток своєї держави. Патріотичні мотиви присутні в наступних посланнях: «До річниці псевдособору», «33-й не дає нам жити з чистим сумлінням», «До українського та польського народів» та ін. Патріотичність, у розумінні владики, це любов до України та вірність українській ідеї, яка ґрунтується на засадах духовності, волі, свободи, незалежності та відповідальності [9, с. 426]. Будучи дитиною повосення, рано втративши батька у дитячому віці та перетерпівши все насильство тодішньої радянської влади [50, с. 83–87], єпископ власним життям апробував всі ті настанови, які давав майбутньому поколінню в ім'я єдності та любові, навчаючи зберігати та поширювати ідею любові не тільки в площині особистого буття, а й задля блага цілої держави та народу. У контексті

патріотичного виховання єпископ категорично засуджував насильство, несправедливість, кривду щодо ближнього як такі, що суперечать вірі в Христа [53, с. 20–21].

Таким чином, патріотично-повчальні мотиви присутні у багатьох статтях та гоміліях єпископа Михайла Сабриги. Ці твори владики мають за мету власним прикладом навчити людину справжнім чеснотам та цінностям, які є не тільки запорукою до щасливого життя на землі, а й правильною дорогою до досягнення Небесного Царства.

Помер блаженної пам'яті Слуга Божий Кир Михайло Сабрига 29 червня 2006 р. Божого у м. Житомир на шістдесят шостому році свого життя. Похований у с. Зарваниця Тернопільського району Тернопільської області [10, 50, с. 87].

Уважаємо, що єпископський шлях Михайла Сабриги став своєрідним виразом шляху Української греко-католицької Церкви. Владика пройшов гідний шлях від підпілля до легалізації, у листопаді 1989 р. Владика став єпископом у час «горбачовської перебудови», на зорі легалізаційних процесів УГКЦ, вирішально доклався до процесу відродження структур цієї Церкви. Значною мірою, завдяки і йому УГКЦ постала з руїн. Перша половина 1990-х рр. по праву вважається однією з найдраматичніших і організаційно однією з найскладніших. Бо по суті вартувало «з нуля» відроджувати структури цієї Церкви: консисторію, парафії на місцях, капітулу, приміщення на місцях, семінарію для формування нових кадрів тощо. Однозначно, що Михайло Сабрига визначально доклався до цих процесів.

РОЗДІЛ 4

ПРИНЦИПИ, МЕТОДИ ТА ФОРМИ ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

Вважаємо, що історична освіта в сучасній українській школі розвивається досить стрімко, але є далеко не завершеною з точки зору змісту та педагогічної методики цієї широкої дисципліни. Зокрема, ми вважаємо, що не до кінця розв'язаними залишаються питання, пов'язані з висвітленням історичних постатей релігійних діячів у шкільному навантаженні з історії, які б відповідали обсягу і змісту відповідних сюжетів певної історичної доби. Передусім в цьому контексті особливо актуальною є методика викладання курсу історії України в 7-9 класах, який насичений сюжетами релігійного життя території України, подіями із перебігу формування конфесій, аргументацією впливу греко-католицької церкви на піднесення національної свідомості населення західноукраїнських земель зокрема тощо. Утім варто розглянути факт недостатнього вивчення образів видатних релігійних діячів, таких як, священники, єпископи, монахи, питомці духовних семінарій, чиє життя, і здебільшого мученицька смерть, свідчили віру, незламність та особистий подвиг за волю і свободу у переконаннях свідомого громадянина та християнина. Саме така людина, яка мала високі духовні якості, волю свободної особистості, має здатність до мислення та самосвідомості, певне походження та участь у суспільній діяльності та тісно пов'язана з окремим соціальним середовищем і є об'єктом нашої уваги у даному розділі.

Концепція Нової української школи ставить перед педагогами та учнями нові горизонти пізнання та вивчення історії для досягнення компетентностей та навичок *Soft skills*. Проте всебічне вивчення історії неможливе без розуміння учнем ролі людини в світі, умов її належності до певного суспільства, нації чи іншої групи. Учні ефективніше вивчають історію через особистість конкретної людини. Опис життя та діяльності історичного діяча, його вплив на певні події

чи хід історії в цілому швидше сприймається і запам'ятовується школярами, ніж розгляд історичних фактів без яскравих осіб.

Інтеграція матеріалу даної дипломної роботи до навчального процесу у закладах загальної середньої освіти вповні можлива як процес взаємодії та взаємопроникнення богословської думки в педагогічну реальність і навпаки, в контексті вивчення історичних постатей. Адже зміст дослідження передає цілісну характеристику одного із призабутих на науковій арені громадсько-релігійного діяча єпископа Михайла Сабриги. Слідуючи основним прерогативам Нової української школи, сміємо твердити, що вивчення історичних релігійних постатей не тільки сприяє накопиченню історичних знань, а й впливає на формування морально-духовної сфери особистості учнів. А від педагога залежить результат і якість цього впливу. Вирішити це завдання йому допоможе знання ефективних форм і методів навчання, застосування яких сприятиме виробленню професійних умінь та навичок – характеризувати та оцінювати внесок релігійних історичних діячів у розвиток суспільства.

Крім того, задля позитивного результату, висвітлення історичних релігійних постатей у шкільних курсах історії має відповідати таким вимогам: містити життєвий опис цієї людини (місце, дата народження, батьки, освіта, робота тощо); сукупність ідей, поглядів, що визначили спрямованість діяльності особи (фактор виховання у релігійній або ж не релігійній сім'ї, фактор церковного впливу, участь особи в релігійному та громадському житті, вплив влади, зокрема радянської, так як в нашому випадку); зональний контекст, у якому відбувалась її діяльність (в якому регіоні відбувалося формування зрілої особистості, становлення світогляду тощо); ідейно-соціальні, культурницькі та інші засади діяльності (чи особа є релігійним діячем, якщо так, то якої конфесії, віросповідання?, чи є працівником освіти, культури, представник влади тощо); вплив діяльності на конкретні історичні події, наслідки та значення діяльності історичної постаті (наприклад, роль М. Сабриги у відродженні УГКЦ та відновленні Української незалежності 1991 р.); історичний час і простір, особливості соціуму, до якого належить особа (стан

стабільності, розбрату чи невизначеності тощо); представляти кожен історичну особистість індивідуальністю з властивими їй зовнішнім виглядом, підсилюючи такі компоненти, як «особисте життя», «сімейне життя», «дружина», «діти», і т.д. Окреслюючи релігійних діячів тут варто вказати в якій сім'ї народився персонаж; хто займався вихованням; яку конфесію для служіння обрав (УГКЦ, РКЦ, РПЦ тощо); чи був одружений, адже згідно Канонічного права священство може бути одружене, неодружене (т. з. celibat) та монашество; якщо одружений, то яке місце у формуванні світогляду займала дружина, та діти, якщо були тощо; обов'язково приділяти особливу увагу психологічній характеристиці історичної постаті, яскраво подаючи особистісні риси людини від зовнішнього вигляду до характеристики внутрішніх якостей, а від них – до мотивів поведінки. Для релігійних діячів дана вимога має неабияке значення, адже на формування психологічної, зокрема внутрішньої сторони священнослужителя впливають безліч зовнішніх факторів, серед них навчання в духовній семінарії із строгим ритмом життя, послух вищій владі, рішення якої часто не співпадає із намірами того чи іншого священнослужителя, вибір місця служіння та додання труднощів, що з цим виникають і т. д. На уроках історії учні, за допомогою вчителя, повинні змалювати загальну картину темпераменту та характеру вивчаючої історичної персони; вибирати для характеристик історичних осіб такий фактичний матеріал, який вимагає осмислення, і підводити учнів у такий спосіб до світоглядних висновків. Наприклад, на основі вивченого матеріалу про Патріарха Любомира Гузара учні мають переосмислити його роль у формуванні світогляду учасників Майдану 2014 р. і героїв Революції Гідності.

В контексті розкриття питання форм адаптації пропонуємо звернутися до напрацювань українських методистів І. Рибак та Н. Ольхіна які узагальнили досвід, щодо вивчення на уроках історичних постатей (можна застосовувати і до опрацювання історичного портрету релігійного діяча) і пропонують вчителям такі варіанти організації цієї роботи:

Варіант 1. Алгоритмічний.

Згідно якого вивчення особистості здійснюється за певною послідовністю:

- ✓ Запам'ятовування прізвища, імені особи.
- ✓ Ознайомлення з етапами та змістом діяльності особистості.
- ✓ Засвоєння її ідей, поглядів, переконань, ідеалів.
- ✓ Вияснення, інтереси якої соціальної групи віддзеркалювала ця особистість.
- ✓ Вивчення оцінок особистості її сучасниками та сучасними дослідниками.

Вважаємо, що пропонований метод вповні забезпечує наукові засади вивчення особистості.

Варіант 2. Біографічно-оціночний: базується на тому, що вчитель наводить інформацію про героя використовуючи загадковий метод, не називаючи прізвища, а лише подаючи стислу якісну довідку із його життя.

Варіант 3. Порівняльний: в процесі вивчення певної теми вчитель пропонує заповнювати порівняльну таблицю, яка допомагає аналізувати та систематизувати інформацію [101].

№	Якості	М. Сабрига	Л. Гузар	С. Шевчук
1.	Походження			
2.	Характер			
3.	Титул			
4.	Здібності			
5.	Громадський хист			
6.	Послідовність в діях			
7.	Авторитетність			

варіант 4. Оціночно-екстримальний полягає в тому, що учні разом з вчителем дають оцінку особистості за її поведінкою в екстремальній ситуації. Наприклад, у 1046 році, коли М. Сабризі було 6 років, на подвір'я батьків вдерлися більшовики, які шукали повстанця для того щоб вбити. Поранений повстанець ховався в дворі Сабригів. Вояки питали хлопця чи бачив когось стороннього вдома, а він не видав повстанця, сказавши, що нікого не бачив.

Учні ж мають аналізувати розповідь та дати оцінку даному історичному факту.

Варіант 5. Частково-оціночний: використовуючи окремі яскраві сторінки біографії релігійного діяча вчитель разом з учнями дає оцінку особистості.

Варіант 6. Прогнозовий дає можливість учням критично мислити і зробити правильний прогноз розвитку особи, визначивши якості особистості під впливом ідеології тогочасного суспільства.

Варіант 7. Дослідницький: формує в учнів здатність робити оціночні судження щодо певної історичної постаті у процесі виконання лабораторно-практичних робіт

Варіант 8. Накопичувальний: полягає в зборі учнями інформації про історичного діяча, в тому числі релігійного, в урочний і позаурочний час. Умовою такого накопичення є блоковість і блоковий метод, тобто на кожен урок учень має презентувати свою порцію інформації. Таким чином, на закінчення вивчення конкретного модуля в учнів накопичується певний авангард інформації, яка дасть змогу зробити вичерпний історичний портрет [101].

Варіант 9. Художньо-публіцистичний: спрямований на розвиток творчих здібностей дітей шляхом вивчення матеріалу підручників, хрестоматій, наукової літератури, що увінчується написанням учнями рефератів, есе та творів художнього змісту.

Варіант 10. Схематичний: вивчення життя та діяльності історичних осіб відбувається через самостійне складання учнями та використання схем-портретів.

Варіант 11. Ігровий: вивчення історичних осіб здійснюється через застосування дидактичних ігор, про які ми згадували вище [101].

Задля кращого розуміння процесу впровадження результатів дослідження вважаємо за потрібне представити використані в ході роботи наукові принципи які, у свою чергу, обумовлюють доцільну методичність впровадження окремих положень дослідження в навчальну програму та допоможуть поживити цей процес педагогами: об'єктивності та історизму, загальнонаукові методи – аналізу і синтезу, індукції та дедукції, систематизації, узагальнення та класифікації, конкретно-наукові методи – хронологічний, діахронний (періодизації), порівняльно-історичний, мікроісторичного аналізу, біографістики та усної історії.

Зупинимось на детальнішому описі принципів, які радимо використовувати

- принцип об'єктивності допоможе опиратися виключно на, не спотворені і не підігнані під вигідну для УГКЦ чи іншої сторони схему, факти в їх справжньому змісті, що дало змогу цілісно описати об'єкт дослідження та дати вичерпну оцінку його місця в актуальну історичну епоху;

- принцип історизму реалізує процес окреслення всіх історичних фактів, явищ і подій пов'язаних з особою М. Сабриги у відповідності з конкретно-історичними обставинами відповідного часу, в їх взаємозв'язку і взаємообумовленості, в тому числі як формувалась особистість, які життєві етапи розвитку на це вплинули, чим в кінцевому рахунку дана особа спричинилася до творення тогочасної історичної дійсності;

- методи аналізу та синтезу варто застосовувати для широкої характеристики громадсько-релігійного діяча з окремих сторін, як «дитини війни», школяра, студента, працівника, підпільного монаха, священника, єпископа, що зводиться до об'єднання цих властивостей в одне ціле та окреслює цілісну особистість з її неоціненим вкладом у розвиток УГКЦ;

- метод систематизації сприятиме процедурі правильного групування наявних джерел та знань в єдину наукову систему, наслідком чого, також, стало

встановлення причино-наслідкових зв'язків між подіями та явищами в представленні ролі М. Сабриги у відродженні УГКЦ;

- метод узагальнення допоможе педагогу зафіксувати загальні ознаки та властивості функціонування Львівської, Тернопільської, а згодом і Тернопільсько-Зборівської єпархій УГКЦ у співвідношенні до загальної картини розвитку християнства в Україні;

- ієрархічний метод класифікації допоможе правильно угрупувати сукупність церковних структур та їх очільників різних періодів державності України (більшовицького терору, хрущовської «відлиги», часі перебудови, незалежності);

- хронологічний метод дасть кожному можливість досліджувати розвиток всіх релігійних процесів та подій у хронологічній послідовності;

- діахронний метод (періодизації) сприятиме правильному опису діяльності М. Сабриги крізь призму класичного, радянського та церковно-релігійного періодів розвитку держави у відношенні до категорії «історичного часу»;

- порівняльно-історичний метод дасть змогу шляхом порівняння встановити схожість та відмінність між реаліями функціонування церковних структур в часі підпілля та після легалізації УГКЦ; між становищем діючих конфесій на території Галичини в другій половині ХХ століття; між методами комунікації діючої державної влади з церковною ієрархією тощо;

- метод мікроісторичного аналізу допоможе розкрити та дати оцінку окремим епізодам із життя та діяльності М. Сабриги, його вчинкам, одиничним подіям, окремим казусам, які мали відгомін в майбутній архипастирській службі Богу та українському народу;

- метод біографістики сприятиме створенню історичного портрету громадсько-релігійного діяча єпископа УГКЦ М. Сабриги за допомогою біографічних даних;

- завдяки методу усної історії імплементатори результатів дослідження можуть фіксувати суб'єктивне знання про окрему людську особистість на тлі

тої епохи, в якій вона жила. З метою реалізації польових досліджень, що становлять значну частку викладеного матеріалу метод усної історії з використанням засобів зв'язку був апробований при інтерв'юванні єпископа М. Сабриги, його сестри, священнослужителів та очевидців тогочасних подій.

Вище неведені принципи педагога та учні чи ліцеїсти можуть застосовувати під час таких форм навчання: урок, семінар, екскурсія (місцевий храм чи костел, краєзнавчий, художній музей, арт-галерею, бібліотеку), огляд науково-документального, художнього фільму та їх обговорення (в нашому випадку це фільм про єпископа М. Сабригу «Владика Михаїл Сабрига. Штрихи до портрета» який створено «Мультимедійною студією «Свічадо» на замовлення Тернопільсько-Зборівської архієпархії [33], а також можна використовувати інші фільми про релігійних діячів: «Кароль. Людина, яка стала Папою Римським», «Джузеппе Москатті: зціляюча любов», «Іван ХХІІІ – Папа миру» та ін.); курс за вибором та факультатив (наприклад, Основи християнської етики чи Етика), консультація, конференція, симпозіум, круглий стіл тощо. Проте домінуючою формою навчання залишається урок. Водночас будь-яка форма навчання може повністю зосереджуватися на видатних особистостях або увага до певної видатної особистості може бути присутня тільки на певному сегменті навчальної програми. Наприклад, в курсі історії України (11 кл.) вивченню особи Патріарха УГКЦ Любомира Гузара може бути відведений окремий урок, а може це пізнання його особистості здійснюватись під час розгляду Суспільно-політичного і соціально-економічного становища України в умовах «гібридної війни». Однозначно, що такий вибір здійснюється на розсуд викладача з урахуванням специфіки предмета та навчально-методичного забезпечення.

Висвітлюючи життя та діяльність історичних постатей, педагогу радимо використовувати «хронометр» особистого життя та поведінки того чи іншого релігійного діяча, щоб учні впізнали, що кожна людина є представником своєї епохи і свого народу, частина його сучасного суспільства. В нашому випадку, це період «хрущовської відлиги», горбачовської «перебудови», процес

відродження незалежності української держави та вихід з підпілля УГКЦ. Одним із основних прийомів є розповідь вчителя, викладення характеристик історичних релігійних діячів, доповнене яскравими літературними уривками. Таку характеристику доцільно супроводжувати демонстрацією ілюстрацій, діаграм, сучасних картин, діапозитивів тощо.

У методології науки сформовані певні вимоги до усного викладу історичного особового матеріалу, зокрема розроблено та описано наступні прийоми: «словесний малюнок», розповідь, сюжетне оповідання, картинне зображення, образна характеристика історичної постаті чи типового представника певної соціальної групи, прийоми контрасту-протиставлення історичних постатей; групова характеристика; драматизація розповіді вчителя [101]. В контексті впровадження положень даного дослідження в навчальну програму вчитель на основі цих прийомів може подати чітку характеристику певному історичному часу чи групі людей, або ж привести до прикладу конкретну особу з минулого століття до сучасної життєвої ситуації. На основі розроблених рекомендацій щодо роботи учнів з підручником та наочністю, з різними документами вважаємо за необхідність використовувати також пояснювально-ілюстративні прийоми для кращої характеристики історичної особи, зокрема релігійного діяча: аналіз змісту історичного документа в колективній бесіді, наприклад опрацювання Декретів про створення релігійних інституцій, розповідь учителя чи учня з використанням наочності: використання релігійної атрибутики, серед якої особисті речі релігійного діяча церковного вжитку (хрест, Євангеліє, богослужбовий одяг тощо), заповнення таблиць із важливими датами життя, складання схем та діаграм за текстом підручника та розповіддю вчителя.

При поданні навчального історичного матеріалу в курсі слід порівнювати минулі події, пов'язані з діяльністю особистості, із сьогоденням. Також, на нашу думку, важливо показати конкретну ситуацію в житті людини, коли хтось обрав лінію поведінки з кількох можливих варіантів, щоб учень міг зрозуміти причини такого вибору.

Буде справедливо у цьому контексті згадати також про компетентності, які учні мають досягнути на уроках історії. Згідно з Концепцією Нової української школи Міністерства освіти і науки України, виділяємо десять загальних компетентностей учня новітньої середньої школи [100, с. 11]. Розглянемо характеристику кожної, адаптовуючи їх до тематики дослідження, що підкреслить аспекти її впровадження в навчальний процес:

1) спілкування національною мовою. Це майстерність писати, спілкуватись, говорити й інтерпретувати думки, почуття, погляди рідною мовою. В основному ця компетентність реалізується через написання есе, рефератів, усних відповідей тощо [100, с. 11]. Слід зазначити, що спілкування рідною мовою повинно супроводжувати виховний процес, навчання, наукові пошуки тощо. Зокрема в дослідженні особистостей релігійних діячів варто послуговуватися тільки національною мовою. Йде мова про її використання в архівах, під час польових досліджень, інтерв'ювання та при опрацюванні генеалогічного базису щодо певної особи. Щоправда маємо звернути увагу, що офіційною мовою богослужінь ще задовго залишалась церковнослов'янська або ж старослов'янська мова і багато церковних документів та записів зроблено, власне, на цих мовах, тому тут ми маємо звернутися до другого компетентнісного підходу – спілкування іноземними мовами;

2) спілкування іноземними мовами. Уміння належно розуміти висловлене іноземною мовою, усно і письмово висловлювати і тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди [100, с. 11]. Власне, через слухання інформації про того чи іншого релігійного діяча, комунікацію з інтерв'юерами, читання мовою оригіналу, наприклад церковнослов'янською, латинською чи грецькою, написання у широкому діапазоні соціальних і культурних текстів церковного ракурсу допоможе сформувати потрібну компетентність;

3) природничі та технологічні компетентності охоплюють обізнаність у природничих та сучасних інформаційних сферах та надають можливість застосування таких знань на практиці [100, с. 11]. Уміння застосовувати науковий метод при дослідженні, здавалося б, зовсім не наукових релігійних

рефлексій науковців-богословів, спостерігати за явищами релігійного життя та конфесійних міжусобиць, що зараз є актуально в плані діяльності Московського патріархату в Україні, аналізувати роль церковних діячів та представників релігійних деномінацій в розвитку суспільства, формулювати гіпотези розвитку церкви як інституції Божої, збирати дані про історичних релігійних персонажів та знаходження їх тлінних останків, як, наприклад, є невідомою доля останків першого Президента Карпатської України о. Августина Волошина, проводити експерименти в галузі історичного богослов'я, аналізувати результати досліджень попередників;

4) компетентність у сфері математичної науки – це навички та вміння вирішувати математичні задачі та застосувати їх у практичній діяльності для вирішення прикладних завдань у різних сферах своєї діяльності [100, с. 11]. Очевидно, що про потрібність засвоєння даної компетентності не може і бути мови, адже стрімкий глобальний розвиток цифрової галузі цього вимагає щохвилини. Звісно, що такі навички спростять працю учню, вчителю чи досліднику релігійного напрямку, адже це дозволить робити математичні розрахунки кількості вірних тої чи іншої конфесії в певний період часу, її ріст чи зменшення; формувати діаграми розвитку парафій чи визначити конкретні дати арешту того чи іншого релігійного діяча тощо;

5) компетентність у галузі ІКТ – це застосування і використання інформаційних технологій, які поруч з математичними розвивають зі швидкістю поширення світла, зокрема, пошук, аналіз та сприймання інформації отриманої з комп'ютерного пристрою в практичній роботі [100, с. 11]. Звісно це важливо, бо сьогодні є дуже багато корисних інтернет-ресурсів для учнів, де в електронному вигляді знаходиться потрібна інформація про ту чи іншу релігійну організацію і пов'язані з нею особи тощо. Не виходячи з домівки, чи робочого кабінету можна дізнатися про діяльність УГКЦ в Канаді чи Австралії, прочитати останню проповідь очільника Церкви, дізнатися вичерпну біографію зацікавленого вами релігійного діяча без довгих перебувань в архівах або бібліотеках чи взяти участь в онлайн богослужінні, що стало доволі актуальним

з моменту поширення пандемії COVID – 19. ІКТ допомагають вчителю історії організувати урок цікавим та пізнавальним, адже можна підготувати онлайн гру, презентацію, кросворд, хронологічну карту тощо. В цьому на пряму радимо користуватися наступними ресурсами: <https://www.flippity.net/>, [ClassTools.net](https://www.classools.net/), [Classmill](https://www.classmill.com/), [Padlet](https://www.padlet.com/), [Wordwall](https://www.wordwall.net/), <https://www.canva.com/> і <https://prezi.com> тощо;

б) незмінною компетентністю сучасної людини згідно з концепцією НУШ – це вміння вчитись упродовж всього життя. Прислів'я видатного давньоримського філософа Луція Сенеки, мовить: «Вік живи, вік учись». А це, передусім, здатність до пошуку та засвоєння нових знань, адже потрібно іти «в ногу» з світовими здобутками, які не стоять на місці, набуття нових вмінь і навичок, чого вимагає затребуваність сучасного розвитку суспільства, організації навчального процесу, що вимагає власного розвитку та адаптації в колективі, вміння визначати навчальні цілі, а вони щороку стають все більше і більше вищими та способи їх досягнення, оцінювати власні результати навчання, адже критична самооцінка є запорукою розвитку зрілої особистості і професіонала [100, с. 11; 103]. В контексті досліджень релігійного життя засвоєння даної компетентності допоможе пізнати роль церковних діячів в сучасному світі, які часто виходить далеко за межі своєї місії навчати, освячувати і благословляти, але стають соціальними працівниками, адміністраторами, волонтерами тощо. Для плекання та реалізації компетенції «навчання протягом життя» радимо використовувати «Prometheus», «EdEra», «Pearn», «Gios» – онлайн-платформи з безкоштовними курсами, які завжди стануть у пригоді;

7) ініціативність і підприємливість має сформувати не тільки знання з економічної історії, а й сформувати вміння і навички, які нададуть змогу вирішувати різноманітні проблеми в повсякденному, професійному і соціальному житті [100, с. 11]. В контексті нашого дослідження дана компетенція здатна продукувати цікаві ідеї в сфері фрілансу чи стартапів із залученням досліджень про релігійних діячів, здійснюючи творчий підхід у вирішенні певних проблем релігійних спільнот, які шукають інформацію про

історичну особу, яка була їхнім представником і зараз є проголошена блаженною чи святою. Сюди віднесемо також інноваційні пропозиції у створенні історичного портрету з намірами покращення особистого соціального статусу та суспільства і держави, а також навички із фінансової грамотності завдяки створенню учнями стартапів з релігійним напрямом, наприклад заснування онлайн-школи релігійної грамотності;

8) обізнаність та самовираження у сфері культури головним чином, полягає в обізнаності творами мистецтва, в нашому випадку релігійного, яке є надзвичайно різноманітним – це храми, що внесені в реєстр архітектурних пам'яток, стародавні церковні споруди, дзвіниці, кладовища, ікони та образи написані всесвітньо відомими майстрами, статуї та меморіали тощо. Сюди відносимо і самостійність у вираженні поглядів, ідей, думок на основі аналізу пам'яток мистецтва та культури як української так і всесвітньої спадщини. Незамінним помічником вчителя в розвитку цієї компетентності може бути додаток «Google-lens», що дає змогу пізнати архітектурні пам'ятки, речі, експонати, книги, картини, а також електронні мапи культурної наповненості релігійних спільнот, наприклад інтерактивна карта Української греко-католицької церкви - <https://map.ugcc.ua/>, де зібрана інформація про всі парафії та релігійні осередки;

9) громадянська та соціальна компетенції – це виховання зрілого громадянина та патріота та постійна мотивація учнів до участі у громадському житті [100, с. 11]. Зокрема, повага до закону, дотримання прав людини, підтримка соціокультурного різноманіття та добросовісне виконання своїх обов'язків. В часі російської агресії як ніколи актуально є плекати громадянську компетентність, щоб учні зростали гідними дітьми своєї Батьківщини і могли відчувати різницю між другом та ворогом. Громадянську компетентність можна сформувати вчителем на уроках історії шляхом плекання почуття гордості за свій народ, за відомих історичних діячів, зокрема релігійних, а також за завжди пам'ятних Героїв України. На основі відомостей про життєвий подвиг підпільного священника та єпископа М. Сабриги педагог

може сформувати зрілу особистість відповідального громадянина з християнським світоглядом та моральними якостями;

10) компетентність у сфері екології та здоров'язберігаюча компетенція – це вміння розумно та раціонально користуватися природними ресурсами у своїй життєдіяльності [100, с. 11]. Ми можемо зрозуміти почуття ніжності та опіки, залучаючи критику абсолютного антропоцентризму сучасності. Тому вчитель на уроці історії має наголошувати на важливість збереження природи як такої, що дана кожному в користування задарма. Також важливо, однак, щоб захопити амплітуду перспективного балансу: критики «деспотичного» та «відхиленого» антропоцентризму який не прагне «прирівняти всіх живих до високого рівня, і який в той же час передбачає величезну відповідальність». В контексті цього дослідження дана компетентність набуває нового патетичного виміру: в небезпеці смерті дбати про життя та здоров'я своїх однодумців. Наприклад: в часі підпілля єпископ М. Сабрига мусив майстерно переховуватися щоб зберегти своє життя та не підвести вірних. Практикувати свою турботу про інших та про створіння - це кваліфікаційний вимір, що вважається назовні.

Маємо зазначити, що реформи сучасної української школи спрямовуються на формування в учнів правильного історичного світогляду, критичного ставлення та предметних компетентностей з історії

До таких компетентностей варто віднести: хронологічну, інформаційну, просторову, аксіологічну та логічну [99, с. 206].

Хронологічна – це орієнтування в історичному часі, проводити аналіз суспільно-політичних та суспільно-культурних явищ у певному історичному проміжку, в історичній епосі, порівняння та співставлення історичних подій у хронологічному розвитку людства, вміння пізнавати історичний хід подій з використанням періодизації, характеризувати причинно-наслідковий аспект історичних подій, оцінювати зміни людства протягом історії тощо [56, с.106]. В контексті даної праці учні мають вміти визначати хронологічні рамки діяльності релігійного діяча та конкретну історичну епоху в якій відбувався

його розвиток як особистості, характеризувати релігійні явища та співставляти їх з ходом історичних подій, шукати причинно-наслідковий зв'язок між подіями та давати характеристику рушійним змінам релігійного життя.

Просторова предметна історична компетентність – це здатність орієнтуватися в історичному і, в нашому випадку, ще й релігійному просторі через призму подій загальнонаціонального характеру [103]. Учень повинен користуватися хронологічними картами, таблицями із зазначенням років правління державних урядовців та релігійних провідників, наприклад на одній таблиці окреслено роки правління Київських князів, а на іншій паралельно роки керівництва Київських митрополитів.

Інформаційна компетенція – це здатність опрацьовувати історичні джерела, серед яких літературні пам'ятки, матеріали архівів, інкунабули, періодика, журнали, наукові видання, а в релігійному контексті варто відзначити працю з шематизмами, де відображено інформацію про релігійні осередки, парафії, єпархії і священнослужителів та вміння критично аналізувати інформацію, що в них подана.

Логічна компетентність – це вміння аналізувати, характеризувати, пояснювати та тлумачити події і явища в контексті історичного розвитку людства завдяки критичному мисленню [103]. Для формування цієї компетентності корисним буде складання історичних портретів та розвиваючих кросвордів. Учитель може запропонувати учням розроблену ним онлайн-гру, яку учні грають на уроці та отримують інформацію про історичного діяча.

Аксіологічна компетентність позначається як здатність давати оцінку, характеризувати історичні події чи постаті, «корелюючи» з історичним минулим та плекаючи моральні та гуманістичні цінності стосовно конкретної людини чи суспільства в загальному [103]. Такі навички допоможуть учням в майбутньому висловлюватися правильно із раціональної точки зору про релігійного діяча і ставити його за приклад для наслідування опираючись на цінності та чесноти які він пропагував протягом життя ще, наприклад, в минулому столітті.

Таким чином, досліджуючи та вивчаючи з учнями історичні портрети релігійних діячів можна сформувати усі предметні історичні компетентності – просторову, хронологічну, інформаційну, аксіологічну та логічну. Правильне і доречне використання хронологічних шкал, таблиць із датами, інтерактивних ігор за допомогою описаних вище інструментів спроможні чітко та якісно сформувати предметні компетентності у галузі історичної науки учнів середньої школи.

Отже, впровадження положень дипломної роботи до навчального процесу у закладах загальної середньої освіти сприятиме:

достовірному аналізу перспектив духовно-морального виховання дітей та молоді у закладах освіти Нової української школи;

у розгляді особливостей вибору і викладання положень духовно-морального спрямування на уроках історії НУШ;

у розробці методичних рекомендацій до впровадження модельної навчальної програми «Духовність і мораль в житті людини та суспільства» в освітній процес НУШ;

у визначенні форм і методів виховної та навчальної роботи в ЗЗСО на основі духовно-моральних цінностей модельно-навчальних програм для 5-6 класів ЗЗСО «Духовність і мораль в житті людини та суспільства».

В даному розділі ми намагались подати форми впровадження положень дипломної роботи в навчальний процес ЗССО та звернути увагу учнів та вчителів на такі аспекти вивчення особистості [Додаток Л, с. 127]:

індивідуальні риси людини: особливості виховання, мотивації, заохочення, її зовнішність, освіта, місце праці, психологічний стан;

найближче оточення (сім'я, друзі, однодумці та вороги);

історичний період та країна в якій жив історичний діяч і т. д.

Виходячи з цього вмістили матеріали, які допоможуть охарактеризувати історичну особу та сформувати в учнів відповідні до Концепції НУШ компетентності та навички.

ВИСНОВКИ

Таким чином, опрацювавши наявні джерела, даючи їм відповідну наукову оцінку, можна ствердити, що владика Михайло Сабрига залишив помітний слід у розвитку Української греко-католицької Церкви та українській історії загалом. Про що свідчить, зокрема, його громадсько-релігійна діяльність. Без сумніву, це був один із найвідоміших духовних провідників цієї Церкви періоду організаційного становлення 1990-х – першої половини 2000-х рр. достойно оцінити якого ще належить нащадкам.

Написання повноцінної біографії єпископа вимагає значної пошукової роботи не лише у вітчизняних, а й в іноземних архівосховищах, зокрема у архіві Ватикану, де зберігаються оригінали окремих творів владики. У майбутньому перед нами постане також питання додаткового збору польових досліджень не лише серед духовних осіб, а й серед його найближчого родинного оточення. Владика відійшов до Вічності порівняно недавно, і в доволі молодому віці, залишивши чимало родичів, які плекають пам'ять про священнослужителя.

Утім, створення всебічного портрету цієї особистості неможливо здійснити не лише без урахування аналізу «подієвої панорами» українських суспільно-політичних та релігійних реалій другої половини ХХ ст., але й без морально-духовної атмосфери, що панувала на той час на українських землях.

Час життя і діяльності єпископа Михайла Сабриги (1940–2006 рр.) припадає на один з «найтрагічніших» періодів історії українського народу. Це час повоєння та наслідків більшовицького терору. Тому, єпископ, пам'ятаючи, що він очолює і провадить гноблений народ, був свідомим своєї соціальної відповідальності перед ним. Мабуть, саме таємничість, скромність та душпастирська второпність владики Михайла допомогли йому залишатися невідомим для співробітників КГБ аж до повної легалізації УГКЦ. Він розумів, що український народ потребує підтримки і опіки, бо багато отців і владик були поневолені та засланні в Сибір. На жаль, ця «таємничість» зберегла свою

актуальність і в історичній царині, бо про владу та його релігійну позицію дуже мало написано та досліджено науковцями.

1) На формування світогляду Михайла Сабриги вирішально вплинув родинний фактор. Змалку Михайло Сабрига увібрав у себе прикладні чесноти своїх батьків, що, своєю чергою, сформувало у ньому такі риси як: працьовитість, чесність, скромність, любов до рідної землі, патріотизм тощо. Родинне середовище М.Сабриги виховало дітей на прикметах любові, духовності, вихованості, простоті, повазі до старших тощо. Ці ознаки вповні проявлятимуться у громадській та релігійній діяльності Михайла Сабриги, до певної міри спонукають його обрати священницьку «стежу», стати священнослужителем. Важливу роль у обранні шляху духовної особи відіграли зустрічі з відомими релігійними особами підпільної УГКЦ – Василем Величковським і Євстахієм Смалем, Филімоном Курчабою, Володимиром Стернюком та ін.

2) Пресвітерський сан знаменував для Михайла Сабриги нову стежину духовної особи «під прицілом» радянського тоталітаризму. Перед ним було двозначне завдання, яке вимагало надзвичайної обережності та второпності. Адже спершу він мав пам'ятати, що за жодних умов не міг себе видати як священника УГКЦ, бо це коштувало б йому засудження або смерть. По друге, як священник він мусив таємно надавати духовну опіку всім потребуючим, таким чином щоб не наразити вірних на небезпеку. Проаналізувавши підпільну душпастирську діяльність в катакомбній УГКЦ (1974-1989 рр.), що включала в себе: підготовку священничих свячень Михаїла Сабриги та початок підпільної діяльності священника-монаха, сміємо твердити, що вчинок стати священником в такий складний історичний період був вельми героїчний. Молодий священник проводив підпільну душпастирську діяльність та вносив свою лепту в процес розвитку та оживотворення цієї Церкви, яку зацікавленні в цьому кола вважали вже давно «мертвою».

3) Із прийняттям єпископського сану, 1986 р., владика відчував ще більшу відповідальність, бо набув обов'язок висвячувати отців, слідкувати за їхнім зростанням у духовності та науці, а відтак провадити підпільну Українську греко-католицьку Церкву до легалізації. Тим самим, М. Сабрига отримав можливість впливати на вияви аморальності та безбожності з боку радянської влади. З іншого боку, що показово, владика підпільної Церкви продовжував працювати на державній роботі, виконуючи обов'язки працівника книжкового магазину, в побуті залишався непомітним і скромним. Повсякденне життя 1960–1980 рр. лише загартувало отця Михайла Сабригу, який розвивався не лише як священнослужитель, але як і людина. Отримання єпископської посади стало логічним продовженням еволюційної кар'єри цього священника.

4) Єпископський шлях Михайла Сабриги став своєрідним виразом шляху Української греко-католицької Церкви того часу. Владика пройшов гідний шлях від підпілля до легалізації УГКЦ, у листопаді 1989 р.

Владика став єпископом у час «горбачовської перебудови», 1986 р., на зорі легалізаційних процесів УГКЦ, помітно доклався до процесу відродження структур цієї Церкви. Значною мірою, завдяки і йому УГКЦ постала з руїн.

1990-і рр. по праву вважаються одними з найдраматичніших і найскладніших в історії новітньої УГКЦ, бо виникала потреба «з нуля» відроджувати структури цієї Церкви: консисторію, капітулу, закладати парафії на місцях, семінарію для формування нових священників. Видається, що Михайло Сабрига визначально доклався до цих процесів.

Уважаємо, що інтерпретація життєвої позиції єпископа М. Сабриги зможе подати моральний приклад духовного авторитету для сучасної людини та форми заохочення до відповідальності щодо себе, оточуючих, держави та церкви. Проблематика дослідження посідає місце достатньо неопрацьованого шляху видатної особистості Михайла Сабриги в дискурсі історичного богослов'я як наукової галузі. Це виправдано тим, що богослов'я як наука тільки починає відроджуватися на арені світових наукових просторів. Тому

розкриття теми даного дослідження зможе висвітлити ще одну сторінку із історії УГКЦ.

«Боже Провидіння, незалежно від нашої волі, встановило межу, поза яку не перейдемо. Це межа смерті, що є початком вічності. До цього прямує кожна людина, – неодноразово наголошував владика Михаїл, – і тому завжди мусимо бути готовими стати перед справедливим Божим судом» [12]. До цієї миті владика Михаїл готувався. Однак, очевидно, він дбав і про тих, що мандруватимуть «долиною горя та сліз. Як кожен пастир Христового стада, як люблячий батько своїх дітей, він не збирав матеріальних скарбів, але постійно молився і працював над поширенням Христового Євангелія. Він, мов той Євангельський сіяч, у призначену пору вийшов сіяти на ріллю людських сердець, аби зійшли плоди християнських чеснот у стократ.

І хоч сьогодні владика фізично немає з нами, він залишив нам своє слово. Сотні рукописів наук, послань, статей – це той неоціненний духовний спадок, яким маємо пишатися, дорожити, шанувати і ширити. Жодне напуття, жодна думка не суперечили тому, як він жив, переносив несправедливі образи, як умів прощати і любити ближніх.

Назагал, владика Михайл Сабрига був людиною інтелігентною, ерудованою. Це підтверджують рукописи, які рясніють цитатами Святого Письма, висловами філософів, Отців Церкви, поетів і письменників.

У майбутньому пропонуємо ґрунтовніше зайнятися опрацюванням проповідей та звернень єпископа Михайла Сабриги, виголошених ним з нагоди урочистих свят та неділь церковного року, висвітлити патріотичні та повчальні мотиви у роздумах єпископа, які несуть навчально-методичний характер для широкого кола читачів. Тим самим, це дозволить актуалізувати питання значущості та впливу роздумів єпископа на морально-патріотичне виховання громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Неопубліковані джерела, польові дослідження:

1. Декрет Мирослава Івана Кардинала Любачівського – Глави і Отця Помісної Української Греко-Католицької Церкви, верховного архієпископа Львівського, митрополита Галицького, єпископа Кам'янець-Подільського. *Про створення Тернопільської єпархії*. Львів, 12 липня 1993.
2. Декрет єпископа-помічника кардинала Мирослава Івана Любачівського Глави Української Греко-Католицької Церкви, владика Любомира Гузара. *Про скасування Зборівської єпархії Української Греко-Католицької Церкви*. № 2000/892 від 12.10.2000 р.
3. Свідоцтво про дияконські свячення В. Дідуха з рук Преосв. Владика Кир Михаїла Сабриги від 11 березня 2003 р. *Архів Тернопільсько-Зборівської архиєпархії УГКЦ*.
4. Свідоцтво про пресвітерські свячення В. Дідуха з рук Преосв. Владика Кир Михаїла Сабриги від 11 березня 2003 р. *Архів Тернопільсько-Зборівської архиєпархії УГКЦ*.
5. Інтерв'ю з громадянином України ієреєм Василем Дідухом, 1979 р. н., Запис 31.07. 2022, с. Мишковичі, Тернопільський район Тернопільська область, інтерв'юер А. Жук. Особистий архів Жука А. В. 1 арк.
6. Інтерв'ю з громадянкою України черницею Модестою (Бучинською), 1969 р. н., Запис 05.08. 2022, м. Чортків, Тернопільський район Тернопільська область, інтерв'юер А. Жук. Особистий архів Жука А. В. 3 арк.
7. Інтерв'ю з громадянкою України Драбик Г. Р., 1950 р. н., Запис 02.08. 2022, м. Тернопіль, Тернопільський район Тернопільська область, інтерв'юер А. Жук. Особистий архів Жука А. В. 2 арк.
8. Інтерв'ю з громадянином України Скрипнюком Р. С., особистим водієм М. Сабриги, 1979 р. н., Запис 31.07. 2022, м. Тернопіль, Тернопільський район Тернопільська область, інтерв'юер А. Жук. Особистий архів Жука А. В. 3 арк.

Творча спадщина єпископа Михайла Сабриги

9. Сабрига М. Зерна віри. Науки і послання / упоряд. Н. Шподарунок. Тернопіль: Джура, 2013. 512 с.

Опубліковані документи і матеріали:

10. Владика Михайл Сабрига. *Синод єпископів УГКЦ*. URL: <https://synod.ugcc.ua/data/vladyka-myhayl-sabryga-460/> (дата звернення: 13.04.2020).

11. Інтерв'ю Вільяма Ріша (США) з Богданом Якимовичем. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2012. Вип. 21, С. 851-876.

12. Інтерв'ю з владикою Михайлом Сабригою. *Інститут історії Церкви*. Львів. 2003. URL: <https://www.tze.org.ua/arhyjeparhija/yepyskopy/vladyka-mykhail-sabryha.html> (дата звернення: 13.04.2020).

13. Канони Партикулярного права Української греко-католицької церкви. (2018). Вилучено із http://news.ugcc.ua/documents/kanoni_partikulyarnogo_prava_ugkts_82426.html (дата звернення: 07.03.2022).

14. Кодекс Канонів Східних Церков. Львів : оо. Василіян, 1995. 472 с.

15. Переговори Російської Православної Церкви з Українською Католицькою Церквою перервані. *Патріархат. Греко-католицьке аналітичне видання*. 1990. № 4. С. 5.

16. Постанови Синоду Єпископів Української Греко-Католицької Церкви, що проходив у Бучачі Тернопільської області в монастирі Чесного Хреста Господнього Отців Василіян 16–21 липня 2000 року. Бучач, 2000.

17. Постанови та рішення Священного Синоду єпископів Української Греко-Католицької Церкви 16 — 31 травня 1992 р. *Патріархат: греко-католицьке аналітичне видання*. Львів, 1992. Вип. 9 (261). URL: <http://www.patriarkhat.org.ua/statti-zhurnalu/svyaschenyj-synod-jepyskopiv->

ukrajinskoji-hreko-katolytskoji-tserkvy-16-31-travnja-1992-postanovy-i-rishennya/
(дата звернення: 02.07.2022).

18. Рішення і постанови Синодів Єпископів Української Греко-Католицької Церкви 1989-1997 років. *Благовісник Верховного Архiepіскопа Української Греко-Католицької Церкви*. Львів. 1998. С. 6-10.

19. Тернопільсько-Зборівська архієпархія УГКЦ. Парафії, монастирі, храми. Шематизм. Тернопіль : ТОВ «Новий колір», 2014. 520 с.

20. Уривок з інтерв'ю з п. Іваном Гелем від 03.05.2003, Львів. Інтерв'юер: Хіцяк В. (ЛБА -2003) // Архів Інституту Історії Церкви Українського Католицького Університету, Т-1-1-23. URL: <https://cutt.ly/nKYiMRH> (дата звернення: 25.06.2022).

21. Шподарунок Н. Спогад. URL: <https://www.tze.org.ua/arhyjeparhija/uepyskopy/vladyka-mykhail-sabryha.html> (дата звернення: 13.04.2020).

22. *Evangelii Gaudium – Радість Євангелія: апостольське післясинодальне послання Святішого Отця Франциска*. URL: https://dc.lviv.ua/zhuttya_v_isusi_hrikti/nauka_cerkvy/1815-evangelii-gaudium-radst-yevangelya.html (дата звернення: 26.03.2022).

Монографії, статті, науково-популярна література, матеріали конференцій, автореферати та дисертації, енциклопедичні, періодичні та неперіодичні видання

23. Андрющенко Е. С. Релігійний чинник в ідеології та діяльності всеукраїнської організації «Тризуб» імені Степана Бандери. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: історичне релігієзнавство*. 2011. Вип 4. С. 11-19.

24. Бабинський А. Історія УГКЦ за 90 хвилин. Львів : «Свічадо», 2018. Вид. 2. 160 с.

25. Білоус О., Жук А. Передмова до видання. *Науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого УГКЦ «Добрий Пастир»*.

Богослов'я. Філософія. Історія: науковий журнал / Гол. ред. Р. А. Горбань. Івано-Франківськ, 2020. Вип. 15. С. 7-8.

26. Біографія преосвященного владики Михаїла Сабриги. URL: <https://www.tze.org.ua/arhyjeparhija/yeryskopy/vladyka-mykhail-sabryha.html> (дата звернення: 13.04.2020).

27. Блажейовський Д. Ієрархія Київської Церкви (861-1996). Львів : Каменяр, 1996. 587 с.

28. Боднар Г. Розкіш і злидні повоєнного Львова, або реалії житлово-побутового повсякдення в омріяному місті. Україна модерна. Міжнародний інтелектуальний часопис. URL: <http://uamoderna.com/md/bodnar-postwar-lviv> (дата звернення: 22.04.24).

29. Бойко Р. Особливості греко-католицького підпілля в Україні напередодні легалізації УГКЦ. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : історичне релігієзнавство*. Вип. 1. 2009. С. 13-23.

30. Бойко Р. Особливості становлення греко-католицького підпілля у другій половині 1940-х – першій половині 1950-х рр. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : історичне релігієзнавство*. Вип. 2. 2010. С. 25-33.

31. Боцюрків Б. Українська греко-католицька церква в катакомбах (1946–1989). *Ковчег*. Збірник статей з церковної історії. Львів: Інститут історичних досліджень Львівського державного університету імені Івана Франка, Інститут історії Церкви. 1993. Ч. I. С. 123–164.

32. Будз К. М. Українська греко-католицька церква у Галичині (1946–1968 рр.): стратегії виживання та опору у підпіллі : дис. ...канд. іст. наук : 07.00.01 / Нац. у-тет «Києво-Могилянська академія». Київ. 2016. 244 с.

33. В Архикатедральному соборі показали документальний фільм про єпископа УГКЦ Михаїла Сабригу. URL: <https://lviv-trend.in.ua/uk/fullnews-60> (дата звернення: 13.04.2020).

34. Вейгел Дж. Іван-Павло II – свідок надії: в 2 кн. Москва : АСТ, 2001. Кн. 1. 600 с.; кн. 2. 668 с.

35. Владика Михаїл Сабрига: великий книголюб з мольбертом. *Синод єпископів УГКЦ*. (Дата оновлення: 27.02.2019). URL: <https://synod.ugcc.ua/data/vladyka-myhayl-sabryga-velykuu-knygolyub-z-molbertom-537/> (дата звернення: 06.04.2022).
36. Гайковський М. Папа Римський Іван Павло II і Україна. Львів : Місіонер, 2004. 148 с.
37. Головин Б., Ханас М., та ін. Сабрига Михаїл // Тернопільський енциклопедичний словник : у 4 т. / ред-кол.: Г. Яворський та ін. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний комбінат «Збруч», 2008. Т. 3 : П-Я. С. 212.
38. Де сьогодні в Тернополі празникують? Дата оновлення: 14.01.2020. URL: <https://ternopoliany.te.ua/religiya/32556-de-sogodni-v-ternopoli-praznikuyut#> (дата звернення: 13.04.2020).
39. Делятинський Р. Станиславівська єпархія Греко-Католицької Церкви в суспільному житті Галичини (1885-1946 рр.). : автореф. дис. ...канд. іст. наук. Івано-Франківськ, 2017. 20 с.
40. Димид М. Єпископ Київської Церкви (1589-1891). Львів : ЛБА, 2000. 248 с.
41. До 15-річчя єпископської хіротонії високопреосвященного владики Ігоря (Возняка). Дата оновлення: 17.02.2002. URL: <http://sophiaugcc.org.ua/15-richchya-epyskopskoji-hirontiji-vysokopreosvyashhennishogo-vladyky-igorya/> (дата звернення: 13.04.2020).
42. Науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого УГКЦ «Добрий Пастир». Богослов'я. Філософія. Історія: науковий журнал / Гол. ред. Р. А. Горбань. Івано-Франківськ: ІФА, 2020. Вип. 15. 126 с.
43. До ювілею єпархії вийшла збірка проповідей «Зерна віри» єпископа Михаїла Сабриги. URL: <https://cutt.ly/3GPT8V9> (дата звернення: 01.05.2022).
44. Драпак І. Процеси формування та реорганізації Тернопільської єпархії Української Греко-Католицької Церкви. *Науковий вісник Чернівецького університету: Історія*. Чернівці : Чернівецький університет, 2018. № 1. С. 98-104.

45. Духовні святині Збаражчини. *Інформаційно-бібліографічний нарис*. Збараж, 2008. 94 с.
46. Ерде Петер. Церковне конституційне право / пер. з угорськ. П. Гергелі. Львів : Свічадо, 1998. 156 с.
47. Єгрешій О., Сигидин М. Виконання та захист дипломної і магістерської робіт з історії: навчально-методичний посібник для студентів для студентів спеціальностей 7.030301 і 8.030301 «Історія». Плай, 2009. 48 с.
48. Єгрешій О.І. Проблема побуту і соціально-психологічної адаптації сімей греко-католицьких священників – політичних переселенців на Далекий Схід 1950-х – першої половини 1960-х рр. *Науковий і культурно-просвітницький часопис Галичина*. 2013. Ч.22–23. С.324–333.
49. Єпископ Софрон Мудрий. Під опікою Божого Провидіння. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2008. 216 с.
50. Жук А. Владика Михайл Сабрига (1940-2006): спроба історичного портрету. *Матеріали конференцій Молодіжної наукової ліги*. Суми, 2020. Т.3. С. 83-87.
51. Жук А. Ісус Христос як найвищий приклад для морально-духовного виховання здобувачів вищої освіти. *Слово вчителю*. 2021. № 4 (58). С. 47-50.
52. Жук А. Парафія Покрови Богородиці у селі Мишковичі Тернопільської області: передумови відновлення та розвиток : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції «An integrated approach to science modernization: methods, models and multidisciplinary» (м. Вінниця, Україна – м. Відень, Австрія, квітень 2022 р.). *Грааль науки*, 2022. С. 455-457.
53. Жук А. Патріотично-повчальні мотиви в гоміліях єпископа Української греко-католицької церкви Михайла Сабриги. *Науково-методичний вісник «Джерела»* : збірник тез II міжнародної науково-практичної конференції «Особистість в історії, літературі та методиці навчання». Івано-Франківськ, 2021. № 4 (98), листопад-грудень, С. 20-21.
54. Жук А. Патріотично-повчальні мотиви в гоміліях єпископа

Української греко-католицької церкви Михайла Сабриги. *Освітні обрії*. Івано-Франківськ, 2021. Т. 53. №2. С. 14-17.

55. Жук А. Ці незбагненні сутінки осінні... Поезії / Передмова – І. Я. Стрихар. Луцьк : Терен, 2021. 88 с.

56. Жук А., Білоус О. Регіональна студентська наукова конференція, присвячена 30-літтю легалізації УГКЦ «Українська Греко-Католицька Церква у другій половині ХХ століття в Україні: підпілля, легалізація, становлення». *Науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого УГКЦ «Добрий Пастир». Богослов'я. Філософія. Історія: науковий журнал* / Гол. ред. Р. А. Горбань. Івано-Франківськ, 2019. Вип. 14. С. 252-253.

57. Жук А., Делятинський Р. Ієрархія Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії у часи підпілля Української греко-католицької церкви (1946-1989 рр.): збірник матеріалів І Міжнародної науково-практичної конференції «Наукові дослідження та методика їх проведення: світовий досвід та вітчизняні реалії». (м. Вінниця, Україна – м. Відень, Австрія, квітень 2021 р.). *Грааль науки*. 2021. № 2-3, С. 607-609.

58. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (дата звернення: 25.06.2022).

59. Історія релігій в Україні: у 10-ти томах. / ред. кол.: А. Колодний та ін. Т. 4. Католицизм / ред. П. Яроцький. Київ, 2001. 598 с.

60. Каськів О. Партикулярне право УГКЦ: джерела, історія, кодифікація. Навчальний посібник. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2018. 372 с.

61. Киричук О. Правові аспекти легалізації Української греко-католицької церкви у 1988–2000 роках. «Катакомбна церква» (двадцятиліттю виходу Української греко-католицької церкви з підпілля присв'ячується) : статті і матеріали / Ред. кол.: З. Білик, Я. Дашкевич, О. Киричук, Л. Моравська, М. Омельчук, І. Орлевич, І. Паславський, О. Сидор. Львів : вид-во Львівського музею історії релігії «Логос», 2009. 142 с.

62. Козлов В. Відносини між Святим Престолом (Ватиканом) та Україною (1992-2005). *Міжнародні відносини: вісник КНУ ім. Т. Шевченка*.

Київ, 2006. С. 29-33.

63. Ленчик В. Нарис історії Української Церкви. Львів : Свічадо, 2003. 600 с.

64. Майороші М. Мукачівська єпархія та Галицька митрополія: інституційні та особистісні взаємини між греко-католицькими провінціями та їхнім кліром (1919-1991) : дис. ...канд. іст. наук : 07.00.01 / ДВНЗ «Ужгородський нац. у-тет». Ужгород. 2021. 274 с.

65. Марчук В. В. Українська Греко-Католицька Церква: історичний нарис. Івано-Франківськ : Плай, 2004. 464 с.

66. Мулик-Луцик Ю., Шевців І. «Артикули Берестейської унії», *Українське Релігієзнавство*, № 81-82, 2016. С. 16–25.

67. Нагаєвський І. Історія Римських Вселенських Архієреїв з узглядненням важніших подій Української Церкви і Народу. Івано-Франківськ-Львів : Місіонер, 1999. Ч. 4. 332 с.

68. Пащенко В. Греко-Католики в Україні від 40-х років ХХ ст. до наших днів. Полтава : Полтавський державний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка, 2002. 615 с.

69. Пащенко В. УГКЦ на етапі боротьби за легалізацію в Україні (середина 70-их – початок 80-их років) / Історія релігій в Україні: роботи XI-ї Міжнародної наукової конференції (Львів, 16-19 травня 2002 року). Львів, 2001. Кн. 1. С. 331-335.

70. Політичний процес, що увиразнив обличчя антиукраїнської влади. Дата оновлення: 12.11.2018. URL: <http://ukrpohliad.org/national-memory/politychnyj-protses-shho-uvyraznyv-oblychchya-antyukrayinskoji-vlady.html> (дата звернення: 13.04.2020).

71. Помер відомий місіонер УГКЦ, отець-редемпторист Михайло Шевчишин. (Дата оновлення: 02.02.2021). URL: https://risu.ua/pomer-vidomij-misioner-ugkc-otec-redemptorist-mihajlo-shevchishin_n115546 (дата звернення: 14.06.2022).

72. Помер Владика Михаїл (Сабрига). Дата оновлення: 30.06.2006.
URL:
<https://web.archive.org/web/20071217210614/http://www.rr.lviv.ua/news.php?item=865> (дата звернення: 13.04.2020).
73. Про нагородження відзнакою Президента України – орденом «За заслуги». Указ Президента України від 4 листопада 1999 р. № 1440/99 // Законодавство України.
74. Процак Б. Через тернії... До 15-річчя Української греко-католицької Церкви в Севастополі. *Кримська світлиця*. 2006. № 33, серпень. С. 6-8.
75. Процик І. «Боротьба Української Греко-Католицької Церкви за легалізацію в другій половині 80-х рр. ХХ ст. як фактор демократизації суспільно-політичного життя України» // Збірник наукових праць, серія «Історія та географія». Харків : Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Вип. 40. 2011, С. 34-38.
76. Путівник по Східному Кодексу. Коментар до Кодексу Канонів Східних Церков / ред. Недунгатта Д. Львів, 2008. 196 с.
77. Релігійна політика в Україні у 1960-х - 1980-х роках і сучасна практика міжконфесійних відносин / П. М. Бондарчук, В. М. Даниленко, В. О. Крупина, О. Н. Кубальський; відп. ред. В. М. Даниленко. Київ : Інститут історії України НАН України, 2010. 210 с.
78. Савка Б. Копичинці. Мандрівка через століття. Тернопіль : Джура, 2001. 580 с.
79. Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араб. грец. текстами. Київ-Жовква : «Місіонер», 2020. Ч. 1 : Старий Завіт. 1126 с.; Ч. 2 : Новий Завіт. 350 с.
80. Сергійчук В. Нескорена Церква. Київ, 2001. 609 с.
81. Словник української мови: в 11 томах. Академічний тлумачний словник (1970-1980). Т. 4, 1973. С. 196.
82. Слово Святішого Отця Івана-Павла II до України. Львів : Свічадо, 2001. 204 с.

83. Сповідь – Таїнство Божого милосердя: практичний посібник для сповідників та духовних наставників УГКЦ. Львів : Свічадо, 2020. 246 с.

84. Спогад єромонаха Михаїла Шевчишина. URL: <https://www.tze.org.ua/arhyjeparhija/yerypskory/vladyka-mykhail-sabryha.html> (дата звернення: 13.04.2020).

85. Стецик Ю. Акт канонічної візитації 1816 року як джерело до вивчення історії парафіяльного храму святої Параскеви села Улично. С. 353-360. URL: https://dspu.edu.ua/sites/youngsc/AQGS/2012_1/52.pdf (дата звернення: 08.07.2022).

86. Стоцький Я. Історичні аспекти відновлення, реорганізації та структурування православних і католицьких церков у 1988-1999 роках. *Київська Церква*. 1999. № 2-3. С. 44-57.

87. Стоцький Я. Ренесанс УГКЦ в Тернопільській і Хмельницькій областях наприкінці ХХ ст. - на початку ХХІ ст. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» : історичні науки*. Вип. 25, 2016. С. 121-132.

88. Стоцький Я. Стан катакомбної Української греко-католицької церкви і спроби легального відродження греко-католицьких громад під час хрущовської «відлиги». *«Катакомбна церква» (двадцятиліттю виходу Української греко-католицької церкви з підпілля присв'ячується)* : статті і матеріали / Ред. кол.: З. Білик, Я. Дашкевич, О. Киричук, Л. Моравська, М. Омельчук, І. Орлевич, І. Паславський, О. Сидор. Львів : вид-во Львівського музею історії релігії «Логос», 2009. 142 с.

89. Тернопільсько-Зборівська архиєпархія. URL: <https://synod.ugcc.ua/church-structure/ternopilsko-zborivska-arhyparhiya-11/> (дата звернення: 02.07.2022).

90. У Тернополі проходить виставка художніх робіт блаженної пам'яті владики Михайла Сабриги (Дата оновлення: 24.02.2021). URL: http://ugcc.ua/news/u_ternopol%D1%96_prohodit_vistavka_hudozhn%D1%96h_rob%D1%96t_blazh

ennoi_pamyat%D1%96_vladiki_mihaila_sabrigi_92409.html (дата звернення: 07.05.2022).

91. Українська Греко-Католицька Церква. Дата оновлення: 01.07.2011. URL: https://zaxid.net/ukrayinska_grekokatolitska_tserkva_n1230170 (дата звернення: 02.07.2022).

92. Успення Пресвятої Богородиці (м. Тернопіль). Історія становлення монастирської церкви Успіння Пресвятої Богородиці м. Тернопіль. URL: <https://www.cssr.lviv.ua/pro-redemptorystiv/nashi-obyteli/monastyri/uspennya-presvyatoi-bogorodyci-m-ternopil> (дата звернення: 13.04.2020).

93. Ферреро Б. 10 причин бути християнином. / пер. з італ. К. Зінченко. Львів : Свічадо, 2017. 208 с.

94. Центр Генеологічних досліджень. Прізвище Сабрига. URL: <https://rosgenea.ru/familiya/sabriga> (дата звернення: 23.04.2020).

95. Шподарунок Н. Щоб усі були одно. *Божий Сіяч*, 1995, № 1, С. 2-3.

96. Як Українська Греко-Католицька Церква з підпілля виходила. *Синод єпископів*. 2019. URL: <https://synod.ugcc.ua/data/yak-ukraynska-greko-katolytska-tserkva-z-pidpillya-vyhodyla-774/> (дата звернення: 25.06.2022).

97. Plokhly S. *The Gates of Europe: e History of Ukraine*. New-York, 2015. 432 p.

98. Shlikhta N. «Ukrainian» as «Non-Orthodox»: How Greek Catholics Were «Reunited» with the Russian Orthodox Church, 1940-s–1960-s. *State, Religion and Church* (2015) 2 (2). S. 77-98.

Джерела методичного характеру

99. Актуальні питання компетентнісно орієнтованої методики навчання історії та громадянської освіти в ліцеї : методичний посібник / В. Ю. Кришмарел, Ю. Б. Малієнко, Т. І. Мацейків, Т. О. Ремех. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 370 с.

100. Методичні рекомендації до викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2021/2022 у навчальному році. Лист

наказу Міністерства освіти і науки України від 12.09.2021 № 1/9-482 URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/615/ea8/139/615ea81390d03334472308.pdf> (дата звернення : 10.04.2022).

101. Методика вивчення історичних постатей на уроках історії України. URL: <http://referatss.com.ua/work/metodika-vivchennja-istorichnih-postatej-na-urokah-istorii-ukraini/> (дата звернення: 02.08.2022).

102. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Міністерство освіти і науки України. Історія України. Всесвітня історія 10–11 класи. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv> (дата звернення : 10.04.2022).

103. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>. (дата звернення : 10.04.2022).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Зображення Кир Михайла Сабриги

[10]

«Господи, всім серцем
прославлятиму Тебе
й розповідатиму про
всі Твої чудесні діла»
(Пс. 9,1).

**НА ПАМ'ЯТКУ СРІБНОГО
ЮВІЛЕЮ МОЙОГО
СВЯЩЕНСТВА**

Львів 24. 2. 1974 —
Тернопіль 24. 2. 1999 р.Б.

† Михайл САБРИГА,
ЧНІ, Єпископ-Ординарій
Тернопільської єпархії УГКЦ

«Величає душа моя Господа»
(Лк. 1,46).

Пам'ятна відзнака 25-річчя священства Михайла Сабриги

Місійна поїзда Михайла Сабриги на Городенківщину. Праворуч від єпископа – владика Павло Василик. 2000 р.

Місійна поїздка до Теремовлі. 2001 р.

Освячення храму Покрови Пресвятої Богородиці в селі Мишковичі Тернопільського району 14 жовтня 2003 р.

Джерело: Особиста колекція автора

Церемонія введення на єпископський престіл єпарха Тернопільського
Михаїла Сабриги. Тернопіль. 17 жовтня 1993 р.

Джерело: Сабрига М. Зерна віри. Науки і послання / упоряд. Н.
Шподарунок. Тернопіль: Джура, 2013. С. 502 с.

Зображення особистої печатки єпарха Тернопільсько-Зборівської єпархії УГКЦ
Михаїла Сабриги. Тернопіль.

СВІДОЦТВО

ПРО СВЯЧЕННЯ

Згідно з ККСЦ кан. 774 пар. 2 подається це автентичне
свідоцтво, що

*Василь Дідух син Володимира
Дідуха і Лесі з дому Журавель*

Прийняв дияконське свячення з рук
Преосв. Владика Кир Михаїла Сабриги,
Ієрарха Тернопільсько-Зборівської Єпархії УГКЦ
у присутності священників — свідків

о. мітр. Василія Семенюка і о. Антона Мишка

у храмі *Непорочного Зачаття Пресвятої
Богородиці міста Тернополя 9.02.2003р.*

Згідно приписів ККСЦ кан. 775 дані цього ж свідоцтва
повинні бути внесені до Книги Хрещень, де реєстроване
Хрещення висвяченого

о. м. Рибак
свідок свячення

дано в Тернополі
в Канцелярії
Тернопільсько-Зборівської
Єпархії УГКЦ

11 березня 2003р. в. канц. о. м. Рибак

о. А. Мишко
свідок свячення

Кир Михаїл Сабрига
Ієрарх
Тернопільсько-Зборівської
Єпархії УГКЦ
Кир Михаїл Сабрига

Джерело: архів Тернопільсько-Зборівської архієпархії УГКЦ, копія в особистому архіві автора

СВІДОЦТВО

ПРО СВЯЧЕННЯ

Згідно з ККСЦ кан. 774 пар. 2 подається це автентичне
свідоцтво, що

Василь Дідух син Володимира
Дідуха і Олеси Муравель

Прийняв пресвітерське свячення з рук
Преосв. Владики Кир Михаїла Сабриги,
Ієрарха Тернопільсько-Зборівської єпархії УГКЦ
у присутності священників — свідків

о. Антона Мишка і о. Андрія Ілішевського
у храмі Непорочного Зачаття Пресвятої
Богородиці м. Тернополь 18 травня 2003р. Б.

Згідно приписів ККСЦ кан. 775 дані цього ж свідоцтва
повинні бути внесені до Книги Хрещень, де реєстроване
Хрещення висвяченого

свідок свячення

дано в Тернополі
в Канцелярії
Тернопільсько-Зборівської
єпархії УГКЦ

20.05.2003р. Б.
о. канцлер Володимир
Лудченко

свідок свячення

Кир Михаїл Сабрига
Ієрарх
Тернопільсько-Зборівської
єпархії УГКЦ

+ [Signature]

Джерело: архів Тернопільсько-Зборівської архієпархії УГКЦ, копія в особистому архіві автора

Інтерв'ю з громадянином України ієреєм Василем Дідухом, 1979 р. н., Запис 31. 07. 2022., с. Мишковичі Тернопільський район Тернопільська область, інтерв'юер А. Жук. Особистий архів Жука А. В. 1 арк.

Слава Ісусу Христу! Отче Василю коли познайомились з владикою та за яких умов?

Слава навіки. З владикою Сабригою я познайомився під час студентських років навчання в Тернопільській Духовній семінарії ім. Й. Сліпого. Він як правлячий архиєрей дуже дбав про якісну освіту майбутніх священників ГКЦ. Припускаю, що така турбота була спричинена попереднім досвідом його навчання в дуже тяжких умовах, коли ГКЦ була заборонена радянським режимом.

Чи пригадуєте ви щоб владика відвідував семінарію?

Так, єпископ, попри свою зайнятість та щільний робочий графік, був дуже частим гостем у семінарії. Час від часу проводив духовні конференції та реколекції. Як єпископ ординарій владика висвятив багато священників для Тернопільсько-Зборівської єпархії ГКЦ. Практикував висвячувати отців після проходження ними днів духовної розмови та з кожним кандидатом мав попередні розмову.

Владика жив у будинку подарованому вірними для потреб ГКЦ по вулиці Глибока в м. Тернополі, тому йому не було труднощів відвідувати часто духовну семінарію.

Чи свої свячення ви отримали з рук владика Михайла?

Так, мене висвячував владика Михаїл в катедральному соборі Непорочного Зачаття Пресвятої Богородиці. На диякона 9 лютого 2003 року, а на пресвітера 18 травня 2003 року.

Інтерв'ю з громадянкою України черницею Модестою (Бучинською), 1979 р. н., Запис 05.08. 2022., м. Чортків Тернопільський район Тернопільська область, інтерв'юер А. Жук. Особистий архів Жука А. В. 3 арк.

Слава Ісусу Христу. Сестро Модесто скажіть як добре ви знали єпископа Михайла Сабригу?

З владикою Михаїлом я знайома з 1993 року. Від того часу як Його Преосвященний Володимир Стернюк, місцеблюститель патріаршого престолу, направив служити до Тернополя для вірних Тернопільської єпархії. Для початку ми з сестрами прагнули познайомитися з новим владикою, адже взагалі нічого про нього не знали. Він був для нас таємницею. З інших вуст нам було відомо, що владика Михаїл був єпископом-помічником Львівським, а також опікувався вірними на території Тернопільської та Хмельницької областей. Мабуть, перша наша зустріч була в єпископському домі по вулиці Глибокій в Тернополі, а неодноразово з владикою я бачилась у монастирі в селі В. Гаї.

Пригадую, дещо пізніше, для владики було потрібно поставити сестер на служіння в єпископському домі. Була дилема чи обрати сестер Пресвятої Родини чи нас, сестер-служебниць. Владика зробив свій вибір на нашу користь. Від того часу я мала можливість познайомитися ближче з чеснотами цього владики, який відображав обличчя підпільної Церкви.

Чи вважаєте Ви, я черниця, що Михайло Сабрига свого часу пішов в монастир щоб втекти від світу, від «радянської машини»?

Я вважаю, що відмова від світу, у сенсі зміни місця, відбувається з метою зміни способу життя. Досвід вчить, що в світі, який несе багато спокус, людині спастися важче. Як зазначає святитель Василій Великий, шкідливо вести життя в суспільстві з людьми, які заповзято і презирливо дивляться на обов'язок в точності виконувати заповіді, тобто не виконують їх. Та й відгукнутися на заклик Христа – взяти хрест свій і йти за Ним – живучи в світі, виконати

складніше, якщо не неможливо. Підозрюю, що владика добре це розумів і обрав «кращу частку». Не думаю, що монаший постриг був втечею від світу, бо в той час навіть монахи повинні були працювати на державній роботі і коритися радянській владі. Життєва стежина владика – це найкращий приклад цього.

Поглядаючи на безліч живучих інших людей що не живуть в чесноті, така людина не тільки не усвідомлює свої гріхи і не кається в них, але, навпаки, через порівняння себе з гіршими набуває якесь ілюзорне поняття про власні заслуги. А потім метушня і турботи мирського життя відволікають людину від пам'яті про Бога, і не тільки не дають їй відчутти радість спілкування з Богом, але і ведуть до нехтування і до забуття волі Божої. Владика Божу волю зберіг протягом цілого свого земного життя.

Інтерв'ю з громадянкою України Драбик Г. Р., 1950 р. н., Запис 02.08.2022., м. Тернопіль Тернопільський район Тернопільська область, інтерв'юєр А. Жук. Особистий архів Жука А. В. 2 арк.

Слава Ісусу Христу. Ганно Романівно коли Ви вперше познайомилися з єпископом Михайлом Сабригою?

Слава навіки. Вперше я побачила владика Михайла Сабригу 19 року тому, в день Покрови, 14 жовтня 2003 року під час його приїзду на нашу парафію в село Мишковичі. В той день ми освячували новозбудований храм святої Покрови. Пригадую, що був великий процесійний похід вулицями села, який очолював владика Михаїл. До того часу я тільки чула деякі відомості про цього єпископа: що він був підпільним священиком, монахом, а згодом єпископом, призначеним правлячим архиєреєм до Тернополя.

Якими були ваші враження від владики?

Ця людина в єпископських ризах одразу дала зрозуміти, що він живий свідок підпільної Церкви. Думаю, що бути свідком Ісуса Христа у найглибшому сенсі — це мати непохитне особисте свідчення, що він є божественним Сином Божим, Спасителем і Відкупителем світу. Як правило, наше свідчення про Христа починається зі свідчення інших — людей, яких ми знаємо, чи про яких знаємо і яким довіряємо. Побачивши владика Михайла одразу хотілося йому довіряти, як своєму пастирю. Одразу було видно, що людина пережила роки підпілля і мужньо витримала. Те, що владика жодного разу не було заарештовано викликає захоплення від його пастирської второпності та мудрості. Адже він старався не наражати на небезпеку не тільки себе, а й поручених йому вірних.

Для нас ця подія була вкрай значущою, адже це була чи не перша масова молитва вірних УГКЦ в с. Мишковичі під проводом архиєрея після довгих років підпілля. Владика справив враження особи яка випромінювала життєву

духовну енергію, яка своєю поставою давала приклад витривалості, мужності та справжнього відчуття любові до Церкви та Христа. Після 2003 року нам вдалося зустрічатися з владикою хіба ще на прощах в селі Зарваниця, а 2006 року я була у складі групи вірних, які проводили єпископа Михаїла в останню дорогу.

Інтерв'ю з громадянином України Скрипнюком Р. С., особистим водієм М. Сабриги, 1959 р. н., Запис 31.07. 2022, м. Тернопіль Тернопільський район Тернопільська область, інтерв'юер А. Жук. Особистий архів Жука А. В. 2 арк.

Слава Ісусу Христу. Пане Романе мені відомо, що ви були особистим водієм владики Михайла Сабриги понад 15 років. Скажіть як часто єпископ здійснював канонічні візитації парафій?

Слава навіки. Так, особистим водієм владики я був доволі довго, до смерті єпископа. Канонічні візитації відбувалися дуже часто. Владика як добрий батько завжди старався відвідати кожну парафію своєї єпархії. Бувало так, що ми мали виїзди по 2-3 рази на тиждень, окрім того, що на всі великі свята владика відправляв в катедральному соборі Непорочного Зачаття в м. Тернопіль.

Чи часто доводилось з ним подорожувати єпархією, яка займала доволі велику частину Тернопільської області?

Владика завжди особисто старався здійснювати освячення престолів, храмів, каплиць, а в часі виходу УГКЦ з підпілля в Тернопільській єпархії це відбувалося майже що тижня. Оскільки території спочатку Тернопільської, а згодом Тернопільсько-Зборівської єпархії були великі, адже займали всі райони від Монастирського по Зборівський, то приходилося багато подорожувати селами та містечками витрачаючи багато часу в дорозі. Але для владики час проведений в авто на ту чи іншу парафію завжди був доброю нагодою до молитви та призадуми. Проте часто владика міг і пожартувати та повеселити всіх оточуючих. Почуття гумору в нього було сильно присутнє.

План-конспект уроку для 11 класу з онлайн-ігор на тему: «Михайло Сабрига в суспільно-політичному і релігійно-церковному житті України.1986-1991 рр.» (Проголошення Україною незалежності)

Клас 11. Урок № 7. Дата 18.04.2022

Мета:

навчальна:

- пояснити учням головні релігійні події, пов'язані з проголошенням незалежності України / інформаційна
- ознайомити з проведенням внутрішньої і зовнішньої політики радянського союзу щодо діяльності релігійних спільнот, зокрема єпископа УГКЦ Михайла Сабриги / інформаційна
- навчити учнів складати історичний портрет релігійного діяча на основі характеристики діяльності єпископа УГКЦ Михайла Сабриги / логічна, аксіологічна
- охарактеризувати причини та наслідки голоду ліквідації УГКЦ 1946 р. і період підпілля / інформаційна
- пояснити учням основні заходи верхівки УГКЦ, зокрема єпископа Михайла Сабриги в процесі відновлення незалежності України / логічна, інформаційна

розвивальна:

- закріпити знання учнів, набуті під час вивчення навчального матеріалу (на основі письмових відповідей / логічна
- розвиток навичок роботи з історичним релігійним джерелом («Декрет Отця і Глави УГКЦ Мирослава Івана Кардинала Любачівського Про створення Тернопільської єпархії від 12 липня 1991 р.») / інформаційна
- охарактеризувати стан виходу з підпілля та перші роки існування в незалежній Україні УГКЦ / інформаційна
- розвивати хронологічну компетентність (платформа «padlet» – створення хронологічної стрічки) / хронологічна, інформаційно-комунікаційна
- розвивати цифрову компетентність шляхом опрацювання інтерактивної мапи поширення релігійних осередків УГКЦ в незалежній Україні - <https://map.ugcc.ua/> / хронологічна, інформаційно-комунікаційна, логічна
- розвивати критичне мислення на основі опрацювання відеоматеріалу про єпископа УГКЦ Михайла Сабригу / інформаційно-комунікаційна, логічна, просторова
- формувати вміння характеризувати історичні постаті (М. Сабрига, М. Горбачов, св. Іван-Павло II) / аксіологічна
- розвинути економічну компетентність (шляхом характеристики майнового та фінансового стану парафіяльних спільнот Тернопільської єпархії УГКЦ під опікою єпископа М. Сабриги в період відродження незалежності України та аналізу наявних даних) / економічна
- розвивати навички роботи в групі (завдання на опрацювання відеоматеріалу про М. Сабригу в групах) / соціальна, особиста

виховна:

- виховувати патріотичний та християнський обов'язки пам'яті про релігійних діячів які позитивно вплинули на відновлення незалежності України / аксіологічна, громадянська, особиста
- формувати критичне мислення учнів (на основі відеоджерела та роздаткового матеріалу) / логічна
- формувати здоров'язбережувальну компетентність шляхом аналізу стану здоров'я репресованих та катованих священнослужителів радянською владою під час підпільної

діяльності УГКЦ 1946-1989 рр./ здоров'язберезувальна

- виховувати вміння працювати в колективі (робота в групах) / хронологічно-логічна, соціальна, мовленнєва

-розвивати креативність шляхом виконання творчого домашнього завдання на платформі <https://www.flippity.net/> / інформаційна, інформаційно-комунікаційна

-формувати комунікативну компетентність шляхом усних відповідей, міркувань «Мозковий штурм», гри «Зіпсований телефон» / мовленнєва

-формувати інтерес до історії на основі історичних подій (Проголошення Україною незалежності) / громадянська, аксіологічна

-викликати почуття гордості за українську ієрархію, що зазнавала репресій через свої громадянські, християнські та патріотичні погляди (Й. Сліпий, М. Сабрига, В. Стернюк, блаженні священномученики та ін.) / аксіологічна, особиста, громадянська

-сформувати особисте ставлення до діячів керівництва СРСР в різні періоди існування: від 1946 р. – до 1991 р. (Й. Сталін, М. Хрущов, М. Горбачов, Берія) / аксіологічна, особиста

-викликати почуття відповідальності за збереження пам'яті про жертв радянських репресій серед духовенства / громадянська, особиста

Тип уроку: комбінований

Обладнання: Історія України (рівень стандарту) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти / В. С. Власов, С. В. Кульчицький. Київ: Літера ЛТД, 2019. 256 с., роздатковий матеріал, презентація, відеоматеріал про єпископа М. Сабригу.

Основні дати:

- **1946-1989 рр. – період підпілля УГКЦ;**
- **1989 р. – легалізація УГКЦ;**
- **1991 р. – відновлення незалежності України;**
- **1940-2006 рр. – роки життя єпископа Михайла Сабриги.**

Основні терміни: «перебудова», незалежність, підпілля, «катакомбний» період.

Основні історичні постаті: М. Горбачов, М. Сабрига, Й. Сліпий, В. Стернюк, Іван-Павло II.

План уроку

1. **Внутрішньорелігійне життя в другій половині ХХ ст.**
2. **Діяльність єпископа УГКЦ М. Сабриги.**
3. **Стан УГКЦ напередодні легалізації в 1989 р.**
4. **Роль М. Сабриги у відновленні незалежності України 1991 р.**

Хід уроку

До за часу су	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
3 хв	I. Організаційний	Привітання з учнями, перевірка присутніх		
7 хв	II. Перевірка домашнього завдання		Письмова робота: 1. Висловіть своє ставлення до тези, що «Релігія – це опіум для народу» (<i>Андрушків</i>)	<i>Логічна, критичне мислення</i>

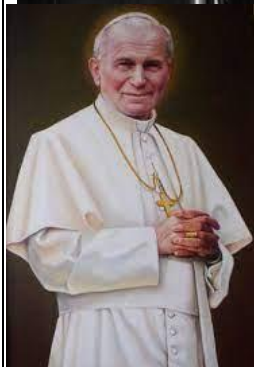
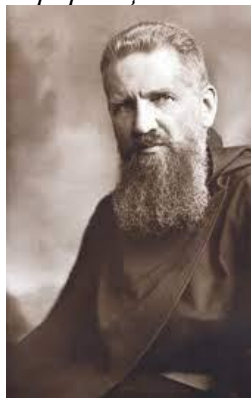
			<p>2. На що була спрямована активність відпущених із в'язниць дисидентів та політв'язнів у 80-тих рр.? (Бойцанюк)</p> <p>Усна відповідь:</p> <p>1. Чому Комуністична влада намагалась ліквідувати УГКЦ? (Валах)</p> <p>2. Яким бачили своє основне завдання вірні підпільної УГКЦ? (Гедзик)</p> <p>Відповідь біля дошки:</p> <p>Заповнити табличку з датами (написати головні події із теми: «Зростання громадської активності українського суспільства. Проголошення Декларації про державний суверенітет України») (Дякун, Євчук, Котович)</p> <p>1. 28 вересня 1989 р. - ... .</p> <p>2. в серпні 1987 р. - ... .</p> <p>3. у жовтні 1987 р. у Львові...</p> <p>4. постала в березні 1988 р.- ...</p> <p>5. у травні 1989 р. пройшов -</p> <p>6. 16 липня 1990 р.- ... .</p>	<p><i>Інформаційна, логічна</i></p> <p><i>Логічна</i></p> <p><i>Логічна, інформаційна</i></p> <p><i>Хронологічна, просторова, логічна</i></p>
3 хв	III. Мотиваційний етап	<p>Тема</p> <p>сьогоднішнього уроку</p> <p>«Михайло Сабрига в суспільно-політичному і релігійно-церковному житті України. 1986-1991 рр..</p> <p>Сьогодні ми розглянемо діяльність релігійного діяча, яка дуже сильно змінила національно-релігійний стан кінця XX століття в контексті відновлення незалежності</p>	<p><i>Із цитати професора кафедри української історії Гарвардського університету в США Сергій Плохій.:</i></p> <p>«Українська незалежність, яку ми отримали, — це продукт компромісу... Незалежність, яку вдалося вибороти завдяки бюлетеням, демократію, яку вдалося отримати наприкінці 1980-х рр., треба навчитись захищати, якщо ми хочемо і надалі бути Незалежними».</p> <p><i>1. На якій ролі України в розвалі СРСР акцентує історик С. Плохій?</i></p> <p><i>2. Якою є роль релігійних організацій у розвалі СРСР?</i></p>	<p>Логічна, інформаційна</p>

України.

**Робота з
візуальними
джерелами**

**Метод
«Мікрофон»**

Розгляньте
зображення. Хто
на них
зображений?/
логічна,
інформаційна

-Які наслідки
рішень та дій
цих осіб були
для України?

/ інформаційна,
логічна

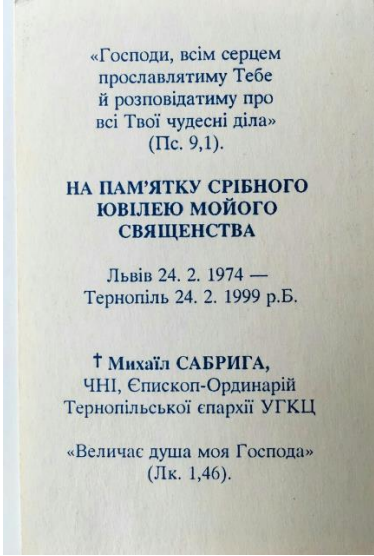
-Як ці люди та

		зокрема, нова персона для вас, єпископ М. Сабрига вплинули на внутрішньо політичний та релігійний розвиток Української держави в другій половині ХХ ст., зокрема в процесі відновлення незалежності та про багато інше ви дізнаєтесь сьогодні на уроці. / <i>інформаційна, логічна</i>		
2 хв	IV. Актуалізаційний етап		<p>1. Яке становище у розвитку культурної картини України відіграли релігійні діячі? (Паньків)</p> <p>2. Які діючі церковні організації вам відомі? Яка Церква планувала встановити гегемонію серед суспільства? (Стрілецький)</p>	<i>аксіологічна, хронологічна, логічна</i>
20 хв	V. Етап вивчення нового матеріалу	<p>1. Внутрішньорелігійне життя в другій половині ХХ ст</p> <p>✓ Церква має найбільший авторитет і користується довірою.</p> <p>✓ Число релігійних об'єднань щороку на початок 1991 р. становило 10,5 тис.</p> <p>✓ Верховна Рада України</p>	<p><i>Учнів класу ділиться на групи, які опрацьовуючи історичні документи, діаграми та схеми аналізують, інтерпретують та дають відповіді на запитання пов'язані з темою уроку.</i></p> <p>1-а група (Тимофійчук, Яремій, Яблонський, Франків): Робота з текстом Конституції України (ст. 35): «Стаття 35. Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно</p>	<i>логічна, інформаційна, аксіологічна</i>

		<p>ухвалила 23 квітня 1991 р. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації».</p> <p>✓ Повернуто 3 400 храмів, збудовано 2 600 нових церков, костьолів, молитовних будинків, 21,3 тис. священнослужителів.</p> <p>✓ Станом на 1 січня 2000 р. - 23,5 тис. релігійних організацій 90 конфесій, течій і напрямів.</p> <p>✓ Половина усіх вітчизняних релігійних громад належить до православ'я (Українська православна церква, що перебуває в юрисдикції Московського патріархату (діяльність підпорядковано ї йому УПЦ далеко не завжди відповідає державним інтересам незалежної України), Українська православна</p>	<p>релігійні культури і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність».</p> <p>Запитання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Яке право, що закріплено в цій статті, гарантує своїм громадянам Українська держава? 2. Як ви розумієте суть права на свободу і віросповідання? 3. Які відносини між церквою та державою закріплено в Конституції? <p>2-а група (Везучий, Котович, Стронський)</p> <p>Учні аналізують термін «Конфесія»:</p> <p>«Конфесія (від лат. confessio — сповідання) — особливість віросповідання в межах певного релігійного вчення, а також об'єднання вірян, послідовників цього релігійного віросповідання»</p> <p>Запитання:</p> <p>Які конфесії вам відомі? Які з названих конфесій мають найбільш національні інтереси? Яка із конфесій перебувала пів століття у підпілі та чому?</p> <p>3-я група (Носик, Семчук, Микієвич, Херманчук, Станчевський, Галюк, Гедзик)</p> <p>Учні аналізують діаграму:</p> <p>Запитання:</p> <p>Про що свідчать факти, наведені в документах і діаграмі? Чим зумовлений такий високий показник чисельності вірних</p>	<p><i>логічна</i> <i>логічна,</i> <i>інформаційна</i></p> <p><i>логічна</i></p> <p><i>здоров'язбережувальна,</i> <i>логічна</i></p> <p><i>логічна</i></p> <p><i>інформаційно-комунікаційна,</i> <i>логічна</i></p> <p><i>логічна,</i> <i>інформаційна</i></p> <p><i>інформаційна,</i> <i>економічна</i> <i>логічна,</i> <i>інформаційна</i></p> <p><i>логічна,</i> <i>інформаційна,</i></p>
--	--	--	---	---

		<p>церква Київського патріархату, Українська автокефальна православна церква).</p> <p>✓ За чисельністю громад і монастирів друге місце посідає Українська греко-католицька церква, яка на загал домінує у західному регіоні України. Найбільше послідовників католицької церкви традиційно мешкає на Поділлі, Волині, у Галичині та Закарпатті.</p> <p>✓ Щоб відділитися від Москви у червні 1992 р. відбувся об'єднавчий собор – утворено УПЦ КП.</p> <p>✓ Українське православ'я виявилось розколотим на основні три гілки.</p> <p>✓ До 1985 р. в республіці існувало 5,5 тис. релігійних громад 18</p>	<p>Московського патріархату?</p> <p>4-а група (Гаврилаш, Медик, Мачкодера, Петранюк, Худзік)</p> <p>Робота з історичними даними:</p> <p>«...Національні православні конфесії, а також Українська греко-католицька церква проводять Службу Божу державною мовою України. Відправи римо-католицької церкви в Україні відбуваються переважно українською, почасти польською і меншою мірою — російською мовами. Мовою богослужіння в УПЦ Московського патріархату є російська».</p> <p>Запитання:</p> <p>Як на вашу думку впливала мова якою велися богослужіння у храмах?</p>	<p><i>економічна, інформаційна, логічна</i></p> <p><i>інформаційна, економічна</i></p> <p><i>інформаційна, логічна</i></p>
--	--	---	--	--

	<p>конфесій та напрямів, то на початку 1995 р. в Україні діяло вже майже 16,5 тис. громад 67 конфесій, напрямів, на 1 січня 2000 р. функціонувало до 23,5 тис. громад 90 конфесій та напрямів.</p> <p>2. Діяльність єпископа УГКЦ М. Сабриги.</p> <p>М. Сабрига народився 22 листопада 1940 року у с. Бортків Золочівського району Львівської області. Після закінчення школи і служби у війську у 1963 році вступив до новіціату оо. Редemptористів у Львові і одночасно почав богословські студії у підпільній семінарії. 8 листопада 1971 року склав вічні монаші обіти. 24 лютого 1974 року отримав священичі свячення з рук митрополита Володимира Стернюка. Його</p>	<p>Робота з роздатковим матеріалом про єпископа М. Сабригу (Буржмінський, Іванейко, Євчук, Беляшин, Іващишин, Трінька, Сисак, Дідух)</p> 	<p>логічна, інформаційна</p> <p>логічна, інформаційна, аксіологічна</p>
--	---	--	---

		<p>душпастирське служіння проходило в умовах постійних небезпек та переслідувань. 11 жовтня 1986 року таємно відбулася єпископська хіротонія. З виходом УГКЦ із підпілля владика Михайл був єпископом-помічником Львівської архієпархії. Із січня 1990 року служив у Тернополі. 17 жовтня 1993 року відбулася інтронізація єпископа Тернопільської єпархії УГКЦ, а з 2000 р. - Тернопільсько-Зборівської. 29 червня 2006 року на 66 році життя відійшов до вічності. Похований у крипті на території Марійського духовного центру Зарваниця.</p> <p>3. Стан УГКЦ напередодні легалізації в 1989 р. та роль М. Сабриги у відновленні незалежності</p>	 <p>1. Про що свідчать дані світлини? 2. Охарактеризуйте особу єпископа.</p>	<p><i>логічна</i></p> <p><i>інформаційно-логічна, соціальна, мовленнєва</i></p>
--	--	---	---	---

		<p>України 1991 р.</p> <p>- Вирішальну роль владики Михаїла Сабриги в умовах відродження УГКЦ (1989-2006 рр.) яка найкраще презентується участю єпископа в процесі легалізації та відродженні структур УГКЦ (1990-1993 рр.), візитацій та місій, які були засобами та методами архипастирської опіки владики в єпархії бачимо вже з того, що він одразу перебирає на себе розпочату працю свого попередників єпископів, а саме продовження роботи над відродженням Греко-Католицької Церкви.</p> <p>- Клопочеться єпископ й про розвиток Тернопільської єпархії, яку бере під свою опіку, бідкається над її розбудовою.</p> <p>- Період відновлення та</p>	<p><i>* Робота з інтерактивною картою поширення спільнот УГКЦ на території Тернопільської області - https://map.ugcc.ua/ / просторова</i></p>	<p><i>Інноваційна, просторова, логічна, хронологічна</i></p>
--	--	---	--	--

		реформування Української Греко-Католицької Церкви ознаменований важкими випробування. - Тому, перш за все єпископу варто було задуматися про віднайдення нових методів відродження УГКЦ, що було затрачено впродовж багатьох років підпілля.		
6 хв	VI. Систематизація знань		<i>Гра «Sothing Game» про активізацію релігійного руху - https://www.classtools.net/vortex/202204-iHCh55 «Padlet» – створення стрічки часу про основні події, які сьогодні дізнались на уроці, на основі хронологічної карти вчителя - https://padlet.com/zukandrij1999/dzllltvn2ghmmqv1</i>	<i>інноваційна, хронологічно-логічна інформаційно-комунікаційна хронологічна, інформаційно-комунікаційна</i>
3 хв	VII. Висновки	1. «Гобачовська перубудова» - час полегшення репресій щодо релігійних організацій, зокрема УГКЦ та її священнослужителів. 2. Виходять на волю багато дисидентів та політ-в'язнів, які активізуються навколо процесу відновлення незалежності	<i>Перегляд та короткий спільний аналіз презентації підготовленої вчителем у Power Point</i>	

		України та легалізації УГКЦ. 3. Вирішальна роль єпископа М. Сабриги у процесах легалізації УГКЦ, його внесок у відродження незалежності України та розвиток Тернопільської єпархії під його егідою / <i>Інформаційна, хронологічна</i>		
1 хв	VIII. Домашнє завдання		1. На основі опрацьованого параграфу № 19 дати власну оцінку релігійному становищу в умовах незалежності України (Письмово 8-10 речень в робочому зошиті). 2. Скласти короткий історичний портрет єпископа М. Сабриги (6-8 речень). 3. Відповідно до тих груп учнів, які були на класній роботі, підготувати пояснення наступних проблем в Україні: • «Катакомбна Церква» - 1 група; • «Легалізація» - 2 група; • «Репресії духовенства» - 3 група; • «Дисидентський рух» 4 група.	

Схема характеристики і оцінки діяльності історичного релігійного діяча:

1. Фактори формування особистості та зародження світогляду:
  - а) вплив сімейного виховання (фактор молитви, праці, духовного прикладу тощо);
  - б) найближче оточення (друзі, однокласники, товариші, вороги);
  - в) ідеологічний вплив (духовна освіта, наставники-священнослужителі, навколишнє середовище, участь в партіях тощо);
  - г) історичний час в якому формувалась особистість релігійного діяча (період Першої, Другої світових воєн, перебудови, незалежності тощо).
2. Шлях формування особистості релігійного діяча:
  - а) його реакція на навколишню дійсність (прийняття, відторгнення, бунтування, як, наприклад, не прийняття греко-католицькими священниками войовничого атеїзму в часи існування Радянського союзу тощо);
  - б) перші життєві кроки (здобуття освіти, влаштування на роботу, одруження чи обраний стан celibату (неодружене священство), рукоположення, призначення на парафію тощо);
  - в) риси характеру.
3. Риси особистості, які проявились в його релігійній діяльності:
  - а) погляди (світогляд) (консервативні, ліберальні, нейтральні);
  - б) універсальні формули поведінки, моральні принципи (справедливість, працелюбність, гуманізм, патріотизм тощо).
4. Оцінка діяльності:
  - а) значення, роль та місце релігійної особистості в історичних подіях (в процесі відродження УГКЦ, відновлення незалежності України тощо);
  - б) чий інтереси захищав (особисті, релігійні, конфесійні, християнські, національні, ворожі тощо);
  - в) результати та значення його діяльності для суспільства загалом.

Проректор з науково-педагогічної роботи
ІЗВО «Івано-Франківська академія Івана Золотоустого»

[Signature] О. М. Білоус
28 » *[Month]* 2022 р.

АКТ

Впровадження (використання) результатів виконаної науково-дослідної роботи у навчальний процес студентів спеціальності 041 Богослов'я на факультеті гуманітарних наук

За матеріалами науково-дослідної роботи Жука Андрія Васильовича на тему: «Михайло Сабрига в суспільно-політичному і релігійно-церковному житті України», виконаної в період з 20.09.2021 р. до 26.11.2021 р. розроблено окремі елементи лекційного матеріалу та семінарських занять із навчальних дисциплін «Історія християнства в Україні», «Історія Церкви в Україні: регіональні аспекти», «Актуальні питання історії Церкви в Україні» для студентів спеціальності 041 Богослов'я.

Комісія в складі:

голова комісії – кандидат наук з богослов'я, доцент Гоголь В. В. (в.о. декана факультету гуманітарних дисциплін);

члени комісії:

кандидат наук з богослов'я, доцент Козінчук В. Р.,

кандидат історичних наук, доцент Делятинський Р.І.

Встановила впровадження в освітній процес студентів спеціальності 041 Богослов'я на факультеті гуманітарних наук наступних результатів досліджень та місце їх використання з таких навчальних дисциплін:

1) «Історія християнства в Україні» (результати досліджень включені в тему: «Відродження Української греко-католицької церкви та процес легалізації її структур» - 2 год. лекційного заняття);

2) «Історія Церкви в Україні: регіональні аспекти» (результати досліджень включені в тему: «Формування Тернопільської та Тернопільсько-Зборівської єпархій в контексті відродження УГКЦ 1989-2000 рр.» - 2 год. лекційного заняття);

3) «Актуальні питання історії Церкви в Україні» (результати досліджень включені в тему: «Християнські Церкви в Україні та діаспорі в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.» - 2 год. практичного заняття).

20 січня 2022 р.

голова комісії:

[Signature]

В. В. Гоголь

Члени комісії:

[Signature]

В. Р. Козінчук

[Signature]

Р.І. Делятинський